

ROMÂNIA OCCIDENTALĂ

REVISTĂ DE POLITICĂ EXTERNĂ
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Volumul 2 București nr. 1/2023

MAREA NEAGRĂ

**ZONĂ DE CONFLICT
SAU COOPERARE ?**

Editorial • Interviu • Politică externă și relații
internaționale • Eveniment • Corespondențe
Dosar istoric • Recenzie • Din activitatea IDR

ROMÂNIA OCCIDENTALĂ

Volumul 2, nr. 1/2023

Colegiul de redacție

- **Redactor-șef:** Delia Voicu
- **Responsabil de număr:** Dragoș C. Mateescu
- **Membri:** Ileana Racheru, Alexandru-Ionuț Drăgulin, Mihai Constantinescu, Sînziana Dumitrescu, Valentin Nicolescu, Claudiu Codreanu

© 2023, Institutul Diplomatic Român și autorii materialelor publicate

Toate drepturile legate de republicarea și citarea articolelor sunt rezervate Institutului Diplomatic Român și autorilor.

Articolele conținute de această revistă **nu constituie puncte de vedere oficiale ale Ministerului Afacerilor Externe sau ale Institutului Diplomatic Român** și, ca urmare, nu angajează în niciun fel statul român; ele reprezintă doar opiniile profesionale ale autorilor, cărora le revine întreaga responsabilitate pentru forma și conținutul studiilor și articolelor.

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC

- **Luminița-Teodora Odobescu**, ministrul afacerilor externe al României
- **Nicu Popescu**, viceprim-ministru, ministrul afacerilor externe și integrării europene din Republica Moldova
- **Bogdan Aurescu**, fost ministru al afacerilor externe al României
- **Lazăr Comănescu**, fost ministru de externe al României, secretar general al Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră
- **Cristian Diaconescu**, fost ministru de externe al României
- **Teodor Baconșchi**, fost ministru de externe al României
- **Liliana Popescu-Bîrlan**, director general al Institutului Diplomatic Român
- **Alexandrina Cernov**, membru de onoare al Academiei Române
- **Iulian Fota**, secretar de stat, Ministerul Afacerilor Externe, fost director general al Institutului Diplomatic Român
- **Doru Liciu**, șeful Unității Arhive Diplomatice din MAE
- **Oana Mocanu**, director al Institutului European din România
- **Carmen Rîjnoveanu**, director al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- **George Vlad Niculescu**, doctor în științe politice la Școala Națională de Studii Politice și Administrative, director de cercetare la European Geopolitical Forum (Bruxelles), copreședinte al Grupului de Studiu privind Stabilitatea Regională în Caucazul de Sud al Consorțiului Parteneriat pentru Pace (PfP)
- **Radu Carp**, profesor în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității din București, fost director al Institutului Diplomatic Român
- **Mihai Cercel**, conferențiar universitar, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Departamentul pentru Relații Internaționale și Integrare Europeană
- **Simona Soare**, Research Fellow for Defence and Military Analysis la International Institute for Strategic Studies (IISS)
- **Ionela Ciolan**, cercetător la Centrul de Studii Strategice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Research Fellow la European Policy Centre (Bruxelles), președinte al Amnesty International Bucharest Group

CUPRINS

5 EDITORIAL

Liliana Popescu-Bîrlan

INTERVIU

7 ***Oleg Serebrian, viceprim-ministrul pentru reintegrare al Republicii Moldova***

în dialog cu Ileana Racheru

POLITICĂ EXTERNĂ ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

10 ***Regiunea Mării Negre după războiul Moscovei împotriva Ucrainei. Modele de apărare și descurajare***

Claudiu Degeratu

22 ***Provocările la Marea Neagră și viziunea strategică americană în regiune***

Valentin Nicolescu

38 ***Agresiunea rusă împotriva Ucrainei: războiul naval din Marea Neagră***

George Vișan

60 ***Marea strategie comparată. România și Turcia la Marea Neagră***

Lucian Dumitrescu

74 ***Parteneriatul strategic România-Turcia și rolul său în geopolitica Mării Negre***

Alexandru-Ionuț Drăgulin

91 ***Azerbaijan-EU Relations in the broader Caspian and Black Sea region: Navigating challenges and enhancing cooperation***

Farid Shafiyev, Vasif Huseynov, Shahmar Hajiyev

EVENIMENT

99 ***Summit: Inițiativa celor Trei Mări de la București, septembrie 2023***

Claudiu Codreanu

CORRESPONDENȚĂ

Din Kiev

103 ***Misiunea consultativă a Uniunii Europene pentru Ucraina (EUAM-Ucraina)***

Anamaria Veronica Fuduli (Șandor)

Din Bruxelles

- 107** **Academia Diplomatică Europeană – viitorul stabilității regionale**
Mihai Constantinescu

DOSAR ISTORIC

- 113** **Marea Britanie și acordul secret din 18 martie 1915 cu Rusia privind Constantinopolul și strâmtorile Bosfor și Dardanele**
Valentin-Ioan Fușcan

RECENZIE

- 123** **Graham Allison, Capcana lui Tucidide. Mai pot evita Statele Unite și China războiul?**, traducere de Anca Irina Ionescu, Editura Corint, București, 2022
Anil Sigdel

- 129** **DIN ACTIVITATEA IDR**

EDITORIAL

Liliana Popescu-Birlan

director general IDR

Tema invadării Ucrainei de către Rusia a dominat numărul precedent al revistei Institutului Diplomatic Român (IDR), *România occidentală*. Numărul acesta este dedicat evoluțiilor din regiunea Mării Negre în contextul marcat de acea agresiune. Și, parafrazând spusele lui Nicolae Titulescu, citate pe coperta a patra a ediției de față, Marea Neagră ne interesează „în cel mai înalt grad” pentru că acest spațiu maritim, împreună cu Bosforul și Dardanelele, sunt „plămânii României”. Prin ele suntem conectați la piețele lumii, iar tranzitul neîngrădit pe această cale maritimă este condiția existențială a dezvoltării țării noastre. Războiul lui Putin împotriva Ucrainei adâncește și mai mult însemnătatea acestei afirmații.

Editorii au selectat texte analitice, interviuri și corespondențe relevante pentru tema aleasă, autorii fiind specializați în subiectele abordate. Cercetătorii IDR, Valentin Quintus Nicolescu, Alexandru-Ionuț Drăgulin și Mihai Constantinescu, au deja o experiență importantă în domeniile explorate de textele lor, care oferă detalii și perspective analitice importante privind poziția SUA la Marea Neagră (Valentin Quintus Nicolescu) sau parteneriatul strategic România-Turcia (Alexandru-Ionuț Drăgulin). Claudiu Codreanu aruncă o privire spre viitor, evaluând potențialul summitului din luna septembrie 2023 al Inițiativei celor Trei Mări de la București. Tot către viitor privește și corespondența de la Bruxelles a lui Mihai Constantinescu. Serviciul European de Acțiune Externă a lansat în anul 2022 Academia Diplomatică Europeană (EUDA), un program-pilot ce-și propune să creeze diplomați și diplomație europeană. Implicat în programul de pregătire a primei promoții a EUDA, ca parte a echipei de organizare, Mihai Constantinescu explică, din interior, importanța acestuia, inclusiv contribuția pe care o poate avea la stabilitatea și prosperitatea regională.

Ca la fiecare număr, editorii au invitat analiști valoroși din afara IDR să contribuie, cu analizele lor, concentrându-se asupra temei generice. Claudiu Degeratu folosește experiența sa instituțională semnificativă pentru a explora posibile modele de apărare și descurajare în regiunea Mării Negre, după ce agresiunea rusească din Ucraina se va fi încheiat. George Vișan, un expert specializat în subiectul securității, analizează evoluțiile concrete în ce privește conflictul naval din Marea Neagră. Concluziile sale punctează aspectele de care România ar trebui să țină cont în conceperea și implementarea unei „politici navale” de securitate. Lucian Dumitrescu cercetează comparativ, cu luciditate și detalii importante, strategiile României și ale Turciei la Marea Neagră. Cei doi aliați NATO, legați printr-un parteneriat strategic, dar și printr-o tradiție a bunelor relații, pot contribui împreună la stabilitatea și prosperitatea regiunii. O perspectivă din Azerbaidjan vine de la Centrul pentru Analiza Relațiilor Internaționale (CARI) al Universității ADA din

Baku, aflat sub egida Ministerului Afacerilor Externe al Azerbaidjanului. Articolul intitulat *Azerbaidjan-EU Relations in the broader Caspian and Black Sea region: Navigating challenges and enhancing cooperation* este semnat chiar de către președintele CARI, ambasadorul azer Farid Shafiyev, împreună cu doi colaboratori din cadrul CARI, Vasif Huseynov și Shahmar Hajiyev.

Din capitala ucraineană, amenințată constant de bombardamentele rusești, primim corespondența semnată de Anamaria Veronica Fuduli (Șandor), diplomat de carieră detașat la misiunea Uniunii Europene de la Kiev (EUAM-Ucraina). Textul, vibrant, vorbește despre experiența profesională personală și despre condițiile dificile în care se desfășoară activitatea diplomatică și de asistență în capitala ucraineană, unde războiul se respiră zi și noapte.

Numărul de față al revistei *România occidentală* poartă cititorii și spre Chișinău, de unde colega noastră, Ileana Racheru, a obținut un interviu cu Oleg Serebrian, viceprim-ministrul pentru reintegrare al Republicii Moldova. Interviul explică, succint, provocările cărora trebuie să le facă față administrația actuală de la Chișinău pentru a rezista permanentelor amenințări venite dinspre Moscova și pentru a reuși o integrare europeană de succes.

Studiul documentelor diplomatice reprezintă o activitate importantă în cadrul IDR. Prezentul număr al revistei noastre găzduiește, în acest context, și un text semnat de istoricul Valentin-Ioan Fușcan, care analizează politica Marii Britanii atunci când, în martie 1915, încheia cu Rusia un acord secret privind Constantinopolul și strâmtoarele în timpul Primului Război Mondial. În contextul actual, marcat de o nouă agresiune rusească în regiune, parcurgerea analizei respectivului acord poate deschide perspective interesante asupra temei strâmtoarelor și nu numai.

Semnalăm și recenzia lui Anil Sigdel, lector în cadrul SNSPA. Volumul propus și analizat, o valoroasă carte de relații internaționale contemporane, este intitulat *Capcana lui Tucidide. Mai pot evita Statele Unite și China războiul?* (autor Graham Allison, traducere de Anca Irina Ionescu, Editura Corint, București, 2022). Textul lui Anil Sigdel pune corect în lumină perspectivele inedite propuse de Graham Allison despre o chestiune de nivel global care, inevitabil, are impact profund și asupra regiunii în care este situată România.

Rubrica „Din activitatea IDR” enumeră cele mai importante evenimente și realizări, individuale și colective, ale angajaților institutului. Lista din acest număr, destul de bogată, acoperă răstimpul trecut de la apariția numărului precedent, publicat în luna decembrie 2022.

EXCELENȚA SA OLEG SEREBRIAN, VICEPRIM-MINISTRUL PENTRU REINTEGRARE AL REPUBLICII MOLDOVA, ÎN DIALOG CU ILEANA RACHERU

Ileana Racheru: În spațiul public din România s-a vorbit despre o posibilă excludere a Federației Ruse din formatul de negocieri 5+2. Dumneavoastră ați afirmat într-un interviu recent, acordat *g4media.ro*, că ați susține mai degrabă excluderea OSCE? Care sunt motivele pentru care nu credeți că ar fi dezirabil un format ce nu include Federația Rusă?

Oleg Serebrian: Cred că a fost mai repede o interpretare ori o exprimare ambiguă, dar nu am avut vreodată intenția să afirm că OSCE ar trebui exclus din formatul de negocieri privind reglementarea transnistreană. Dimpotrivă, am afirmat cu orice ocazie că, momentan, OSCE este singura platformă de dialog în dosarul transnistrean. Referitor la formatul de negocieri 5+2, am spus că, atâta timp cât durează agresiunea rusă împotriva Ucrainei, acesta nu poate fi activat. Normalizarea relațiilor dintre Kiev și Moscova este condiția *sine qua non* pentru revenirea la negocieri pe această platformă.

Ileana Racheru: Este Transnistria o amenințare pentru securitatea Republicii Moldova sau a regiunii Mării Negre? Care mai sunt pârgurile de influență și presiune ale Rusiei în teritoriul separatist?

Oleg Serebrian: Este, desigur. Ținând cont de prezența trupelor ruse, de existența forțelor paramilitare transnistrene, de stocurile de muniții de la Cobasna, de posibilitatea de a folosi regiunea pentru operațiuni de destabilizare, fie în Ucraina, fie în Republica Moldova.

Ileana Racheru: Are Republica Moldova suficiente capacități instituționale, de resurse umane, financiare, de know-how în domenii esențiale pentru procesul de reintegrare în vederea asigurării unui plan viabil pentru reintegrare? Dacă acestea nu există sau sunt foarte limitate, ce demersuri aveți în vedere pentru a suplini deficitul?

Oleg Serebrian: Regiunea transnistreană reprezintă doar 11% din suprafața și 17% din populația țării. Sistemul economic de pe cele două maluri e deja destul de bine interconectat. Nici la nivel de societate nu există o ruptură, ca în cazul altor zone de conflict din spațiul Mării Negre. Desigur, reintegrarea ar implica niște costuri, mai ales în ceea ce privește bugetul de asigurări sociale, dar beneficiile refacerii integrității teritoriale a țării ar fi cu mult mai mari decât costurile.

Ileana Racheru: În opinia dumneavoastră, ce elemente ar trebui să conțină, în mod obligatoriu, un plan de reintegrare a regiunii transnistrene?

Oleg Serebrian: Demilitarizarea regiunii, un proces care ar avea câteva etape, una dintre ele fiind retragerea trupelor ruse și lichidarea stocurilor de armament și muniții de la Cobasna. Aici am avea nevoie de sprijinul partenerilor noștri vestici. E clar că aceste muniții nu sunt transportabile, că ele trebuie distruse *in situ*. Noi nu dispunem de capacități tehnice necesare pentru o operațiune de asemenea amploare. A doua etapă ar presupune lichidarea așa-zisei armate transnistrene și a altor structuri paramilitare de securitate ale Tiraspolului. Operațiunea vizează un număr mare de oameni din regiune, care trebuie să obțină profesii civile și să fie integrați în societate. Va fi, iarăși, un pas în care vom avea nevoie de sprijinul partenerilor noștri occidentali. Desigur, un plan de reintegrare ia în calcul foarte multe aspecte – de la conținutul manualelor școlare, adică reintegrarea sistemului educațional, până la procesul, foarte complex și anevoios, al extinderii sistemului bancar al Republicii Moldova spre regiunea transnistreană.

Ileana Racheru: Ați adus în dezbaterile publice din Republica Moldova modelul Slavoniei Orientale. De ce considerați că acesta ar fi potrivit pentru reintegrarea regiunii transnistrene?

Oleg Serebrian: Slavonia Orientală a fost singurul caz din istoria postbelică în care o entitate cvasistatală nerecunoscută a fost reintegrată pe cale pașnică. În rest, situațiile de acest fel s-au rezolvat fie prin recunoașterea independenței lor, după ani sau chiar decenii de tensiune (a se vedea cazul Pakistanului de Est, Timorului de Est, Sudanului de Sud, Eritreii etc.), fie prin integrarea lor forțată, *manu militari* (Kraina, Biafra, Tamil Eelam). Soluționarea unui conflict care implică o formațiune statală nerecunoscută diferă mult de gestionarea unui dosar ce implică, pur și simplu, o mișcare sau o gherilă separatistă. Din acest motiv exemplul Slavoniei Orientale e mai interesant pentru noi decât cazul Tirolului de Sud ori al Irlandei de Nord, or în aceste regiuni separatismul fusese numai la nivel de mișcare/gherilă.

Ileana Racheru: Cât de reintegrată este, în prezent, partea de teritoriu controlată de regimul separatist? Ați putea menționa domeniile în care procesul de reintegrare a avansat considerabil și cele în care situația este dificilă?

Oleg Serebrian: În ultimii ani s-au reușit câteva lucruri care erau greu de conceput acum un deceniu. Bunăoară, 90% din locuitorii regiunii transnistrene sunt deja cetățeni ai Republicii Moldova. Este, așadar, o situație foarte diferită de cea care există în Karabah, Abhazia sau Osetia de Sud. În plan economic, majoritatea întreprinderilor din regiune sunt înregistrate la Agenția de Servicii Publice a Republicii Moldova în calitate de întreprinderi moldovenești. La nivelul federațiilor sportive avem o situație identică. Cred că sportul e primul domeniu în care integrarea celor două maluri practic

s-a produs. Sarcina noastră, pe termen scurt, este accelerarea integrării economice, inclusiv crearea unui spațiu vamal.

Ileana Racheru: Cum ar putea să contribuie România la un eventual plan de reintegrare sau chiar la procesul de reintegrare?

Oleg Serebrian: România ne ajută deja destul de mult în eforturile noastre de reintegrare. Nu mă refer doar la sprijinul diplomatic constant, acordat de București, ci și la ajutorul pe care-l avem din partea Guvernului României pentru școlile cu predare în limba română din regiunea transnistreană. Fără îndoială, creșterea rolului UE în procesul de negociere, o eventuală modificare a calității Uniunii în procesul de reglementare transnistreană, va spori și mai mult rolul politic și diplomatic al României în efortul nostru de reintegrare a țării.

Interviu realizat de dr. **Ileana Racheru**, director al Direcției Formare Profesională, Institutul Diplomatic Român

REGIUNEA MĂRII NEGRE DUPĂ RĂZBOIUL MOSCOVEI ÎMPOTRIVA UCRAINEI. MODELE DE APĂRARE ȘI DESCURAJARE

Claudiu Degeratu

ABSTRACT: *With the war in Ukraine at the centre of developments in the Black Sea region, the article explores possible future developments after the end of this conflict and tries to anticipate challenges generated by the fact that the perception of this region has changed.*

The article aims to discuss important aspects of future defense and deterrence models in the Black Sea region from a Euro-Atlantic perspective after the end of the war in Ukraine. The approach is important because, regardless of the evolution of the conflict, the immediate consequences will have a specific impact primarily in this geopolitical area. That is why the assessment must start from the assumption that the future security agenda and the defense of a post-conflict Ukraine will become the agenda of the entire region.

Războiul din Ucraina a intrat în cel de-al doilea an și a generat, pe lângă imensa tragedie umanitară, și o dezbatere globală privind viitorul ordinii internaționale. La finalul Războiului Rece, comentatorii și teoreticienii relațiilor internaționale vedeau moștenirea acestei ere ca un set de probleme structurale, complicate, dar cunoscute și deci gestionabile. Acum, conflictul din estul Europei a reușit să coaguleze o agendă de provocări multiple, care, în esență, anunță o schimbare de paradigmă și ne solicită o abordare prospectivă.

Toți cei care au anticipat că noua eră a competiției strategice va avea o etapă de tranziție pașnică, dar tensionată, care va fi urmată de o etapă conflictuală, și-au pus problema localizării geografice a următorului conflict în regiunea indo-pacifică. Războiul din Ucraina ne confirmă faptul că în paradigma competiției strategice ierarhizarea unor scenarii nu poate să țină seama doar de statutul Chinei de *challenger* al SUA. De fapt, până la apariția unui sistem multipolar, riscul de război și incertitudini va fi mai crescut și urmează să își pună amprenta asupra evoluțiilor viitoare. De aceea, războiul declanșat de Federația Rusă este, mai degrabă, un catalizator care accelerează un proces de regândire a competiției strategice, definite, de cele mai multe ori, ca simplă diadă hegemon – *challenger*. Declanșarea unei ofensive militare de către Rusia, în detrimentul unei politici de coexistență cu Occidentul, are legătură cu declinul de putere al acesteia, dar și cu percepția că războiul va fi principalul instrument care își va pune amprenta asupra viitorului sistem multipolar.

Anexarea Crimeei (2014) și invazia ulterioară a altor teritorii din Ucraina (2022), acte agresive unilaterale, mai indică două aspecte. În primul rând, se consolidează percepția că Europa de Est este o zonă de contestare și competiție inițială, unde se

trece și în etapa conflictuală. Faptul că o putere în declin, Rusia, și o regiune, Europa de Est, sunt elementele unei ecuații strategice care nu implică direct nici SUA și nici China relativizează orice încercare de ierarhizare a priorităților strategice. Chiar și în aceste condiții, părerea unanimă este că războiul declanșat în Ucraina are impact global și afectează majoritatea actorilor din sistemul relațiilor internaționale.

Al doilea aspect este acela că actualul context ne sugerează faptul că ar trebui să tratăm toate regiunile și toți actorii ca fiind de importanță egală, principiu care nu doar că nu simplifică problemele, ci le redefinește. Competiția strategică nu înseamnă o simplificare a scenei internaționale, ci o dezvoltare exponențială a provocărilor care obligă la politică externă la 360 de grade și la claritate strategică. Acest principiu ar trebui aplicat și regiunii Mării Negre. Importanța acestui spațiu a fost promovată de mai mult timp, dar recunoașterea a venit greu. Din rațiuni pe care nu le detaliez aici, recunoașterea a venit, de fapt, prea târziu, iar efectele sunt vizibile.

Din moment ce războiul din Ucraina a adus în centrul atenției bazinul Mării Negre, trebuie să ne punem întrebarea asupra viitorului întregii zone după încheierea acestui conflict și să anticipăm acele provocări generate de faptul că percepția despre această regiune s-a schimbat.

Articolul își propune să discute aspectele importante ale apărării și descurajării la nivelul regiunii din perspectivă euroatlantică, după încheierea războiului din Ucraina. Pentru că, indiferent de evoluția conflictului, consecințele imediate vor avea impact, în primul rând, în această regiune. Iar evaluarea trebuie să pornească de la asumarea ipotezei că viitoarea agendă de securitate și apărare a unei Ucraine postconflict va deveni o agenda a întregii regiuni. Acest grad de conectivitate ridicat se poate observa și în cazul războiului din fosta Iugoslavie și Irak. Efectele în plan regional au implicat schimbări semnificative de politică externă, de strategii de apărare, coaliții, rivalități și noi tensiuni sau conflicte.

LECȚIILE RĂZBOIULUI DIN UCRAINA

În acest moment, evaluarea conflictului din Ucraina are o dimensiune dominantă, dată de evoluțiile din teren. Pe cale de consecință, de modul în care se încheie acest conflict sunt legate dimensiunile politice, diplomatice sau economice ale viitoarei arhitecturi regionale. Subiectul reconstrucției Ucrainei a căpătat probabil cea mai mare tracțiune după cea a ajutorului militar destinat sporirii capacității de apărare a armatei ucrainene. Iar reconstrucția pare să acapareze atenția, în timp ce problema negocierilor de pace a pierdut bătălia pentru vizibilitate.

În același timp, ar trebui evidențiate mai multe tendințe. Cea mai importantă dintre acestea este legată de consolidarea percepției că războiul convențional de mare intensitate nu a dispărut și că sunt țări revizioniste, precum Federația Rusă, care vor apela la strategii și forme de a duce războiul care se credeau ieșite din uz. Acest nou război convențional major readuce în discuție problema apărării teritoriale, iar acest subiect este redescoperit și dă semne că va marca o serie de schimbări la nivelul strategiilor militare și politicilor externe, atât ale actorilor din regiune, cât și la scară globală.

Atât perspectiva unui război convențional, cât și conceptul de apărare teritorială vor impune regândirea accelerată a soluțiilor privind pregătirea națiunilor și statelor pentru era competiției strategice. Dacă până în acest moment pregătirea însemna concentrarea asupra pregătirii forțelor și structurilor specializate pentru a duce războiul în formele sale moderne (război în afara ariei euroatlantice, război de intervenție, lupta antiteroristă, operațiuni la mari distanțe sau operațiuni altele decât războiul), odată cu revenirea paradigmei de apărare teritorială, conceptul de pregătire se schimbă și va conține dimensiuni multiple: politice, diplomatice, economice, societale¹.

Al doilea război din Ucraina generează o altă tendință importantă, legată de domeniul cheltuielilor apărării. După primul război în Ucraina (2014), dar mai ales acum, odată cu declanșarea invaziei ruse din 2022, chestiunea bugetului apărării devine de importanță vitală pentru majoritatea statelor din zona euroatlantică. Gama de probleme ridicată de această nouă tendință este foarte vastă, de la confruntarea cu provocările gestionării unor programe de înzestrare, care ar trebui accelerate, până la lipsa bazei industriale pentru o producție masivă de armament și muniții. Simpla prioritizare a acestui capitol bugetar la nivel național are consecințe în planul strategiilor de apărare și de politică externă, viziuni strategice care vor trebui să sufere modificări pentru a se putea garanta atingerea obiectivelor propuse. De la coalitii pentru producerea de cipuri electronice până la cursa pentru obținerea de materiale rare și de la asigurarea achizițiilor rapide de armament și muniție până la găsirea de soluții pentru noi lanțuri logistice de aprovizionare, toate acestea au fost accelerate de războiul din Ucraina.

În plus, s-a dovedit că asumarea unui nivel ridicat de ambiție pentru bugetele apărării a surprins anumite țări în situația de a nu fi capabile să cheltuiască mai mult, mai rapid și mai eficient sumele alocate în plus. Cu o cultură strategică pacifistă, consolidată de-a lungul unei perioade prelungite de pace, multe țări nu au nici managementul și nici mecanismele interne necesare pentru a face față acestei provocări. Exemplul de referință este Germania, țara care în 2022 a cunoscut o schimbare radicală de politică externă în relație cu Federația Rusă, care are un buget pentru înzestrare militară suplimentar de 100 miliarde de euro și care întâmpină dificultăți în a folosi rapid și eficient acești bani.

În același timp, războiul din Ucraina a revitalizat o legătură importantă – sau mai degrabă un binom – care a funcționat în timpul Războiului Rece. Mutarea accentului pe apărarea colectivă la nivelul zonei euroatlantice presupune operaționalizarea unei dimensiuni de diplomatie coercitivă care îmbracă forme politice, economice, informaționale etc. Țările aliate s-au văzut nevoite să își asume, în mod coordonat, acest tip de diplomatie și este de așteptat ca efectele să se vadă și în diplomația regională sau cea specializată sectorial². O componentă specială, cea de diplomatie publică digitală, iese în evidență în acest context în care Federația Rusă folosește agresiv acest capitol de diplomatie pentru a-și promova obiectivele.

¹ Inclusiv conceptul de reziliență va căpăta valențe suplimentare, care se vor adăuga abordărilor din timp de pace și criză.

² „Russia/Belarus: Members Suspend Russia and Belarus from Council of the Baltic Sea States | EEAS”, acces - https://www.eeas.europa.eu/eeas/russiablarus-members-suspend-russia-and-belarus-council-baltic-sea-states_en (8 mai 2023).

Un alt subiect este provocarea legată de gestionarea unei surprize strategice în noul context competițional. Surpriza strategică, atât în dimensiunea sa nucleară, cât și în cea convențională, a fost un subiect important al perioadei de confruntare Est-Vest din secolul trecut și a avut un loc special în toate strategiile militare ale epocii. Odată cu declanșarea șantajului Moscovei de a face recurs la arme nucleare tactice pentru a tranșa războiul din Ucraina și a descuraja ajutorul aliat, gestionarea surprizei strategice se relansează în dezbateră euroatlantică.

Nu în ultimul rând, acest război a scos în evidență, pe fondul apariției unor noi obiective de apărare și descurajare asumate de NATO, că Europa se va confrunta cu o carență de resurse umane pentru structurile de apărare. Lipsa de soldați va deveni cronică, pe fondul unor tendințe demografice, al concurenței pe piața muncii și al schimbărilor în ceea ce privește prestigiul asociat cu cariera militară³.

VIITORUL STATUT INTERNAȚIONAL AL UCRAINEI

Față de alte conflicte majore, de referință fiind Primul și Al Doilea Război Mondial, în care ordinea politică și militară postrăzboi au fost teme dominante, în cazul Ucrainei temele prioritare rămân asigurarea ajutorului militar și reconstrucția. Ideea de reconstrucție a Ucrainei se apropie mai mult de modelul conflictului din fosta Iugoslavie, în care perspectiva europeană a favorizat reconstrucția încă din stadiile timpurii ale conflictului.

Acum se adaugă însă și contribuții legate de războiul din Ucraina care pun explicit problema viitorului politic și militar al acestei țări. Raportul Rasmussen-Yermak⁴ a tratat problema viitorului profil strategic al Ucrainei și a mecanismului de garanții de securitate care ar putea asigura independența și securitatea statului. Chiar dacă nu tratează pe larg problema relației viitoare dintre Ucraina și contextul regional, raportul menționează posibilitatea de a extinde gama de garanții de securitate cu acorduri regionale adiționale cu țări din regiunea Mării Negre (Turcia, România, Bulgaria).

Trebuie spus că raportul Rasmussen-Yermak propune edificarea unei capacități de apărare și securitate pentru Ucraina care să se bazeze pe trei piloni: o capacitate de apărare dezvoltată împreună cu parteneri internaționali, un angajament politic și militar, pe termen lung, al acelorași parteneri și o integrare a Ucrainei în arhitectura de securitate europeană și euroatlantică. Documentul face o distincție interesantă, însă nu explicită, între garanții slabe și garanții tari, accentuând principiul că pachetul de sancțiuni nu trebuie să fie condiționat de asumarea unui viitor statut de neutralitate al Ucrainei. Memoria garanțiilor slabe din Memorandumul de la Budapesta sau din Acordurile de la Minsk a influențat puternic modul în care raportul Rasmussen-Yermak a configurat pachetul de garanții internaționale de care Ucraina are nevoie.

³ „German Military Facing Recruitment Gap, Says Commissioner – DW – 04/02/2023”, acces - <https://www.dw.com/en/german-military-facing-recruitment-gap-says-commissioner/a-65206735> (8 mai 2023).

⁴ Acest raport reflectă poziția Președinției Ucrainei și a fost dezvoltat împreună cu o echipă de consultanță internațională. „The Kyiv Security Compact: International Security Guarantees for Ukraine: Recommendations” (Working Group on International Security Guarantees for Ukraine, 13 September 2022), acces - https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/89/41fd0ec2d72259a561313370cee1be6e_1663050954.pdf (5 iunie, 2023).

Și dimensiunea regională a Mării Negre este prezentă în raport pe trei planuri. Se disting, în acest sens, prevederea de a stabili acorduri bilaterale cu Ucraina, dezvoltarea de programe de asistență pentru extinderea capacităților de apărare ucrainene și aderarea statelor din regiune la principiul de a sprijini politic, economic și militar, prin măsuri adecvate, Ucraina, în caz de agresiune. Din punct de vedere militar, această ultimă prevedere deschide posibilități multiple pentru țările care acordă aceste garanții internaționale, mergând până la măsuri care depășesc stadiul actual de ajutor. În special capitolul dedicat mecanismelor de implementare sugerează opțiunea pentru o structură permanentă care presupune angajamente politice, resurse alocate și integrare pe palierele de evaluare a riscurilor, consultare, coordonare și sprijin militar direct, totul integrat într-un acord denumit *The Kyiv Security Compact*.

Dincolo de acest profil strategic dezirabil pentru Ucraina, care ar trebui dezvoltat în perioada postconflict, rămân fără răspuns două întrebări. Cât va dura războiul? Care ar fi, de fapt, scenariile avute în vedere? Privind durata acestui război, părerile sunt împărțite, între cei care apreciază că războiul va dura mai mulți ani și cei care văd o încheiere a ostilităților mai rapidă. O durată lungă a războiului are efect negativ asupra tuturor, nu doar asupra celor doi beligeranți. Perspectiva de a avea un război de lungă durată, chiar dacă angajamentul politic și militar al aliaților Ucrainei nu are un termen, va spori costurile pentru toți cei implicați.

Durata își va pune amprenta și asupra peisajului strategic în întreaga Europă, dar și în regiunea Mării Negre. Dacă vom fi nevoiți să ne adaptăm unui război de lungă durată, aceasta va presupune și o doză mai mare de incertitudine, asumarea faptului că vom lua decizii de schimbare în secvențe multiple. Deci vom ști de unde plecăm și în ce direcție, dar va fi greu de anticipat care va fi efectul final. Cum vor arăta Europa de Est și regiunea Mării Negre după un lung război de uzură în Ucraina și care vor fi costurile asociate unei noi realități strategice în această parte de lume?

Dilema duratei războiului vine din analiza identificării unor alternative la durată lungă. Ipoteza de a ne implica masiv într-un război *proxy* pentru a accelera înfrângerea Federației Ruse de către Ucraina vine asociată cu costurile riscului de a avea o confruntare directă NATO-Rusia. Inițiativele privind ajutorul militar pentru Ucraina cu sisteme ofensive (avioane de luptă, sisteme de rachete cu rază lungă, drone multirol cu autonomie mare, muniție inteligentă etc.), asigurarea zonei de excludere aeriană, sprijin militar direct, toate acestea sunt variante ale aceleiași ipoteze că un război scurt este soluția pentru a nu perpetua o situație care ar putea drena considerabil resursele occidentale pe termen lung.

Ar trebui să ne preocupe și implicațiile asociate posturii europene și euroatlantice care își asumă susținerea Ucrainei până la înfrângerea Federației Ruse. Și asta nu pentru că implică un angajament politic, ci pentru că obligă la o reflecție privind modul în care ne vom putea achita de statutul de aliat al Ucrainei. Formatul Ramstein⁵ încearcă să armonizeze diferitele abordări naționale privind ajutorul militar acordat, dar este

⁵ Denumirea oficială în engleză este *Ukraine Defense Contact Group*, dar uzual se folosește denumirea de Formatul Ramstein.

evident, chiar din primul an de război, că, la nivel politic, persistă divergențe privind felul în care ar trebui să arate victoria asupra Rusiei.

Taberele s-au conturat deja în acest sens. Avem tabăra celor care vor o înfrângere totală a Federației Ruse și cei care gândesc o Rusie înfrântă, dar care să primească șansa unei reconcilierii europene. Chiar dacă acum este greu de descris cum va arăta o fostă putere globală nucleară gata să accepte înfrângerea, președintele francez Emmanuel Macron pare pregătit să accepte Rusia ca viitor partener postconflict, plecând de la premisa că geografia și statutul de stat nuclear ne obligă să luăm în calcul rolul Rusiei⁶. Această poziție a liderului francez a generat o serie de controverse, dar a și accelerat dezbaterea privind dezvoltarea unei viziuni despre viitorul Europei.

Apariția acestor probleme reflectă nevoia de a aborda sistematic impactul regional pentru țările din regiunea Mării Negre și opțiunile pe care le avem în ceea ce privește deficitul de securitate cu care ne confruntăm. Principalele dimensiuni pe care le am în vedere sunt cele de apărare și descurajare. Cum sfera apărării este semnificativ mai extinsă și subordonează problemele strategice ale descurajării, fac precizarea că la nivel regional această distincție devine utilă din punct de vedere analitic.

SECURITATEA REGIUNII MĂRII NEGRE – OPȚIUNI, DILEME ȘI SOLUȚII

Evaluarea unui posibil profil al regiunii ar trebui să țină seama de mai mulți parametri: modul de evoluție sau de încheiere a războiului ruso-ucrainean, strategia postconflict a Ucrainei, direcțiile de adaptare posibile din partea NATO, SUA și UE, Federația Rusă, schimbări în strategia unor actori regionali relevanți (Turcia, România).

Evoluția sau încheierea războiului ruso-ucrainean este, în virtutea complexității pe care o presupune, o temă vastă⁷, care impune la nivel strategic folosirea unei tipologii capabile a oferi o perspectivă strategică. În general, se face o distincție între încheierea războiului și rezolvarea conflictului, distincție care, în cazul războiului ruso-ucrainean, presupune câteva precizări și observații. Terminarea războiului, voluntară sau involuntară, presupune încetarea formală a acțiunilor de luptă, dar nu și a conflictului. Iar rezolvarea conflictului se inițiază politic și diplomatic și are o dimensiune civilă.

Putem presupune că încetarea războiului în acest caz va lua trei forme: înfrângerea uneia dintre părți sau decizia comună de a încheia faza de ostilități militare prin acorduri de încetare a focului sau armistițiu prelungit. În aceste două cazuri, din punctul de vedere al evoluției din teren, se poate anticipa și existența unui proces de tranziție cu diferite durate și declanșate de anunțul oficial inițial, care se va desfășura până la întrunirea tuturor condițiilor ce vor asigura finalul războiului. A treia formă este menținerea unui conflict de joasă intensitate, în mare parte pozițional și care implică o linie a frontului asigurată cu forțe militare. Această formă va fi distinctă de perioada ostilităților 2014-2022, când situația din Ucraina era definită mai mult ca un conflict înghețat. Fără a

⁶ AFP, *Macron Defends Russia Dialogue to Prepare 'Negotiated Peace'* (France24, 2022), acces - <https://www.france24.com/en/live-news/20220901-macron-defends-russia-dialogue-to-prepare-negotiated-peace> (8 mai, 2023).

⁷ O trecere mai recentă în revistă a literaturii dedicate încheierii războaielor este cea scrisă de Joachim Krause (2019) „How Do Wars End? A Strategic Perspective”, în *The Journal of Strategic Studies* 42 (7), 920-945.

discuta probabilitatea și contextul în care o formă sau alta de încheiere a războiului ar putea să se manifeste, o serie de efecte pot fi asociate variantelor mai sus expuse.

Din perspectivă strategică, înfrângerea Ucrainei va reprezenta probabil cea mai mare schimbare strategică din Europa și, evident, din regiunea Mării Negre. Implicațiile politice regionale pot lua forma unor schimbări majore în strategia NATO, SUA și UE în contextul în care eșecul Ucrainei va fi asociat eșecului de sprijin militar acordat de țările aliate. Acest tip de eveniment poate genera o trecere rapidă a NATO la o strategie de apărare care să pună în prim-plan apărarea avansată și sporită numeric a țărilor din frontul estic. Alt efect imediat va viza poziția Turciei, care va fi afectată în politica sa de echilibru regional. Eșuarea rolului de mediator va reprezenta pentru Turcia o nouă problemă în dosarul relațiilor cu Federația Rusă, iar efectele vor viza un declin de influență în zone precum Caucaz, Asia Centrală și Orientul Mijlociu. În acest scenariu, pentru Republica Moldova și Georgia instabilitatea internă va deveni un risc cu potențial crescut și care ar putea afecta, pe termen lung, evoluția acestor state.

Această ipoteză a înfrângerii Ucrainei nu înseamnă că starea de pace și stabilitate va caracteriza Ucraina ocupată și regiunea Mării Negre. Capacitatea redusă a Federației Ruse de a administra civil și economic o nouă zonă ostilă va deveni chiar mai complicată și poate genera un scenariu de „libanizare” sau un spațiu cu enclave ostile, în care rezistența civilă poate să conducă rapid la erodarea controlului militar impus de Moscova.

În schimb, scenariul înfrângerii Federației Ruse poate duce, pentru prima dată după foarte mulți ani, la reechilibrarea situației strategice în regiunea Mării Negre, prin pierderea influenței Moscovei, în special în partea de nord. Chiar și în actualele condiții de război, s-a putut observa că, la nivel maritim, Federația Rusă și-a redus treptat aria de operații sub ripostele armatei ucrainene, care a reușit realizarea unei arii protejate cuprinse între Odessa, Insula Șerpilor și zona deltei secundare a Dunării de pe litoralul ucrainean.

Chiar dacă există o probabilitate scăzută să avem o încheiere formală a războiului cu o recunoaștere a înfrângerii de către Rusia, retragerea și oprirea operațiunilor militare rusești pe teritoriul Ucrainei ar putea fi considerată o înfrângere de facto. În acest caz, efectele strategice vor fi multiple, atingând diverse paliere ale securității regionale la Marea Neagră. O potențială retragere militară rusească din Crimeea, prin înfrângere și demilitarizare, ar pune capăt unei prezențe militare care a început în 1783 și ar declanșa începutul modificării balanței regionale de putere în avantajul evident al Turciei. Ca orice schimbare majoră, efectele de domino vor afecta și Republica Moldova și Georgia, dar și Belarus, Caucaz și Asia Centrală. Tranziția va avea multe elemente de instabilitate politică ce ar putea fi de magnitudinea celor din 1989-1991 la nivelul unor regimuri aflate în sfera rusă de influență.

Ca strategie alternativă, Federația Rusă are posibilitatea de a reîncălzi o serie de conflicte înghețate, aceasta fiind singura modalitate de a demonstra că mai are un cuvânt de spus. Perspectiva unui șantaj cu noi intervenții, chiar dacă puțin credibile din punct de vedere militar, nu poate fi exclusă.

Perspectiva de a avea o prezență militară redusă a Federației Ruse la Marea Neagră va influența cooperarea militară regională. Se poate anticipa o creștere în importanță a parteneriatelor strategice în detrimentul unor structuri de cooperare regională care și-au epuizat de mult potențialul. În centrul acestor preocupări legate de viitorul Mării Negre vor rămâne statutul și rolul pe care îl vor juca Ucraina și relaționarea sa cu alți actori, în special Turcia și România. Consolidarea unei trilaterale Ucraina-Turcia-România, bazată și pe parteneriate strategice bilaterale încheiate între acești actori, ar trebui nu doar să ducă la sporirea securității regionale, dar să și pună bazele unei linii de oprire a acțiunilor Rusiei în flancul sudic al NATO. Cu alte cuvinte, o sursă importantă de riscuri în acest flanc vine din Marea Neagră și orice scădere a influenței militare ruse în peninsula Crimeea va aduce mai multă securitate în zona Mării Mediterane.

Din punct de vedere politic și diplomatic, procesul de reconstrucție a Ucrainei va aduce o serie de oportunități de integrare economică europeană și de noi proiecte majore pentru regiune. Țările vecine Ucrainei au, așadar, perspectiva de a deveni ancore economice pentru vecinătatea estică și de a-și spori capacitatea de a impune teme de interes regional pentru agenda europeană. Lecțiile învățate din criza grânelor, criza energetică, întreruperile în lanțurile logistice de aprovizionare și provocările legate de asigurarea asistenței internaționale ar trebui să impună treptat un stil anticipativ de diplomație economică regională la Marea Neagră.

Ultimul scenariu, care este și cel mai problematic prin doza mare de incertitudine, este cel legat de intrarea războiului într-un declin lent, spre o formă de război de uzură care se va transforma treptat într-un conflict de joasă intensitate. Având perspectiva de a construi o armată pregătită și înzestrată cu armament la nivel occidental, Ucraina va încerca să evite înghețarea conflictului și va continua să își urmărească obiectivele în plan cinetic. Chiar și în varianta în care armata Federației Ruse ar mai menține Crimeea ca punct central defensiv și un al doilea centru defensiv secundar pe un teritoriu redus din regiunile Donețk și Lugansk, ne putem aștepta ca prima opțiune a beligeranților să fie planificarea și executarea de acțiuni militare, chiar dacă ele vor fi doar la nivel tactic.

Din punct de vedere politic, acest scenariu va reduce mult șansa demersurilor de mediere și de inițiere formală a unui plan de pace, dar nu putem exclude apariția unor momente de întrerupere temporară a focului. Perspectiva unui armistițiu care să conțină un mecanism agreeat de prelungire *sine die* ar putea să apară doar pe fondul unor schimbări semnificative de strategie sau de leadership politic și doar în contextul unei inițiative internaționale care să asigure un statut internațional clar beligeranților (garanții de securitate pentru Ucraina și normalizarea relațiilor pentru Federația Rusă).

Afectat va fi și nivelul de cooperare regională la Marea Neagră, iar ritmul de adaptare la o situație neclară va impune o scădere a interesului economic pe fondul instalării unei „oboseli de război”. Această stare se va traduce prin efecte asupra angajamentelor politice asumate, a implicării, precum și prin reducerea numărului de inițiative. Cu alte cuvinte, durata lungă ar putea genera o stagnare sau plafonare a ajutorului militar acordat Ucrainei pe fondul acumulării unor costuri economice cu implicații pentru economiile naționale ale aliaților occidentali.

Doar perspectiva clară de asociere a Republicii Moldova ar putea să reprezinte singura poveste de succes din regiune, care să ofere o miză de interes european în contextul unui viitor incert pentru Ucraina. În alt plan, va predomina și se va consolida o direcție de diplomatie coercitivă între cele două tabere, care va genera o decuplare din ce în ce mai profundă. În același timp, acest scenariu al conflictului prelungit conține și riscul politic asociat unei durate lungi, care ar putea include schimbări în configurația politică și de leadership politic, atât la Moscova, cât și la Kiev, și care ar putea stimula o relansare a acțiunilor militare. Internalizarea politică a conflictului se va accentua pe măsură ce acest conflict se va prelungi, iar curentele politice extremiste din ambele țări vor profita de această situație.

MODELE DE APĂRARE ȘI DESCURAJARE ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE DIN PERSPECTIVĂ EUROATLANTICĂ

După summitul de la Madrid din 2022 și lansarea noului Concept strategic⁸, alianța a decis schimbări semnificative pentru a se adapta noii situații strategice. În paralel, prezența militară americană a reprezentat un fel de pivotare strategică spre granița de est a NATO, prin decizii politice oportune și rapide, în context aliat, și prin suplimentarea dislocărilor de forțe americane în țările cele mai amenințate. Semnalul administrației americane și al președintelui Joe Biden a fost în direcția consolidării unei apărări avansate în regiunea Mării Negre prin măsuri militare concrete, dar și la nivel de strategie. În acest an, SUA vor avea prima strategie oficială pentru regiunea Mării Negre și putem spune că se deschide un capitol nou și important în modelarea securității regionale⁹.

În același timp, trebuie spus că noua strategie se bazează pe istoria parteneriatelor strategice ale Washingtonului cu Turcia, România și, mai recent, cu Ucraina. De aceea, apărarea și descurajarea în regiunea noastră vor beneficia, la fel ca flancul nordic, de două strategii NATO și SUA¹⁰. În planul descurajării, NATO a decis trecerea la consolidarea descurajării militare convenționale la granița de est prin echilibrarea prezenței sporite și avansate a forțelor staționate. România și Bulgaria găzduiesc, în acest moment, grupuri de luptă și un sistem de comandă avansat al NATO, dislocate în aceste țări. Evoluția situației de la granița de est a determinat alianța să adopte un nou model de forțe NATO¹¹ cu un total de 800.000 de soldați organizați pe trei eșaloane și care vor avea grade diferite de reacție. Acesta este semnalul clar că strategia militară a NATO trece astfel la un concept de descurajare convențională graduală și asimetrică la nivelul întregului teatru strategic european¹².

⁸ „NATO 2022 Strategic Concept: Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid 29 June 2022” (NATO, 2022), acces - <https://www.nato.int/strategic-concept/> (8 mai 2023).

⁹ Mitt Romney, „Romney, Shaheen Renew Bipartisan Push to Establish U.S. Strategy Toward Black Sea Region”, acces - <https://www.romney.senate.gov/romney-shaheen-renew-bipartisan-push-to-establish-u-s-strategy-toward-black-sea-region/> (8 mai 2023).

¹⁰ Isac Mihai, „Naumescu: România va fi centrul operațional al noii Strategii a SUA la Marea Neagră”, acces - <https://karadenizpress.ro/naumescu-romania-va-fi-centrul-operational-al-noii-strategii-a-sua-la-marea-neagra/> (8 mai 2023).

¹¹ NATO, „New NATO Force Model”, acces - https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220629-infographic-new-nato-force-model.pdf (5 august 2023).

¹² Jay Janzen (2023), „NATO's Concept for the Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area”, în *The Journal of Intelligence, Conflict, and Warfare* 5(3), 91-95.

Față de situația precedentă a anului 2022, când NATO a pus accentul pe o abordare selectivă a descurajării la granița de est, care se concentra pe asigurarea unor planuri de contingentă adaptate la situația statelor aflate în prima linie, acum discutăm de un model de descurajare aplicat uniform și cuprinzător¹³. Descurajarea va avea obiective organizate pe diferite criterii, domenii operaționale, dimensiuni geografice și strategice, planuri regionale și naționale. Acest model dezvoltat de NATO cuprinde, pentru prima dată după mulți ani, o abordare regională, care definește, pentru prima dată, regiunea Mării Negre ca una de interes strategic. Diferența, la nivel de postură de descurajare, este majoră. Un plan de contingentă pentru Marea Neagră cuprinde o forță de reacție rapidă de nivel scăzut, în timp ce un plan regional pentru Marea Neagră poate beneficia de noul model de forțe NATO, cu capacitate sporită de intervenție, și se integrează în strategia de apărare aliată.

CONCLUZII

O sinteză a unui model euroatlantic cu multiple scenarii pentru regiunea Mării Negre poate fi elaborată pornind de la analiza prezentată mai sus (vezi Figura 1). O parte dintre aceste măsuri sunt deja luate, iar o altă parte sunt estimările autorului pornind de la ipotezele celor trei scenarii pentru situația postconflict din Ucraina.

Figura 1. Modele de apărare și descurajare asociate scenariilor postconflict pentru regiunea Mării Negre (sursa: autorul)

	Înfrângerea Ucrainei	Înfrângerea Federației Ruse	Conflict prelungit de joasă intensitate
NATO	NATO's Concept for the Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area Trecerea la o postură defensivă avansată cu forțe NATO, de nivel brigadă, dislocate la granița de est	NATO's Concept for the Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area Implicarea în implementarea pachetului de măsuri pentru asigurarea garanțiilor de securitate Continuarea parteneriatului cu Ucraina și a programului de asistență Permanentizarea Formatului Ramstein ca structură de asistență pentru securitate	NATO's Concept for the Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area Continuarea activității Formatului Ramstein

¹³ Ed Arnold, „New Concepts but Old Problems: NATO's New Strategic Concept”, acces - <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/new-concepts-old-problems-natos-new-strategic-concept> (8 mai 2023).

UE	<p>Programul de asociere la UE adaptat sau încheiat definitiv în conformitate cu starea de facto din teren</p> <p>Diplomație coercitivă care va viza Federația Rusă</p> <p>Asistență intensificată pentru asocierea Republicii Moldova</p>	<p>Program accelerat de asociere la UE pentru Ucraina</p> <p>Program de reconstrucție și dezvoltare pentru Ucraina</p> <p>Program de asistență pentru reforma sectorului de securitate și apărare pentru Ucraina</p> <p>Consolidarea prezenței UE în regiunea Mării Negre</p> <p>Asistență intensificată pentru asocierea Republicii Moldova</p>	<p>Menținerea programului de asociere la UE</p> <p>Menținerea unui program de asistență pentru apărare</p> <p>Consolidarea prezenței UE la Marea Neagră pentru combaterea efectelor negative ale prelungirii războiului</p> <p>Accelerarea asistenței pentru asocierea Republicii Moldova</p> <p>Lansarea unei inițiative de pace</p>
SUA	<p>Strategia americană pentru regiunea Mării Negre</p> <p>Dezvoltarea parteneriatelor strategice cu România, Turcia</p> <p>Lansarea unui cadru de relații strategice intensificate cu Republica Moldova</p>	<p>Strategia americană pentru regiunea Mării Negre</p> <p>Consolidarea Parteneriatului strategic cu Ucraina</p> <p>Consolidarea prezenței militare americane în regiunea Mării Negre, în România și Ucraina</p> <p>Lansarea unui cadru de relații strategice intensificate cu Republica Moldova</p>	<p>Strategia americană pentru regiunea Mării Negre</p> <p>Continuarea ajutorului militar american pentru Ucraina</p> <p>Lansarea unui plan de pace</p>
Turcia	<p>Revizuirea politicii regionale și a relațiilor cu Federația Rusă</p> <p>Consolidarea parteneriatului cu România și Bulgaria</p> <p>Lansarea unei noi misiuni de securitate maritimă pentru Marea Neagră pentru a balansa intensificarea prezenței militare navale a Federației Ruse</p>	<p>Consolidarea parteneriatului strategic cu Ucraina</p> <p>Lansarea unei strategii competitive subregionale în Caucaz și Asia Centrală, care să profite de declinul Federației Ruse</p>	<p>Menținerea poziției de mediator</p> <p>Menținerea unei strategii oportune față de situația conflictului</p>

România	Revizuirea politicii regionale Consolidarea parteneriatelor strategice cu SUA, Polonia, Turcia și Republica Moldova	Revizuirea politicii regionale în contextul strategic nou Lansarea Parteneriatului strategic cu Ucraina Un nou pachet de inițiative regionale de cooperare adaptate noului context Consolidarea parteneriatelor strategice cu SUA, Polonia, Turcia Consolidarea cooperării în domeniul apărării și securității cu Republica Moldova	Menținerea contribuției la sprijinul militar acordat de NATO, UE și, bilateral, Ucrainei. Consolidarea parteneriatelor strategice cu SUA, Polonia, Turcia Consolidarea cooperării în domeniul apărării și securității cu Republica Moldova
----------------	--	---	--

În concluzie, în evaluarea unor scenarii de evoluție postconflict, am identificat o serie de provocări cu care întreaga regiune se va confrunta. În primul rând, gradul de incertitudine sporit în toate scenariile implică necesitatea unei schimbări de paradigmă în angajarea și prezența unor actori (NATO, SUA, UE) în regiune. Iese în evidență impactul semnificativ asupra posturii strategice a Turciei în regiune în cazul a două scenarii, înfrângerea Ucrainei sau a Federației Ruse. Impactul pentru România provine, în special, din implicațiile pentru propria politică regională, unde trebuie să pregătească posibile revizuirii, în funcție de scenariul care se materializează și din necesitatea de a consolida parteneriatele cu SUA, Turcia și Moldova, indiferent de scenariul dominant.

PROVOCĂRILE DE LA MAREA NEAGRĂ ȘI VIZIUNEA STRATEGICĂ AMERICANĂ ÎN REGIUNE

Valentin Nicolescu

ABSTRACT: *This article discusses the main provisions of the Black Sea Security Act of 2023 (BSSA), as well as how the document specifically addresses the complex issues raised by the Black Sea region. It is constructed around the following question: to what extent does the BSSA succeed in identifying and responding to the security challenges in the Black Sea region? In order to achieve this, the author first outlines a map of the problems, actors, and interests in the area. Then, in a second step, the author analyses the BSSA, observing how it proposes to address the crises in the region and the problems identified with the mapping exercise above. The conclusions allow then for identifying the strengths and weaknesses of the BSSA within the context of the challenges in the Black Sea region, in connection with particularities of the US foreign policy making.*

„Ceea ce se întâmplă la Marea Neagră nu rămâne în Marea Neagră”,
Bogdan Aurescu, ministrul afacerilor externe al României,
3 februarie 2022¹.

INTRODUCERE

În perioada 11-12 iulie 2023, va avea loc la Vilnius summitul NATO. Alegerea capitalei lituaniene ca loc de întâlnire al alianței reprezintă un puternic mesaj simbolic de susținere a flancului estic în contextul generat de invazia rusă în Ucraina, din februarie 2022. Interesant este faptul că decizia privind locul de desfășurare a lucrărilor summitului a fost luată în urmă cu doi ani, ceea ce arată că leadershipul alianței deja avea în vedere un asemenea obiectiv simbolic vizavi de escaladarea amenințării ruse în zonă după anexarea Crimeei în 2014, respectiv în urma masării de trupe și de tehnică militară (rachete cu rază medie de acțiune, drone, tancuri, aviație etc.) în regiunea Kaliningrad, din 2018².

Situația internațională generată de conflictul ruso-ucrainean, ce a debutat, de facto, în 2014, odată cu anexarea ilegală a Crimeei de către Rusia, dublată de intervenția rusă din același an în regiunile estice ale Ucrainei și culminând cu invazia din februarie 2022, a forțat NATO să își regândească direcțiile strategice de acțiune. Alianța a recunoscut că principiile adoptate în 2010 la Lisabona nu mai corespund realității din teren,

¹ Mirela Dădăcuș (2022), „Bogdan Aurescu: Ceea ce se întâmplă la Marea Neagră nu rămâne în Marea Neagră. Rusia continuă să maseze trupe în apropierea Ucrainei”, *RFI România*, acces - <https://www.rfi.ro/social-142148-bogdan-aurescu- ceea-ce-se-intampla-la-marea-neagra-nu-ramane-marea-neagra-rusia> (19.04.2023).

² Vezi Sergey Sukhankin, „Kaliningrad in the Post-Crimea Russia. A Bastion or a Weak Link?”, *Russie.Nei.Visions*, nr. 124, Ifri, septembrie 2021.

constatând că s-a sfârșit perioada de relaxare de după Războiul Rece, caracterizată de tranziția către o viziune post-Westfalică asupra lumii, definită de două mari dimensiuni, de supremația tehnologică occidentală, respectiv de aparenta absență a unor competitori egali în zona nord-atlantică³. Viziunea strategică a alianței se mută din ce în ce mai consistent dinspre spațiul euroatlantic către cel asiatic și pacific, în concordanță cu ceea ce era perceput în acel moment (și încă este) ca reprezentând principala amenințare la adresa ordinii internaționale contemporane – China, respectiv puterile militare și economice emergente din Asia-Pacific, precum Vietnamul, Coreea de Nord sau India. Această orientare continuă să preocupe analiștii și strategii occidentali, însă răsturnarea radicală a situației din Europa de Est i-a obligat pe decidenții respectivi să înceapă lungul proces al poziționării strategice în regiune.

În 2016, la Varșovia, NATO a decis să reacționeze la prezența destabilizatoare a Rusiei în spațiul Mării Negre și la deteriorarea mediului de securitate în zonă prin organizarea unei forțe militare avansate și prin suspendarea oricărei cooperări civile sau militare cu Rusia⁴. De asemenea, înainte de 2022, NATO și-a intensificat prezența militară în zonă, de la creșterea numărului de misiuni de patrulare, până la organizarea de exerciții navale comune. Dintre acestea, România a condus exercițiul *Sea Shield* din 2019, la care au participat forțe din țara noastră alături de cele din Bulgaria, Canada, Grecia, Olanda și Turcia. Cu toate acestea, deși recunoaște importanța strategică a regiunii mai ales după summitul de la Madrid, din 2022, Alianța Nord-Atlantică încă nu a reușit să își formuleze o poziție coerentă vizavi de spațiul Mării Negre. Concepția strategică a NATO aprobată la Madrid menționează Marea Neagră doar de două ori – o dată pentru a ilustra creșterea amenințării rusești în estul continentului european, iar a doua oară pentru a afirma importanța strategică a regiunii, alături de Balcanii de Vest⁵. Alianța, dincolo de susținerea formală a aspirațiilor euroatlantice ale țărilor din zonă și de promisiunea de intensificare a eforturilor de descurajare a acțiunilor destabilizatoare ale Rusiei, are nevoie de o viziune clar exprimată în ceea ce privește regiunea Mării Negre.

NATO este însă doar o alianță politico-militară, iar mijloacele sale de intervenție sunt structural limitate de natura sa. Este necesar un alt tip de autoritate pentru a maximiza efectele decizionale în regiune, în fapt un mix integrat, ce ar presupune entități politico-economice regionale/continentale (precum Uniunea Europeană, OSCE), dublate de prezența proactivă (nu doar din punct de vedere militar) a Statelor Unite, capabilă a legitima și a concretiza deciziile parteneriale din bazinul Mării Negre. În acest sens, este necesară o mai bună înțelegere a contextelor, provocărilor și motivațiilor intime ale actorilor din regiune, înțelegere care, la rândul său, să poată constitui o bază stabilă de interacțiune, implicare și gestionare a posibilelor amenințări de securitate din zonă.

³ Vezi Alessandro Marrone, „The Equilibrium of the 2010 NATO Strategic Concept”, în *The International Spectator*, 46 (2011): 3, 93-111; David S Yost, „NATO's evolving purposes and the next Strategic Concept”, *International Affairs*, 86 (2010): 2, 489-522.

⁴ NATO Press Release, „Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016”, acces - NATO - Official text: Warsaw Summit Communiqué issued by NATO Heads of State and Government (2016), 09-Jul.-2016 (19.04.2023).

⁵ „NATO 2022 Strategic Concept”, *Pagina oficială a NATO*, acces - 290622-strategic-concept (nato.int)(19.04.2023).

Din această perspectivă, viziunea americană privind regiunea Mării Negre este crucială pentru succesul oricărui tip de decizie sau acțiune colectivă vizând securitatea regională în contextul escaladării agresiunii Rusiei în Ucraina. Din nefericire însă, până în acest moment, Washingtonul nu a exprimat o poziție clară vizavi de regiune, fapt conștientizat de decidenții americani, care, după februarie 2022, au inițiat în camera superioară a Congresului un proiect legislativ bipartisan menit a soluționa problema – *The Black Sea Security Act of 2023* (BSSA).

În paginile ce urmează, sunt discutate principalele prevederi ale BSSA și modul în care documentul abordează în mod specific problemele complexe pe care le ridică regiunea Mării Negre, în încercarea de a răspunde la întrebarea următoare: În ce măsură BSSA reușește să identifice și să răspundă provocărilor de securitate din regiunea Mării Negre? Pentru aceasta, voi încerca mai întâi să schițez o hartă a problemelor, actorilor și intereselor din zonă, pentru ca apoi, într-un al doilea pas, să arunc o privire succintă asupra BSSA, observând modul în care acesta propune gestionarea crizei din regiune.

MAREA NEAGRĂ, STAREA DE FAPT: ACTORI, INTERESE, PROVOCĂRI

Regiunea Mării Negre nu este limitată doar la conflictul ruso-ucrainian, fiind punctată de cel mai mare număr de conflicte active și înghețate din întreg spațiul nord-atlantic. Asemeni întregii regiuni estice a continentului european, Marea Neagră reprezintă, din perspectivă istorică, un spațiu al mobilității, al intersecțiilor culturale, economice și politice, dominat de entități din cele mai variate și, de regulă, tranzitorii/instabile, cu granițe fluide, identități plurale și suprapuse, aflate într-o dinamică greu inteligibilă la o primă vedere. În prezent, regiunea reflectă această tumultuoasă experiență istorică, oferind analistului imaginea unui spațiu heteroclit ce aduce laolaltă un amestec de etnii, culturi și civilizații, peste care se suprapun construcții politice de cele mai multe ori fragile, având interese extrem de contradictorii și economii foarte diverse.

La o privire de ansamblu, statele din regiune par a nu avea nimic altceva în comun decât proximitatea care le condamnă la interacțiune. Din această perspectivă, zona Mării Negre este o regiune doar în nume, aflată în căutarea unui numitor comun capabil a juca rolul fundațional al unei cooperări care să îi asigure coerența politică și economică. În același timp, cum nota un recent document strategic al *Center for European Policy Analysis* (CEPA), Marea Neagră este un spațiu de frontieră unde se intersectează nu doar Occidentul și Rusia, dar și patru mari forțe – democrația în partea ei vestică, agresiunea militară rusă în nord, agresiunea financiară chineză în est, respectiv instabilitatea Orientului Mijlociu în sud, fiind literalmente frontiera dintre democrația liberală și autocrație⁶. În cele ce urmează, voi încerca să identific sintetic principalele provocări pe care regiunea le ridică și modul cum acestea se filtrează prin prisma dinamicii intereselor și interacțiunilor actorilor din zonă.

Conflictele înghețate și statele-fantomă. Perioada de după prăbușirea imperiului sovietic a pus pe hartă noi actori statali – Georgia, Ucraina, Republica Moldova, Armenia,

⁶ Ben Hodges, „The Black Sea... or a Black Hole?“, CEPA Strategy Paper (2021), acces - <https://cepa.org/article/the-black-sea-or-a-black-hole/> (19.04.2023).

Republica Azerbaidjan etc. –, dar, în același timp, a reaprins conflicte latente, ale căror origini depășesc scopul și dimensiunile articolului de față. Din Transnistria în Osetia de Sud și Nagorno-Karabah, tensiunile anterior suprimate cu mai mult sau mai puțin succes de colosul sovietic (și anterior țarist) au reizbucnit în forță, trasând, totodată, și liniile de falie politică ale regiunii. Zonele de instabilitate și conflict sunt larg cunoscute – Transnistria în Republica Moldova, Osetia de Sud-Alania și Abhazia în Georgia, Nagorno-Karabah/Arțah în Azerbaidjan, la care se adaugă cazul interesant al conflictului închis din Găgăuzia⁷ sau al Ajariei în Georgia (ce semnalizează faptul că aceste falii de conflict nu sunt condamnate la perpetuitate, cum am putea fi tentați să credem). Fiecare dintre ele are o istorie cu origini într-un conflict militar deschis petrecut în prima jumătate a anilor '90⁸ și a avut drept rezultat emergența unor entități politice statale nerecunoscute sau recunoscute limitat de comunitatea internațională, încadrate în literatura de specialitate în rândul așa-numitelor state-fantomă⁹. Acestea reprezintă, într-o mare măsură, și cauza „înghețării” conflictelor din regiune și a polarizării prezente aici între statele apărute după 1991, ceea ce a devenit, în timp, una dintre caracteristicile definitorii ale mediului de securitate în zona Mării Negre, descurajând o viziune coerentă asupra securității regionale care să fie împărtășită de marea majoritate a actorilor.

Entitățile politice separatiste și nerecunoscute – sau parțial recunoscute – reprezintă o variabilă importantă în ecuația stabilității din regiune. Orice plan viitor de gestionare a securității la Marea Neagră va trebui să ia în considerare modele de rezolvare a provocării ridicate de acestea, cel mai probabil printr-o viziune care să integreze dialogul între părți cu stimularea integrării economice generatoare de prosperitate comună, respectiv întărirea instituțiilor și practicilor democratic-pluraliste.

Politica resurselor și căile de comunicare. Politica resurselor în zona Mării Negre a devenit, în ultimele decade, o arie de studiu în sine, ce a produs un corp vast de literatură (inclusiv în România), ce se preocupă generic de transportul materiilor prime dinspre statele producătoare către cele consumatoare din Occident și de politicile asociate acestuia. Acest tip de literatură s-a dovedit însă a fi relativ oarbă la modul în care deficitul sau abundența resurselor afectează mediul politic intern și interacțiunile externe ale statelor din regiune. Așadar, în paragrafele ce urmează nu voi încerca să reiau discuțiile deja abordate în literatura de specialitate, ci mai degrabă voi încerca să le integrez într-o imagine mai amplă, care să se axeze în mod primar pe explorarea curențelor amintite mai sus. Spațiul limitat al articolului de față nu permite abordarea detaliată a situației politico-economice a tuturor actorilor din zonă, așa că voi alege să mă concentrez, cu titlu de exemplu epitomatic, asupra modului în care noua stare de fapt din bazinul Mării

⁷ Marcin Kosienkowski, „The Gagauz Republic: An Autonomism-Driven De Facto State”, în *The Soviet and Post-Soviet Review* (2017), 1-21.

⁸ Dov Lynch, „Separatist States and Post-Soviet Conflicts”, în *International Affairs*, 78 (2002):4, 832, vezi și Carol Weaver *The Politics of the Black Sea Region. EU Neighbourhood, Conflict Zone or Future Security Community?*, Londra și New York: Routledge, 2013, cap. 6.

⁹ Daniel Byman, Charles King, „The Mystery of Phantom States”, în *The Washington Quarterly*, 35 (2012):3, 45; Dahlia Scheindlin, „Phantom Referendums in Phantom States: Meaningless Farce or a Bridge to Reality?”, în *Nationalism and Ethnic Politics*, 18 (2012), 65, 67; vezi și Nina Caspersen, *Unrecognized States: The Struggle for Sovereignty in the Modern International System*, Cambridge: Polity Press, 2013.

Negre recalibrează pozițiile Azerbaidjanului și Armeniei și cum afectează relațiile lor cu ceilalți actori regionali. Mai apoi, voi creiona efectele crizei ruso-ucrainene asupra siguranței și libertății navigației și asigurării căilor de comunicații în Marea Neagră, pentru ca, finalmente, să discut emergența Chinei ca actor relevant în zonă.

Conflictul ruso-ucrainean a produs răsturnări majore în ceea ce privește transportul de la est la vest al resurselor energetice, mai întâi prin relativ rapida deconectare a statelor Europei occidentale de la gazul provenit din Rusia și apoi prin întreruperea transportului de gaz ce tranzita Ucraina¹⁰. Practic, închiderea, pe o perioadă nedeterminată, a *Stream 1 și 2*, la care s-a adăugat sistarea oricărui transport prin Ucraina, a transformat Marea Neagră într-unul dintre cele mai importante spații de transport (dar și de producție) al gazului natural către Europa, capacitând, în particular, ruta de transport prin Coridorul de Gaze Sud (*Southern Gas Corridor*) ce tranzitează Azerbaidjanul, Georgia, Turcia, Grecia și Albania, pentru a ajunge, finalmente, în Italia, prin Marea Adriatică.

Probabil că cel mai mare beneficiar al acestei noi stări de fapt este Azerbaidjanul, lucru confirmat și de vizita președintei Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, alături de comisarul european pentru energie, Kadri Simson, la Baku, în iulie 2022. Atunci s-a semnat un parteneriat strategic prin care UE se angajează să achiziționeze cel puțin 20 de milioane de metri cubi de gaz natural până în 2027¹¹. În același timp, Azerbaidjanul înțelege să capitalizeze politic de pe urma noii sale poziții pe piața energiei din Europa. În aprilie 2023, președintele Ilham Aliyev a efectuat o vizită în Bosnia Herțegovina, unde a semnat un parteneriat strategic cu cei trei copreședinți bosniaci, Željka Cvijanović, Denis Bećirović și Željko Komšić. Azerbaidjanul confirmă prin aceasta prezența sa tot mai activă în zona Balcanilor, intensificându-și contactele nu doar cu Bosnia, ci și cu Bulgaria, Albania, Serbia sau România, fapt confirmat și de turneul diplomatic al președintelui Aliyev din a doua jumătate a anului 2022.

Însă relațiile prietenești cu regimul autoritar al lui Aliyev implică, în mod necesar, alinierea la poziția azeră vizavi de conflictul cu Armenia din Nagorno-Karabah, fapt ce ilustrează modul în care se extinde polarizarea regională, contribuind negativ la procesul

¹⁰ Gazprom și Naftogaz semnează, în 2019, după implicarea directă în negocieri a președintelui rus Vladimir Putin și a omologului său ucrainean Vladimir Zelenski, un acord privind tranzitul gazului rusesc prin Ucraina pentru perioada 2020-2024. Semnarea acordului a fost privită, la vremea respectivă, ca fiind un adevărat succes, nu doar economic, ci în special politic, dat fiind faptul că reprezenta prima cooperare oficială între cele două țări după anexarea Crimeei de către Rusia în 2014. În același timp, trebuie notat că, de-a lungul perioadei de după 1991 și până în 2014, Ucraina a fost principala rută de tranzit către UE, nu mai puțin de 90% din gazul produs în Rusia trecând prin Ucraina. Vezi Simon Pirani, Jack Sharples (2020), „The Russia-Ukraine gas transit deal: opening a new chapter”, Energy Insight, The Oxford Institute for Energy Studies, acces - <https://www.oxfordenergy.org/publications/the-russia-ukraine-gas-transit-deal-opening-a-new-chapter/>, respectiv Simon Pirani, Jack Sharples, Katja Yafimava, Vitaly Yermakov, „Implications of the Russia-Ukraine gas transit deal for alternative pipeline routes and the Ukrainian and European markets”, Insight 65, The Oxford Institute for Energy Studies (2020), acces - Implications of the Russia-Ukraine gas transit deal for alternative pipeline routes and the Ukrainian and European markets - Oxford Institute for Energy Studies ([oxfordenergy.org](https://www.oxfordenergy.org)) (7.05.2023).

¹¹ N.a, „EU agrees deal with Azerbaijan to double gas exports by 2027”, acces - <https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/18/von-der-leyen-heads-to-azerbaijan-to-secure-new-gas-import-deal> (7.05.2022). Vezi și European Commission - Press release „EU and Azerbaijan enhance bilateral relations, including energy cooperation”, 18 iulie 2022, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-azerbaijan-enhance-bilateral-relations-including-energy-cooperation-2022-07-18_en (7.05.2023).

de detensionare a relațiilor din zonă. Și, dacă Azerbaidjanul se află în mod evident pe poziții câștigătoare, în urma escaladării crizei ruso-ucrainene din 2022, Armenia se află la polul opus, găsindu-se tot mai izolată ca rezultat al relațiilor sale apropiate cu Rusia, care este principalul generator de securitate pentru statul armean, în special după conflictul de 44 de zile cu Azerbaidjanul din septembrie-octombrie 2020¹².

În general, prelungirea războiului din Ucraina a făcut ca implicarea Rusiei în Caucaz să se diminueze, în timp ce, din punct de vedere economic, dependența armeană de Comunitatea Economică Euroasiatică, dominată de Rusia, afectează profund o economie deja slabă. Dezechilibrul economic dintre cele două țări nu prevestește nimic bun în planul relațiilor politico-militare regionale, în timp ce intensificarea cooperării economice și militare dintre Turcia și Azerbaidjan, sub sloganul „o singură națiune, două țări”, nu vine decât să agraveze dezechilibrul de putere din Caucaz, cu implicații importante pentru restul actorilor din bazinul Mării Negre.

Situația prezentată mai sus, a relației ruso-armeano-azere, reflectă exemplar modelele de interacțiune politico-economice prezente în rândul statelor din bazinul Mării Negre, fie că vorbim de relația ruso-georgiano-turcă¹³ sau de cea moldo-transnistriano-rusă. Aceste relații tensionate modelează mai departe și interacțiunile cu statele NATO și UE din zonă, amplificând incertitudinea și lipsa de predictibilitate ce caracterizează regiunea.

La toate acestea se mai adaugă impactul negativ pe care conflictul dintre Rusia și Ucraina îl are asupra căilor de transport și comunicație din regiune. Repetatele restricții de circulație impuse de Rusia în anumite zone ale Mării Negre, pe care le controlează, au avut un impact semnificativ asupra libertății navigației și, implicit, asupra comerțului regional și internațional. S-a generat, de exemplu, criza transportului cerealelor, care a crescut riscul insecurității alimentare la nivel global¹⁴. De cealaltă parte, Ucraina încearcă și ea să răspundă încercărilor Rusiei de a sugruma liniile de transport maritim ce leagă porturile din sudul Ucrainei cu restul lumii prin vizarea infrastructurii portuare ruse. Trebuie amintit atacul cu drone din 3 mai 2023 asupra portului Taman, ce a determinat, printre altele, suspendarea transporturilor pe cale ferată ale produselor petroliere din Kazahstan.

Mai mult, politica restricțiilor este dublată de prezența câmpurilor de mine plasate de ambele părți combatante, ce amenință în mod direct transporturile comerciale de grâne, petrol și produse petroliere. În acest sens, viceamiralul Mihai Panait, șeful Statului Major al Forțelor Navale Române, aflat în toamna anului trecut la o discuție pe

¹² James J. Coyle, *Russia's Interventions in Ethnic Conflicts: The Case of Armenia and Azerbaijan*, London: Palgrave MacMillan, 2021, de la p. 92.

¹³ A se vedea, de exemplu, Andreow Weiss, Yana Zabanova, „Georgia and Abkhazia Caught between Turkey and Russia”, German Institute for International and Security Affairs, Comments 54 (decembrie 2016), acces - https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2016C54_wis_zbv.pdf (9.05.2023).

¹⁴ A se vedea The World Bank (20 aprilie 2023) „Food Security Update”, acces - <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc1e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXXXIII-April-20-2023.pdf>, (7.05.2023); Simon Torkington (2.03.2023) „1 year on - the global impact of the war in Ukraine”, acces - <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty/> - :text=Russia%E2%80%99s%20invasion%20of%20Ukraine%20a%20year%20ago%20contributed,also%20soared%20adding%20to%20a%20global%20cost-of-living%20crisis (7.05.2023).

tema regiunii Mării Negre, organizată de *Yorktown Institute* și de *New Strategy Center* în SUA, sublinia necesitatea modernizării flotei române de vânătoare de mine pentru a putea asigura protecția liniilor de navigație comercială din regiune¹⁵. Până în acest moment, eforturile combinate ale României, Bulgariei, Turciei și Ucrainei reușesc cu greu să asigure securitatea navigației în zonă.

Ultimii ani au adăugat încă un actor relevant în ecuația politicii resurselor și a căilor de transport de la Marea Neagră: China. *Belt and Road Initiative* (BRI) este, neîndoind, una dintre cele mai importante inițiative de politică externă și economică prin care Beijingul încearcă să folosească pârgia investițiilor economice ca vehicul pentru maximizarea influenței politice¹⁶. China intervine în regiune prin investiții directe ce vizează fie dezvoltarea infrastructurii comerciale și de transport a țărilor din regiune, fie achiziționarea unor actori economici relevanți pe piața regională.

În ce privește investițiile infrastructurale, se poate observa că, în ultimii ani, China a inițiat sau a anunțat proiecte de acest tip în toate statele din regiune (cu notabila excepție a României), profitând și de slăbirea poziției Rusiei, datorată războiului din Ucraina. De altfel, parte dintre statele cu ieșire la Marea Neagră văd în BRI un instrument util în contracararea dominației ruse¹⁷, fapt ce le înclină mai degrabă spre a coopera cu Beijingul. Poate însă implicarea chineză la Marea Neagră stimula cooperarea regională și crește stabilitatea și securitatea în regiune?

În primă instanță, modelul instituțional pe care îl propune China pentru a promova BRI în regiunea Europei Centrale și de Est (așa-numitul 14+1, după retragerea țărilor baltice în 2021 și 2022) ne arată că viziunea chineză nu este cea a unei platforme multilaterale între egali. Mai degrabă, este o formă de „bilateralism multilateral”, având China în centru, iar țările partenere în jur, cu o cooperare redusă sau inexistentă între acestea¹⁸. Acest model favorizează excesiv puterea chineză în relația sa cu partenerii, în detrimentul unui dialog și al unei cooperări reale. Pe cale de consecință, replicarea modelului la nivelul țărilor din bazinul Mării Negre nu ar putea avea efecte pozitive în termeni de augmentare al cooperării regionale. Dimpotrivă, relațiile inegale și diverse (în funcție de agenda politică a variilor actori) vor genera dezvoltare inegală și, cel mai probabil, vor adânci diviziunile deja existente. Cu toate acestea, deși cumva limitată, pentru moment, de pandemie și de războiul din Ucraina, pătrunderea activă a Chinei în spațiul Mării Negre va fi tot mai consistentă în viitor și va necesita, neîndoind, măsuri proactive atât din partea UE, cât și a Statelor Unite.

¹⁵ Heather Mongilio (3.10.2022), „Romanian Navy Needs Minehunters to Keep Black Sea Safe for Ships, Navy Chief Says”, acces - <https://news.usni.org/2022/10/03/romanian-navy-needs-minehunters-to-keep-black-sea-safe-for-ships-navy-chief-says>, (9.05.2023).

¹⁶ A se vedea Yevgen Sautin (decembrie 2018), „China's Black Sea Ambitions”, Washington, DC: Foreign Policy Research Institute, *Black Sea Strategy Papers*, acces - [bsssp4-sautin.pdf](https://www.bsssp4-sautin.pdf) (fpri.org) (8.05.2023).

¹⁷ Deborah Sanders, „Can China promote stability in the Black Sea Region?”, în *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(2021): 3, 415-436.

¹⁸ Dimitar Lilkov, „The Belt and Road Initiative in the Black Sea Region”, în Alexandra Martin (coord.), *China in the Broader Black Sea Region*, Bruxelles: GLOBSEC, Wilfried Martens Centre for European Studies, Black Sea Trust for Regional Cooperation, 2021, 2.

Competiția pentru hegemonie regională. Peste această stare de fapt s-a suprapus reșterea aspirației hegemonice de către Rusia odată cu sfârșitul erei Elțin. Proiectul politic putinist aspiră să reînvie expansionismul imperial rusesc într-o nouă formulă, care combină experiențele țaristă și sovietică într-un nou mix ideologic, ce reafirmă excepționalismul rus ca model civilizațional, cultural și politic. Efectele acestei politici sunt clar identificabile pe teren: de la încurajarea eurasiatismului dughinist ca element de susținere a conceptului politic de „lume rusă” (*Ruskii Mir*), la reinventarea conceptului de democrație în buna tradiție sovietică și autoritarist-țaristă – acum nu ca democrație populară, ci suverană – și până la intervențiile militare din Georgia (2008) sau Ucraina.

Ceea ce trebuie notat aici este faptul că Rusia postsovietică și-a construit dominația în regiune prin folosirea faliilor de conflict mai sus amintite ca pârgii ale unor politici de control și aliniere a actorilor regionali. Cel mai important element al acestei strategii este reprezentat de utilizarea statelor-fantomă ca justificări de intervenție, fie directă, militară, fie diplomatică sau economică. Din această perspectivă, combaterea hegemoniei Rusiei în regiunea Mării Negre nu poate fi disociată, cum remarcăm și mai sus, de abordarea directă de către Occident a chestiunii statelor nerecunoscute și a faliilor de conflict pe care acestea le marchează.

În același timp, nicio discuție privind situația politică de la Marea Neagră nu poate face abstracție de interesele și aspirațiile hegemonice turcești din regiune. Turcia pare a repeta modelul rus. Încearcă o abordare care, pe de-o parte, pare a profita de conflictele și tensiunile din zonă pentru a-și apropia și localiza diversele entități politice (cum este cazul Abhaziei sau, mai vizibil, al Azerbaidjanului) și, pe de altă parte, apelează la strategii de tip *soft power* cu obiective similare, în zona extinsă a Mării Negre (în particular în Daghestan) și a Asiei Centrale. Însă, dacă Rusia pune mai degrabă accentul pe apelul la puterea militară pentru a-și afirma hegemonia, Turcia operează mult mai subtil, combinând dimensiunea politico-diplomatică cu aceea economică și culturală.

Din această perspectivă, Turcia a adoptat o poziție extrem de asertivă în regiune, contestând pretențiile hegemonice ale Rusiei la Marea Neagră, în general, și în Caucaz, în particular. La o privire succintă, pot fi observate două mari dimensiuni ale proiectului Ankarei. Prima dintre acestea este reprezentată de dimensiunea militară – creșterea vânzărilor de armament către Azerbaidjan¹⁹ (ce amenință direct cvasimonopolul rusesc în zonă, fapt confirmat și de dotarea armatei ucrainene cu dronele Bayraktar TB-2²⁰), respectiv trimiterea unei misiuni militare pe durata conflictului cu Armenia. Pe de altă parte, invadarea nordului Siriei de către Turcia în august 2016 este în mod similar privită și ca mod de contestare activă a tendințelor expansioniste ale Rusiei fără ajutorul american sau al statelor europene²¹.

¹⁹ Ece Toksabay, „Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting”, acces - <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-turkey-arms-int-idUSKBN26Z230> (8.05.2023).

²⁰ Jomana Karadsheh, „Turkish drones have become a symbol of the Ukrainian resistance”, acces - <https://edition.cnn.com/2022/04/11/middleeast/mideast-summary-04-11-2022-intl/index.html> (8.05.2023).

²¹ Omer Ozkizilcik, „The ‘Turkish Model’ is resonating in Eastern Europe, and Moscow is worried”, acces - <https://www.trtworld.com/opinion/the-turkish-model-is-resonating-in-eastern-europe-and-moscow-is-worried-47191> (8.05.2023).

Cea de-a doua dimensiune o reprezintă împletirea politicilor economice și culturale, amalgamate într-un concept de *soft power* turcesc, sintetizat de „Viziunea Turcică Globală - 2040”, document strategic adoptat în noiembrie 2021 de statele membre ale Organizației Statelor Turcice (OST), în timpul summitului de la Istanbul al organizației²². De altfel, Turcia investește constant și semnificativ în dezvoltarea instituțională a OST și a mecanismelor de cooperare aflate sub umbrela sa, precum Organizația Internațională pentru Cultura Turcă (TÜRKSÖY), Adunarea Parlamentară a Țărilor Vorbitoare de Limbă Turcă (TÜRKPA), Academia Internațională Turcică, Fundația Moștenirii Culturale Turcice, respectiv Camera de Comerț și Industrie a Turciei. Ideea principală a acestor eforturi este de „a întări puterea noastră internațională în timp ce consolidăm unitatea dintre noi fără a ne uita rădăcinile”, cum afirma ministrul de externe al Turciei, Mevlüt Çavuşoğlu²³. În acest sens, poziția discordantă a Turciei în rândul aliaților occidentali trebuie înțeleasă și abordată în consecință, în sensul integrării negociate a acesteia în concertul acțiunilor democrațiilor occidentale, vizând creșterea stabilității, securității și predictibilității la Marea Neagră.

VIZIUNEA DE SECURITATE AMERICANĂ ÎN REGIUNE

Viitorul regiunii depinde, în mod fundamental, de implicarea Statelor Unite în contracararea proiectului hegemonic rus, de dialogul fructuos cu aliați relevanți în zonă, precum Turcia, de balansarea implicării economice chineze și de augmentarea mediului politic, economic și de securitate. Augmentarea se poate face prin capacitarea partenerilor din zonă de a interacționa constructiv, prin intermedierea sau crearea unor spații ale dialogului și apropierii care să faciliteze cooperarea politică între actori aflați pe poziții conflictuale istorice.

Statele Unite sunt relevante atât ca fiind cel mai important actor al Alianței Nord-Atlantice, cât și ca putere dominantă globală, având interese specifice. Din acest ultim punct de vedere, statutul Mării Negre ca spațiu geopolitic pentru SUA trebuie înțeles nuanțat. El reprezintă în mod tradițional, după prăbușirea URSS în 1991, o zonă secundară de interes. Până în acest moment nu avem un document oficial dedicat gestionării problemelor regiunii care să exprime clar viziunea americană, atât în privința evaluării punctuale a provocărilor pe care regiunea le ridică, dar și din perspectiva strategiilor de acțiune care ar putea fi luate în considerare.

Evoluțiile de după 2014 au impus însă o regândire de către SUA a acestei stări de fapt, atât ca membru al NATO, cât și ca actor global. Escaladarea conflictului ruso-ucrainian din 2022 a forțat aducerea pe agendă a subiectului, prin susținerea militar-financiară pe care SUA au acordat-o Ucrainei, însă nu a produs încă o necesară clarificare strategică a

²² Pelin Musabay Baki, „Turkic World Vision - 2040: A Step Forward for the Resilience of Turkic Cooperation”, în *Perceptions*, 27(2022):1, 26-52.

²³ Deniz Ünver (6.12.2021), „Turkic World on Rise: The Summit of the Organization of Turkic States”, Center for Eurasian Studies blog entry No. 75/2021, 2, acces - <https://avim.org.tr/Blog/TURKIC-WORLD-ON-RISE-THE-SUMMIT-OF-THE-ORGANIZATION-OF-TURKIC-STATES-06-12-2021> (8.05.2023).

poziției americane vizavi de zona Mării Negre, în ansamblu. De aceea, în urma audierilor din cadrul Subcomitetului senatorial privind Europa și Cooperarea Regională de Securitate, președinta acestuia, senatoarea Jeanne Shaheen (P. Democrat) împreună cu senatorul republican Mitt Romney au depus în iulie 2022 un proiect legislativ menit să ghideze administrația Statelor Unite în a dezvolta o strategie vizavi de regiune²⁴. La jumătatea lui martie 2023, proiectul a fost dublat în Camera Reprezentanților de *The Black Sea Security Act of 2023*, un proiect legislativ menit să îl reflecte pe cel depus de Shaheen și Romney în Senat²⁵.

Deși puternic polarizat, spectrul politic american s-a dovedit a fi extrem de coerent de-a lungul timpului în privința politicii sale externe și de securitate, existând un consens bipartizan în privința viziunii de ansamblu și a direcțiilor majore de acțiune. Este, așadar, important de remarcat că, la o primă vedere, în ciuda animozităților politice, cele două mari partide americane mai pot coopera și produce inițiative bipartizane – notând aici că, similar legii Shaheen/Romney, și proiectul depus în Camera inferioară este inițiat de membri ai ambelor partide. Cu toate acestea, nu trebuie să ne bucurăm prematur.

Partidul Republican este, în acest moment, profund divizat între facțiunea MAGA (Make America Great Again) a fostului președinte Trump și republicanii de școală veche, numiți Reagan Republicans sau Never-Trumpers, pe care Trump i-a poreclit RINO („republicans in name only”). Faptul că Mitt Romney și colega sa din Partidul Democrat au depus împreună proiectul privind regiunea Mării Negre nu asigură, din păcate, și adoptarea acestuia. Romney este un adversar deschis al lui Trump, având o susținere extrem de slabă în cadrul propriului partid. Cu toate acestea, nu Senatul este marea problemă (unde democrații au reușit după alegerile parțiale din toamna anului trecut să își păstreze o majoritate fragilă), ci Camera Reprezentanților.

Aici situația este ceva mai complicată, iar asta din cauza faptului că facțiunile componente ale Partidului Republican se află într-un adevărat război civil, ce afectează nu doar politica internă a Statelor Unite, ci și pe cea internațională. Reprezentativ, în acest sens, este cazul lui Kevin McCarthy, speakerul republican al Camerei Reprezentanților, care, deși beneficia de o majoritate fragilă în Cameră, nu a reușit să își asigure poziția de speaker decât în urma unui proces foarte complicat de negociere cu aripa MAGA a partidului, fapt care l-a propulsat în istorie drept unul dintre puținii lideri ai Camerei care nu au reușit să își obțină mandatul în urma primului vot. Mai mult, McCarthy nu a reușit până acum să convingă opinia publică de faptul că s-ar afla cu adevărat la cârma republicanilor, atâta vreme cât facțiunea MAGA reușește – deși aflată în minoritate – să filtreze deciziile sale ca speaker și, implicit, să modeleze activ agenda partidului în Cameră.

²⁴ Alexander Ward, Matt Berg, Lawrence Ukenye „Shaheen to Admin: Get Me the Black Sea Strategy”, (2023) în *Politico*, acces - <https://www.politico.com/newsletters/national-security-daily/2023/03/21/shaheen-to-admin-get-me-the-black-sea-strategy-00088048> (30.04.23).

²⁵ *** „Turner, Keating Introduce Bill on Black Sea Security” (2023), <https://turner.house.gov/2023/3/turner-keating-introduce-bill-on-black-sea-security> (30.04.2023).

Dar ce reprezintă acest așa-zis război civil din sânul partidului republican? De fapt, este vorba despre confruntarea a două poziții politice ireconciliabile, ceea ce trebuie interpretat drept un semnal de alarmă pentru decidenții de la București și din regiune. Pe de-o parte, avem republicanii „clasici”, cum este cazul lui Mitt Romney, care înțeleg, asemeni colegilor lor democrați, faptul că amenințările regionale și globale afectează în mod direct interesele americane nu doar în termeni de securitate, ci și în ce privește menținerea ordinii legale internaționale stabilite după Cel de-Al Doilea Război Mondial. Această tabără înțelege că amenințările globale și regionale trebuie abordate și rezolvate acolo unde apar, pentru a nu ajunge ca finalmente să afecteze statul american la el acasă. Din această perspectivă, republicanii „clasici” lucrează bipartizan, cum am văzut în cazul proiectului de lege amintit mai sus, spre a oferi SUA instrumentarul necesar pentru a face față diverselor provocări emergente în sistemul relațiilor internaționale.

De cealaltă parte, parlamentarii reprezentând facțiunea MAGA, precum Marjorie Taylor Greene, Lauren Boebert sau Matt Gaetz, au un discurs populist antisistemic ce accentuează, în ceea ce privește politica externă americană, o formă de izolaționism pacifist ce poate fi întâlnită – în mod surprinzător pentru unii – și de cealaltă parte a spectrului politic, în rândurile stângii progresiste reprezentate de figuri ca Bernie Sanders, Pramila Jayapal sau Alexandria Ocasio-Cortez. În cazul extremei drepte MAGA, aceasta privește republicanismul clasic ca fiind o formă coruptă de conservatorism, care pune pe primul loc interesele marilor corporații din complexul militar-industrial, în detrimentul intereselor americanilor de rând. MAGA aduce o viziune cumva paranoică asupra mediului internațional, în care Statele Unite sunt o „cetate asediată” de dușmani mai mult sau mai puțin imaginari – musulmani, migranți, spionaj chinez, conspirații ale elitei globale evreiești (reprezentată de imaginea iconică a lui George Soros) etc.²⁶

În această logică, implicarea SUA în NATO este privită și ea cu suspiciune, pentru extrema dreaptă americană partenerii europeni din alianță fiind un fel de *free riders* care profită de poziția de preeminență militară a SUA pentru a nu-și onora obligațiile²⁷. Astfel, MAGA contestă necesitatea unui leadership american global în probleme de securitate și de menținere a ordinii internaționale, jucând din nou cartea izolaționistă. Pe cale de consecință, MAGA condamnă susținerea materială și financiară a Ucrainei de către SUA în conflictul cu Rusia. În februarie 2023, Matt Gaetz a depus, în numele parlamentarilor MAGA, o rezoluție în Camera Reprezentanților intitulată *Ukraine Fatigue Resolution*, prin care cerea explicit încetarea oricărui ajutor militar și financiar acordat Ucrainei²⁸. „Ucraina nu este prietena noastră, iar Rusia nu este inamicul nostru”, rezuma

²⁶ Jack Holland, Ben Fermor, „The Discursive Hegemony of Trump’s Jacksonian Populism: Race, Class and Gender in Constructions and Contestations of US National Identity, 2016-2018”, în *Politics*, 41 (2020): 1, 64-79; Julia Hell, George Steinmetz, „A Period of Wild and Fierce Fanaticism: Populism, Theo-Political Militarism, and the Crisis of US Hegemony”, în *American Journal of Cultural Sociology*, 5 (2017): 3, 376.

²⁷ Vezi Joyce P. Kaufman, „The US Perspective on NATO under Trump: Lessons of the Past and Prospects for the Future”, în *International Affairs*, 93 (2017): 2, 251-266; James Sperling, Mark Webber (2019), „Trump’s Foreign Policy and NATO: Exit and Voice”, în *Review of International Studies*, 45 (3), 511-526.

²⁸ H. Res. 113, acces - <https://www.congress.gov/118/bills/hres/113/BILLS-118hres113ih.pdf> (30.04.2023).

deputatul Paul Gosar într-un *Tweet* pozițiile MAGA vizavi de conflictul ruso-ucrainean²⁹. Tensiunile dintre cele două facțiuni ale Partidului Republican reverberează și în sfera publică americană, unde pozițiile izolaționiste devin din ce în ce mai prezente în spațiul mediatic, implicat exercitând o importantă influență asupra electoratului³⁰.

Așadar, cel puțin la o primă privire, dată fiind complicata aritmetică politică din legislativul american generată și de conflictul din sânul Partidului Republican, șansele ca proiectul legislativ privind strategia la Marea Neagră să treacă nu par a fi prea mari. Cu toate acestea, probabil că implicarea lui Joe Biden va înclina finalmente balanța, președintelui american fiindu-i recunoscută abilitatea de negociere și compromis dobândită de-a lungul zecilor de ani petrecuți în senat.

Ce propune, în mod concret, *Black Sea Security Act* și care ar fi impactul asupra regiunii? Pe de-o parte, evaluează situația din perspectiva americană, iar, pe de altă parte, propune politici cu rol de stabilizare a zonei și de contracarare a amenințărilor de securitate existente, pentru ca, finalmente, să creioneze liniile generale ale unei strategii de securitate și dezvoltare dedicate regiunii. Evaluarea situației cuprinde câteva puncte esențiale:

- Recunoașterea regiunii Mării Negre ca zonă de agresiune rusă, accentuând faptul că statele din zona litorală joacă un rol critic în privința contracarării acțiunilor hegemonice ruse și a contribuției privind securitatea colectivă a NATO. În același timp, extrem de important, acțiunile expansioniste ale Rusiei la Marea Neagră și încercarea de a căpăta access nerestricționat la Marea Mediterană sunt recunoscute drept amenințări la adresa securității SUA și a statelor NATO din regiune, fapt ce justifică acțiunile de contracarare venite dinspre partea americană și a alianței.
- Constată necesitatea unei prezențe navale permanente a NATO în Marea Neagră, organizată pe principii rotaționale. Aceasta, printre altele, va avea și rolul de a asigura coridoare de transport pentru grâne, încercând astfel să diminueze drastic insecuritatea alimentară ce poate avea implicații de securitate națională critice atât pentru SUA, cât și pentru aliații și partenerii acestora la nivel global.
- Consideră necesară colaborarea strânsă cu UE pentru a coordona o strategie de susținere a inițiativelor democratice și a prosperității economice în regiune. Se menționează faptul că țările din regiunea Mării Negre care au legături istorice și economice cu Rusia așteaptă de la SUA și UE o contrabalansare a dominației ruse printr-o prezență economică activă și pozitivă a Statelor Unite. Pe cale de consecință, documentul subliniază că sunt în interesul direct al SUA susținerea și întărirea legăturilor economice cu statele din regiune, identificând câteva arii largi de potențială cooperare: energie, climă, infrastructura de transport. Autorii

²⁹ Republicanul Paul Gosar, postare Twitter, 20 februarie 2023, 11:54 pm, <https://twitter.com/RepGosar/status/1627788864256372736?s=20>.

³⁰ Vezi Telhami Shibley (2023), „Americans show signs of impatience with Ukraine War”, articol pe site-ul Brookings Institute, acces - <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2023/04/28/americans-show-signs-of-impatience-with-ukraine-war/> (30.04.2023).

proiectului legislativ consideră că îmbunătățirea legăturilor dintre SUA și statele din zona Mării Negre poate conduce către un parteneriat strategic puternic și la creșterea stabilității și securității regionale.

- Se recunoaște rolul important jucat de Turcia, alături de SUA, în gestionarea crizei alimentare prin negocierea celor două acorduri de transport al grânelor din Ucraina. În același timp, atitudinea Turciei în ceea ce privește ratificarea candidaturilor Finlandei și Suediei la NATO este văzută ca subminând puterea Alianței Nord-Atlantice, compromițând capacitatea acesteia de a răspunde în mod coerent și unitar în fața agresiunii rusești.
- Documentul vede China ca factor destabilizator în zonă prin politicile sale economice, contracararea acestora fiind absolut necesară pentru atingerea obiectivului de integrare a zonei Mării Negre în cadrul economiilor occidentale și de îmbunătățire a stabilității regionale³¹.

Evaluarea pe care o fac legislatorii americani pare a fi deopotrivă limitată și superficială, reușind să acopere doar parțial mozaicul complex de interese și provocări pe care regiunea le ridică. Cu toate acestea, deschide ușa către o potențială analiză strategică amănunțită, reflectată ulterior în politici punctuale menite a gestiona cu precizie problemele din zonă împreună cu partenerii euroatlantici, fie ei din NATO ori din UE.

Ceea ce trebuie subliniat aici este, pe de-o parte, identificarea amenințării chineze ca parte componentă a ecuației stabilității în zonă, respectiv sublinierea vocii separate a Turciei și a impactului pe care această poziție o are asupra coeziunii NATO. În același timp, este extrem de interesant de reținut subiectul neinclus în proiectul de lege, și care reprezintă probabil cea mai importantă problemă cu care se confruntă statele din regiune: chestiunea statelor-fantomă, precum Transnistria, Nagorno-Karabakh, Osetia de Sud sau Abhazia. Cum aminteam mai sus, aceste entități politice lipsite de recunoaștere internațională sunt unul dintre principalele instrumente prin intermediul cărora se exercită presiunea hegemonică rusă în regiune. Ele produc dependențe politico-militare și economice (e.g. Armenia) sau prin folosirea diverșilor actori regionali ca monedă de schimb în ecuațiile de dominație ale Rusiei. Implicarea activă a Statelor Unite în chestiunea amplă a revizionismului și separatismului din zona Mării Negre reprezintă un element crucial pentru asigurarea stabilității și securității, prin contracararea ambițiilor rusești din regiune.

La categoria *policy*, legislatorii americani identifică o serie de priorități prin intermediul cărora să poată fi abordate, în mod coerent, provocările din regiune:

- Descurajarea Rusiei în a continua escaladarea în zonă; prezervarea libertății navigației în Marea Neagră. Se adaugă prevenirea extinderii conflictului în Europa prin instituirea unei forțe navale permanente împreună cu NATO și aliații acesteia. Forța ar urma să fie asigurată pe principiul rotației, care să respecte prevederile Convenției de la Montreux (1936) privind prezența în Marea Neagră a flotelor unor țări din afara regiunii;

³¹ „Black Sea Security Act of 2023” (2023), p. 1-5, acces - https://www.romney.senate.gov/wp-content/uploads/2023/03/black_sea_security_bill_2023.pdf (30.04.2023).

- Oferirea statelor din zonă a unor alternative economice la opțiunile coercitive ale Chinei, ce au rol destabilizator, erodând integrarea economică a statelor de la Marea Neagră. Din acest punct de vedere, legislatorii americani consideră că răspunsul cel mai potrivit este unul pe două dimensiuni – creșterea prezenței americane, respectiv creșterea investițiilor directe americane în economiile țărilor din regiune;
- Suținerea de către SUA a eforturilor statelor din regiune de a-și consolida instituțiile și practicile democratice, de combatere a corupției și de apropiere și integrare în comunitatea euroatlantică;
- Susținerea proiectelor de cooperare și dezvoltare ale țărilor din regiune, în particular Inițiativa celor Trei Mări (ITM), ce are în vedere infrastructura de transport, energetică și digitală de la Baltica la Adriatică și Marea Neagră³².

Obiectivele strategice ale SUA sunt formulate clar și distinct:

- Oferirea eficientă a asistenței de securitate partenerilor regionali, prioritizând asistența ce vizează întărirea capacităților defensive specifice conflictelor hibride³³ și îmbunătățirea interoperabilității cu forțele NATO;
- Întărirea susținerii de către SUA a securității energetice a regiunii prin integrarea ei cu cea europeană și prin încurajarea diversificării energetice, astfel reducând dependența față de Rusia a statelor din zonă;
- Reducerea impactului pe care presiunea economică ruso-chineză îl are asupra statelor din zonă și identificarea de noi oportunități investiționale directe din SUA și statele prietene, respectiv creșterea interacțiunilor la cel mai înalt nivel între SUA și partenerii săi regionali, urmărind stimularea creșterii economice, finanțarea unei infrastructuri de calitate și întărirea relațiilor comerciale pe principiul augmentării cooperării economice la nivel înalt³⁴.

Dincolo de acest tip de afirmare a principiilor și viziunilor generice, a direcțiilor și obiectivelor strategice, legislația propusă de Shaheen și Romney oferă – cel mai important – și un plan de acțiune pe patru mari dimensiuni: *securitate, prosperitate economică, reziliență democratică și conectivitate regională*. Prima dintre acestea are în vedere elaborarea unei analize competente care să stabilească dacă este de dorit implementarea unei inițiative a SUA alături de partenerii din NATO de creștere a coordonării, prezenței și a implicării regionale în rândul statelor de la Marea Neagră, dublată de o strategie de creștere a asistenței de securitate pentru Ucraina, România, Bulgaria, Republica Moldova și Georgia³⁵. Așadar, planul de acțiune avut în vedere este gândit în pași atenți, ce nu presupun acțiunea imediată, ci realizarea de analize și evaluări

³² *Idem*, p. 5-7.

³³ Vezi Ofer Fridman, Vitaly Kabernik, James C. Pearce (editori), *Hybrid Conflicts and Information Warfare. New Labels, Old Politics*, Boulder&London: Lynne Rienner Publishers, 2019, 9-24; 107-170; Ofer Fridman, *Russian „Hybrid Warfare”. Resurgence and Politicisation*, Oxford: Oxford University Press, 2018.

³⁴ „Black Sea Security Act of 2023” (2023), p. 7-8, acces - https://www.romney.senate.gov/wp-content/uploads/2023/03/black_sea_security_bill_2023.pdf (30.04.2023).

³⁵ *Idem*, p. 9.

de risc și oportunitate pe baza cărora să se poată trece, în viitor, la adoptarea unor acțiuni concrete. Aceeași logică este aplicată și în cazul oportunității unei prezențe maritime NATO în Marea Neagră, elaborarea strategiei de combatere a dezinformării rusești, promovarea unei mai mari libertăți de navigație și acces economic la Marea Neagră.

În mod similar sunt abordate și celelalte trei dimensiuni – elaborarea de strategii și evaluări, urmate de luarea deciziei. În termeni practici, aceasta înseamnă că, în cazul în care proiectul legislativ ar fi adoptat în acest an, primele măsuri concrete ar putea fi vizibile abia spre sfârșitul anului viitor, adică tocmai în perioada alegerilor. Atunci, cel mai probabil, discursul politicianist și confruntările ideologice dintre cele două partide vor fi la apogeu, iar chestiunea Mării Negre poate deveni „cartoful fierbinte” de care clasa politică americană se va feri, pe cât posibil, în timpul cursei electorale.

CONCLUZII

Reușește BSSA-2023 să răspundă în mod coerent provocărilor din regiunea Mării Negre? Și da, și nu. În primul rând, identifică o mare parte a acestora, în mod sintetic, dar corect, considerând că ele trebuie gestionate procedural printr-o serie de pași ce presupun realizarea de studii strategice care să exploreze în profunzime problemele punctuale, ce vor fi urmate de acțiuni politice menite a aborda în mod specific pe fiecare dintre acestea, fie prin implicarea americană directă, fie prin măsuri coordonate împreună cu partenerii din Europa. În al doilea rând, legislatorii americani integrează spațiul Mării Negre într-o logică mai amplă, a unei table de șah globale, cum ar fi spus Zbigniew Brzezinski, în care sunt implicați nu doar actorii regionali, ci și competitorii direcți la hegemonia americană, precum China.

Această viziune largă permite gândirea politicilor destinate țărilor din regiune dintr-o perspectivă integratoare, ce ar putea genera acțiuni eficiente, care să adreseze problemele și aspirațiile statelor cu ieșire la Marea Neagră la adevărata lor amploare, stimulând deopotrivă procesele de integrare regională și globală a acestora. În al treilea rând, dimensiunile pe care inițiatorii BSSA le pun la baza viziunii strategice a SUA pentru Marea Neagră – securitate, prosperitate economică, reziliență democratică și conectivitate regională – pot deveni piloni reali ai reconstrucției mediului de securitate din zonă, potențial cu un impact profund pe termen mediu și lung.

Pe de altă parte însă, cum aminteam mai sus, BSSA nu aduce în discuție proverbiul „elefant din cameră” – problema statelor nerecunoscute sau parțial recunoscute și, implicit, a conflictelor înghețate din regiune. Această omisiune – deliberată sau nu – reprezintă punctul nevralgic al întregului eșafodaj politic presupus de strategia americană în zonă, în funcție de care se poate judeca potențialul succes al său. Absența acestei probleme din textul proiectului de lege denotă o neînțelegere a realităților din regiune, realități ce reflectă experiențe istorice ce au forjat identități, aspirații și așteptări ce nu se pot rezolva doar prin simpla stimulare a dialogului și democratizării. Ele cer o înțelegere adecvată și, nu de puține ori extinsă, a proceselor și mecanismelor ce le-au generat.

Ca exemplu, revenind la discuția privind conflictul azero-armean din Nagorno-Karabah, logica democratizării și a prosperității s-ar putea dovedi contraproductivă, dat fiind faptul că Azerbaidjanul – care momentan este unul dintre principalii parteneri ai Occidentului și ai Turciei în regiune –, este un petrostat autoritar, condus, de mai bine de trei decenii, de o dinastie politică autoritară. Aceasta nu are nicio intenție de a permite apariția unor procese și culturi democratice în cadrul propriilor granițe, de unde așteptarea că eforturile financiare occidentale vor fi „sifonate” către sistemul venal deja existent și nu către combaterea acestuia. În același timp, Armenia, care este o democrație – ce-i drept fragilă, dar care, cu certitudine, poate beneficia de pe urma politicilor mai sus amintite – se află într-o poziție ingrată, de cvasialiniere față de Rusia (și Iran) și poate interpreta implicarea occidentală în regiune nu ca pe o oportunitate, ci ca pe o amenințare directă. Se poate, așadar, preconiza că Eerevanul va fi cel mai probabil în situația de a respinge inițiativele occidentale ce vizează stabilitatea și prosperitatea în zonă.

Cu toate acestea, adoptarea formală a unei viziuni strategice și de securitate a SUA vizavi de regiunea Mării Negre este în sine un proces îndelungat, ce presupune modelări și remodelări succesive până la atingerea unei formule satisfăcătoare. Iar acest lucru se traduce printr-o oportunitate istorică pentru actorii din zonă de a interveni, prin mijloace specifice, în acest proces (precum lobbyul sau diplomația convențională), contribuind la direcționarea politicii americane către punctele nevralgice din regiune.

AGRESIUNEA RUSĂ ÎMPOTRIVA UCRAINEI: RĂZBOIUL NAVAL DIN MAREA NEAGRĂ

George Vișan

ABSTRACT: The article deals with the naval developments in the Black Sea in the context of the Russian aggression in Ukraine and the impact of these developments on Romania. It argues that both Russia and Ukraine have not achieved their strategic goals. Moreover, Russia has gradually lost the naval initiative in the Black Sea throughout the conflict. Another point is that Romania has been affected in security, political and economic terms by war-related developments. Furthermore, Romania must pursue a naval policy in the Black Sea in order to promote its interests at a regional level.

The article employs an inductive analytical approach and focuses in the final conclusions on the relevant “lessons” for Romania, making recommendations concerning the need for Bucharest to formulate a naval policy for the Black Sea.

Agresiunea pe scară largă asupra Ucrainei, lansată pe 24 februarie 2022 de Federația Rusă, are o puternică componentă navală. Pentru prima dată de la Al Doilea Război Mondial, Marea Neagră a devenit teatrul unui război interstatal de mare intensitate. În 2014 (anexarea Crimeei) și în 2008 (agresiunea împotriva Georgiei), Marea Neagră a fost teatrul unor confruntări, ba chiar și al primei bătălii navale de după a doua conflagrație mondială, dar niciodată la scara la care asistăm din anul 2022.

Scopul acestui articol este să analizeze evoluțiile din domeniul maritim în contextul războiului ruso-ucrainean care afectează regiunea Mării Negre și impactul acestuia asupra României. Textul evaluează impactul agresiunii ruse din perspectiva ordinii internaționale, prezentând succint mizele conflictului, analizează desfășurarea conflictului ruso-ucrainean din Marea Neagră, punctând evoluțiile navale din acest război și modul cum acestea afectează securitatea regională și națională. Evoluțiile militare din Marea Neagră indică faptul că ambii combatanți și-au îndeplinit doar parțial obiectivele militare, dar că *Federația Rusă, în ciuda superiorității materiale și tehnice, a pierdut inițiativa în domeniul maritim*. Articolul argumentează că, deși nu a fost ținta agresiunii rusești, România este afectată la nivel securitar, politic și economic de războiul declanșat de Moscova împotriva Kievului, iar pentru promovarea intereselor sale în regiunea Mării Negre trebuie formulată o politică navală pentru acest spațiu.

Prima parte a articolului analizează caracterul agresiunii ruse împotriva Ucrainei, a doua parte evaluează echilibrul de forțe în Marea Neagră dintre forțele ruse și cele ucrainene, iar partea a treia evaluează impactul asupra României. Partea a patra analizează și listează interesele strategice și economice ale Bucureștiului în regiune, cea de-a cincea evaluează situația militară din perspectivă maritimă a României la

Marea Neagră, în timp ce partea a șasea evaluează principalele evoluții militare navale în contextul războiului ruso-ucrainean. Concluziile generale, din punct de vedere naval, ale conflictului ruso-ucrainean, sunt urmate de concluzii din perspectiva României, precum și de lecțiile pe care Bucureștiul trebuie să le tragă și să le aplice de pe urma războiului.

RĂZBOI REGIONAL CU IMPLICAȚII GLOBALE

Războiul declanșat de Federația Rusă împotriva Ucrainei în 2022 reprezintă a doua etapă a agresiunii lansate în februarie 2014. Este urmarea firească a anexării Crimeei și a tentativelor de anexare a provinciilor Donețk și Lugansk. Agresiunea rusă nu reprezintă doar un atac asupra suveranității și independenței unui stat independent, ci un asalt împotriva ordinii internaționale bazate pe norme și reguli. Kremlinul este o putere revizionistă, care consideră actuala ordine internațională ca fiind împotriva intereselor sale și avantajând doar puterile occidentale: SUA, UE și partenerii acestora.

Obiectivele urmărite de Federația Rusă în raport cu Ucraina sunt absolute și revizioniste: „denazificarea” Ucrainei, demilitarizarea Kievului și anexarea unor părți semnificative din teritoriul național ucrainean. Traducerea acestor obiective este simplă. „Denazificarea”, o idee absurdă la prima vedere, reprezintă de fapt înlocuirea regimului politic, ales democratic, de către o conducere loială Moscovei, precum și epurarea elitei ucrainene de elemente prooccidentale. Demilitarizarea Kievului înseamnă, practic, reducerea capacităților ucrainene de apărare națională și dependența totală față de Moscova. De asemenea, demilitarizarea Ucrainei înseamnă, în limbajul propagandei rusești, o neutralizare cu forța și abandonarea de către Kiev a oricăror ambiții de integrare euroatlantică. Anexările teritoriale, mascate ca integrare în cadrul Federației Ruse a unor teritorii în care locuiesc „compatrioți”, vorbitori de limbă rusă, are drept scop compromiterea integrității teritoriale și a viabilității ca unitate politică autonomă în cadrul sistemului internațional. Un interes deosebit pentru planurile Kremlinului este controlul coastelor Ucrainei și crearea unei conexiuni terestre între teritoriul rus și Crimeea, podul peste strâmtoarea Kerchi reprezentând o conexiune insuficientă.

Cum afectează un război regional ordinea internațională? Succesul potențial al agresiunii Federației Ruse ar conduce la prăbușirea ordinii bazate pe norme și reguli. Forța ar deveni astfel un mijloc legitim de promovare a intereselor naționale în cadrul sistemului internațional, în locul dialogului diplomatic și a reglementării disputelor prin intermediul dreptului internațional. Granițele recunoscute ale statelor vor deveni, astfel, vulnerabile unor potențiale schimbări arbitrare prin forță. În fine, dincolo de obiectivele asumate public de Federația Rusă pentru a-și justifica agresiunea împotriva Ucrainei, Kremlinul urmărește răsturnarea ordinii internaționale, dominate de SUA, și generarea unei noi ordini internaționale „multipolare”. Caracteristica acestei noi ordini internaționale, a Moscovei, va fi arbitrariul forței și absența normelor universale.

O CONFRUNTARE INEGALĂ

Marina rusă a participat la ostilitățile împotriva Ucrainei din prima zi de război, bucurându-se de o superioritate tehnică și numerică covârșitoare împotriva forțelor

navale ale vecinului său. Marina militară ucraineană nu și-a revenit după anexarea Crimeei în 2014 de Federația Rusă. După 2014, eforturile Kievului în domeniul naval s-au concentrat în dezvoltarea unei forțe navale ușoare, așa numita *mosquito fleet*, care să protejeze coastele și apele teritoriale ale Ucrainei¹. Această marină costieră urma să-și îndeplinească misiunile cu ajutorul unor nave rapide cu mare putere de foc, a minelor marine și a sistemelor de apărare a coastei.

Kievul a primit asistență din partea SUA² și a Marii Britanii pentru a-și reface capacitățile navale, fiind donate nave de patrulare și trimise misiuni de antrenament³. Kievul a dezvoltat între 2014 și 2022 sistemul de apărare a coastei R-360 *Neptun*, reușind să păstreze secretul asupra stadiului acestuia de dezvoltare față de serviciile de informații ruse. Ucraina a comandat din Turcia două corvete din clasa *Ada*, iar, după izbucnirea războiului din 2022, Marea Britanie a donat două vânătoare de mine din clasa *Sandown*.

În cei 8 ani scurși de la anexarea Crimeei, Federația Rusă a reușit să încline balanța militară în Marea Neagră în favoarea sa – cel puțin pe hârtie. Superioritatea militară rusă în Marea Neagră s-a bazat, până la invazia din 2022, pe o sofisticată rețea antiacces formată din sisteme antiaeriene cu rază lungă de acțiune (S-400 *Triumf* și S-300 *PMU*) și rachete antinavă supersonice (P-800 *Oniks*/SS-N-6 *Strobile* și *Kalibr*), care pot fi lansate de sisteme de apărare de coastă, avioane de luptă, nave de suprafață și submarine. Efortul militar susținut al Kremlinului a creat, în mai puțin de un deceniu, o vulnerabilitate pe Flancul Estic al NATO.

Bazele aeronavale și navale din peninsula au fost modernizate cu scopul de a proiecta forță militară dincolo de arealul Mării Negre, în estul Mării Mediterane, în Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Acest aspect a fost evidențiat de intervenția rusă din Siria din 2015, precum și de prezența discretă în Libia. Flota rusă a Mării Negre a fost înnoită cu trei fregate din clasa *Admiral Grigorovici*, cu 6 submarine din clasa *Kilo* de ultimă generație, precum și cu nave de patrulare de dimensiuni mai mici. În șantierele navale din Crimeea, începând cu anul 2018, au început să fie construite nave purtătoare de rachete din clasa *Karakurt*, echipate cu rachete antinavă supersonice pentru misiuni de control al mării⁴. Forțele Aerospațiale Ruse și Aviația Navală și-au mărit prezența în Crimeea și au desfășurat avioane de luptă moderne.

Deși războiul a fost declanșat în aria de responsabilitate a Flotei Mării Negre, marina militară rusă a desfășurat în această mare și nave aparținând Flotei Mării Baltice și Flotei Mării Caspice. Din Marea Baltică, Kremlinul a adus șase nave de desant în

¹ Alya Shandra, „Black Sea mosquito fleet»: how the UK will help Ukraine regain its naval footing”, *Euromaidan Press*, 9 octombrie 2020, <https://euromaidanpress.com/2020/10/09/black-sea-mosquito-fleet-how-the-uk-will-help-ukraine-regain-its-naval-footing/>.

² Ben Werner, „Retired U.S. Coast Guard Cutters Arrive in Odessa to Join Ukrainian Navy”, *USNI News*, 21 octombrie 2019, <https://news.usni.org/2019/10/21/retired-u-s-coast-guard-cutters-arrive-in-odessa-to-join-ukrainian-navy>.

³ Reuters, „Britain to lead training programme for Ukrainian navy”, 18 august 2020, <https://www.reuters.com/article/uk-britain-ukraine-idUKKCN25E2EF>.

⁴ TASS, „Crimean Shipyard floats out advanced missile corvette for Russian Navy”, 21 septembrie 2021, <https://tass.com/defense/1340759>.

bazele din Crimeea și în cea de la Novorossiisk⁵. Din Marea Caspică au fost transferate șalupe rapide de debarcare, nave purtătoare de rachete și canoniere, fiind utilizat pentru transfer canalul Volga-Don⁶. Participarea Flotei Mării Caspice nu s-a limitat la desfășurarea de nave, lansând rachete de croazieră *Kalibr* împotriva obiectivelor militare și civile.

În plus, în estul Mării Mediterane, nave de luptă aparținând Flotei Oceanului Pacific și Mării de Nord au fost desfășurate pentru a descuraja o eventuală intervenție NATO și a sprijini efortul naval împotriva Ucrainei. Printre acestea s-au numărat două crucișătoare din clasa *Slava*, *Mareșal Ustinov* și *Variag*, navele soră ale navei amiral a Flotei Mării Negre, crucișătorul *Moskva*⁷. Această prezență era sprijinită logistic de baza navală rusă de la Tartus, iar Forțele Aeronautice Ruse ofereau acoperire aeriană de la Hmeim, ambele fiind baze rusești în Siria.

Înainte de declanșarea agresiunii împotriva Ucrainei, Kremlinul a desfășurat avioane de atac Suhoi Su-24M *Fencer* în Siria, iar pentru a întări prezența navală a desfășurat submarine cu propulsie convențională din Marea Neagră și Marea Baltică. Pe lângă navele militare, F. Rusă a folosit și folosește în sprijinul agresiunii nave comerciale deținute de ministerul apărării pentru a transporta echipament militar din Siria spre bazele din Marea Neagră.

Efortul de concentrare a forțelor împotriva Ucrainei în Marea Neagră nu s-a limitat doar la mijloacele navale. Forțele Aeronautice și Aviația Navală bazate în Crimeea au contribuit din plin la agresiune. Avioane de luptă multirol ruse au asigurat acoperirea aeriană pentru Flota Mării Negre, în timp ce avioane de atac precum Suhoi-24M *Fencer* și Suhoi Su-34 *Fullback* au reprezentat principalele mijloace de lovire în adâncime împotriva țintelor ucrainene. De asemenea, Aviația Strategică rusă a avut o contribuție importantă. Bombardiere strategice precum Tupolev Tu-22M3 *Backfire*, Tupolev Tu-95 *Bear* și Tupolev Tu-160 *Blackjack* au sprijinit efortul militar rus din Marea Neagră prin atacuri cu rachete de croazieră. Unele atacuri cu rachete de croazieră împotriva Ucrainei au fost realizate de către forțele aeriene ruse dinspre Marea Neagră.

IMPACTUL ASUPRA ROMÂNIEI

Agresiunea rusă asupra Ucrainei reprezintă cea mai gravă criză de securitate și apărare națională din istoria recentă a României, cu un impact direct asupra ordinii internaționale. Un eventual succes al Federației Ruse, în cazul unui scenariu maximal, ar însemna o frontieră comună, revenirea Kremlinului pe Dunăre și posibila transformare a Republicii Moldova într-un satelit rusesc, ostil României. În cazul unei eventuale „înghețări” a conflictului, războiul ruso-ucrainean ar deveni cel mai mare și cel mai

⁵ H.I. Sutton, „6 Russian Warships and Submarine Now Entering Black Sea Towards Ukraine”, *Naval News*, 8 februarie 2022, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/02/6-russian-warships-and-submarine-now-entering-black-sea-towards-ukraine/>.

⁶ H.I. Sutton, „Russian Navy’s Way Around Turkey Closing the Bosphorus to Its Warships, Literally”, 22 mai 2022, *hisutton.com*, <http://www.hisutton.com/Russian-Navys-Secret-Internal-Waterways.html>.

⁷ Van Lokeren, „Russian forces in the Mediterranean - Wk08/2022”, *Russian Navy – News and Analysis*, 20 februarie 2022, <https://russianfleetanalysis.blogspot.com/2022/02/russian-forces-in-mediterranean-wk082022.html>.

grav conflict nesoluționat din regiunea Mării Negre și ar duce la crearea unui climat de insecuritate prelungit. În ambele situații, principiul inviolabilității frontierelor de stat și cel al soluționării disputelor între state pe cale pașnică ar fi compromise iremediabil.

Acțiunile Federației Ruse din Marea Neagră au afectat nu numai suveranitatea și integritatea teritorială a Ucrainei, dar, prin instituirea unei blocade navale ilegale și ilegite și prin compromiterea libertății de navigație, au afectat drepturile și interesele tuturor statelor din regiune. Mediul marin al Mării Negre a fost afectat de luptele din proximitatea coastelor Ucrainei și României prin deversarea de produse petroliere și a altor substanțe chimice, cu un impact direct asupra faunei.

România a fost surprinsă de agresiunea rusă în plin proces de modernizare a forțelor sale armate. Acest program, început în 2017, prevedea sporirea capacităților forțelor armate prin alocarea a 2% din PIB sectorului apărării. Acordarea a 2% pentru apărarea militară a fost o consecință directă a anexării ilegale de către Federația Rusă, în martie 2014, a Peninsulei Crimeea. Agresiunea rusă a forțat sporirea alocărilor bugetare pentru forțele armate la 2,5% din PIB.⁸ Din punct de vedere strategic, importanța României în dispozitivul NATO de la Marea Neagră a crescut. În economia militară a Flancului Estic, România și Polonia sunt statele ancoră ale dispozitivului alianței pentru descurajarea unei eventuale agresiuni rusești. SUA pregătesc lansarea unei strategii la Marea Neagră, care, pe de o parte, subliniază importanța regiunii pentru securitatea internațională, iar, pe de altă parte, sporește credibilitatea descurajării aliate pe Flancul Estic.

Inviaza rusă a Ucrainei a pus presiune pe infrastructura portuară, de căi ferate și pe cea rutieră de transport, care a trebuit să facă față aflului de bunuri ucrainene care foloseau România ca rută de tranzit spre alte piețe. Impactul în acest caz a fost pozitiv, ducând la creșterea volumelor de marfă pe care porturile românești au trebuit să le preia. A crescut interconectarea cu Ucraina și Republica Moldova prin redeschiderea unor rute de transport ieșite din uz, precum și prin deschiderea de noi puncte de trecere a frontierelor. România a beneficiat de asistență internațională din partea aliaților și din partea UE pentru a face față noii situații. Au fost și o serie de neajunsuri, precum o arată disputa privind impactul cerealelor ucrainene asupra prețurilor cerealelor românești sau disputa privind utilizarea canalului Bîstroe ca rută alternativă de transport pe Dunăre.

INTERESELE ROMÂNIEI ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE

Interesele României la Marea Neagră pot fi împărțite în două categorii: cele de natură politico-strategică și cele maritime. Din punct de vedere strategic, România este interesată de respectarea suveranității și integrității teritoriale a statelor cu litoral la această mare și a celor din regiunea extinsă. Suveranitatea presupune libertatea de a aderă la organizațiile internaționale sau la alianțele considerate de fiecare stat din regiune a fi în interesul lor. Generarea de noi formate diplomatice sau de organizații regionale sau internaționale reprezintă un atribut intrinsec al suveranității.

⁸ Ciprian Mailat, „Pe ce cheltuie Ministerul Apărării 2,5% din PIB: Programele și măsurile concrete pentru Armată”, *Curs de Guvernare*, 11 decembrie 2022, <https://cursdegovernare.ro/pe-ce-cheltuie-ministerul-apararii-25-din-pib-pragramele-si-masurile-concrete-pentru-armata.html>.

Pacea și stabilitatea reprezintă interese fundamentale ale oricărui stat. Pentru România, soluționarea conflictelor „înghețate” și prelungite din regiunea Mării Negre reprezintă o prioritate, acestea fiind o continuă sursă de amenințări și riscuri pentru securitatea țării noastre. Din 1990 și până în prezent, regiunea extinsă a Mării Negre a fost afectată de 9 conflicte militare, care au rămas nesoluționate până în prezent. Acestea reprezintă o continuă sursă de amenințări și riscuri pentru România și pentru statele din regiune. Un alt interes major al Bucureștiului este integrarea euroatlantică a statelor din regiunea Mării Negre. Georgia, Republica Moldova și Ucraina ar trebui să devină membre ale UE într-un orizont de timp rezonabil, invazia rusă accelerând în mod fericit candidaturile acestor state. Aderarea la NATO a Georgiei și Ucrainei rămâne o perspectivă îndepărtată, dar care nu trebuie abandonată.

Un interes major al României în regiunea Mării Negre este reprezentat de o mai mare prezență a NATO și a SUA, datorită efectului stabilizator al acestora. România cooperează eficient cu statele aliate NATO de la Marea Neagră (Bulgaria și Republica Turcia) în diferite formate regionale, dar instabilitatea regiunii necesită o prezență sporită din partea NATO și SUA. După 24 februarie 2024, prezența NATO și SUA în România și în regiunea Mării Negre a sporit. Astfel, prezența SUA a crescut prin desfășurarea pe teritoriul românesc a Brigăzii a 2-a din Divizia 101 Aeropurtată – Desant aerian (*Airborne – Air Assault*)⁹.

Concomitent, Franța, Portugalia, Olanda, Belgia și Luxemburg au trimis trupe în România. Parisul a preluat conducerea unui grup de luptă și intenționează să-și sporească reprezentarea până la nivelul unei brigăzi. Misiunea de poliție aeriană a NATO de la Baza Aeriană 57 „Mihail Kogălniceanu” a fost întărită, iar SUA a desfășurat în România periodic avioane de luptă multirol pentru a sprijini apărarea antiaeriană locală și a descuraja o eventuală agresiune. Apărarea antiaeriană a României este sprijinită și de Franța, prin desfășurarea unei baterii antiaeriene *Mamba* (SAMP-T) echipate cu rachete *Aster*.

Deși prezența trupelor NATO și americane pe teritoriul național este semnificativă, reprezentarea navală a SUA și a altor state aliate în Marea Neagră a dispărut de la debutul agresiunii ruse împotriva Ucrainei. Acesta este efectul închiderii de către Turcia a strâmtorilor Bosfor și Dardanele pentru traficul forțelor militare navale ale țărilor fără litoral la Marea Neagră. Anterior, SUA și NATO trimiteau nave de luptă în mod regulat în regiune în conformitate cu prevederile Convenției de la Montreux din 1936. Numai că invazia rusă a pus capăt acestor desfășurări de forțe navale, afectând, pe de o parte, capacitatea de descurajare a NATO, iar, pe de altă parte, antrenamentul și pregătirea forțelor navale ale României și Bulgariei, prin absența exercițiilor comune cu aliații.

Această absență a fost parțial compensată prin desfășurarea în Marea Neagră a unor aeronave de patrulare maritimă P-8A *Poseidon* și P-3C *Orion* ale SUA¹⁰, precum și *Atlantic*

⁹ Malcolm Cohens-Ashley, „US Army brigades from the 101st Screaming Eagles transfer authority in Romania”, *US Army*, 7 aprilie 2023, https://www.army.mil/article/265582/us_army_brigades_from_the_101st_screaming_eagles_transfer_authority_in_romania.

¹⁰ Loren Thompson, „Russian Aggression Highlights Need to Bolster P-8 Poseidon Maritime Patrol Force”, *Forbes*, 5 mai 2022, <https://www.forbes.com/sites/lorenthompson/2022/05/05/russian-aggression-highlights-need-to-bolster-p-8-poseidon-maritime-patrol-force/?sh=1462563a56d2>.

2 franceze¹¹. Pe lângă avioanele de patrulare maritimă, SUA și aliații din NATO realizează misiuni de cercetare și recunoaștere deasupra Mării Negre cu ajutorul aeronavelor RC-135¹² și a UAV-urilor (drone) cu rază lungă și medie de acțiune MQ-9 Reaper¹³ și RQ-4 Global Hawk¹⁴. Aceste operațiuni de cercetare sunt importante pentru realizarea unei imagini asupra domeniului maritim din Marea Neagră în timp real, în vreme de conflict, pentru a preveni eventualele escaladări, și contribuie la descurajarea unei potențiale agresiuni.

Dincolo de interesele politice și strategice, România are o serie de interese maritime ce decurg din poziția acesteia la Marea Neagră. Coordonatele acestor interese sunt date de următoarele variabile: lungimea coastei, suprafața zonei economice exclusive din Marea Neagră, infrastructura portuară și legătura cu apele interioare, respectiv Dunărea maritimă și gurile de vărsare ale fluviului.

Lungimea coastelor României este de 245 km (132 mile marine), iar spațiul maritim de care dispune (incluzând zona economică exclusivă aferentă) este de aproximativ 30.000 km². Coastele românești sunt importante din punct de vedere economic, adăpostind porturile Constanța, Agigea, Midia-Năvodari și Mangalia, la care se adaugă Tulcea pe Dunărea Maritimă. Acestea sunt principalele „porți” ale României către economia globală. Porturile Constanța, Mangalia și Tulcea sunt și centre industriale, găzduind șantiere navale care permit construcția, reparația și întreținerea navelor civile și militare. Importanța și potențialul economic ale porturilor românești de la Marea Neagră și de pe Dunărea Maritimă au fost evidențiate de actualul conflict ruso-ucrainean.

În zona economică exclusivă din Marea Neagră se găsesc zăcăminte de gaze naturale precum cel din perimetrul *Neptun Deep*, estimat la 80-100 de miliarde de metri cubi. Aceste zăcăminte de gaze sunt importante pentru asigurarea securității energetice a României și a UE, în procesul de tranziție spre o economie fără emisii de carbon¹⁵. Pe lângă hidrocarburi, apele Mării Negre au și un potențial eolian care ar putea fi exploatat în condițiile trecerii la o economie verde.

Cooperarea dintre statele din regiunea Mării Negre în domeniul economic reprezintă un alt interes maritim al României. Georgia și România urmează să instaleze un cablu submarin electric care să lege cele două state, dublat de un cablu de fibră optică, care să permită schimbul de date de mare viteză¹⁶. Un alt proiect regional care ar putea fi

¹¹ *Ministère des Armées*, „Mer Noire – Un Atlantique 2 engagé dans des missions de surveillance maritime”, 18 iulie 2022, <https://www.defense.gouv.fr/operations/actualites/mer-noire-atlantique-2-engage-missions-surveillance-maritime>.

¹² Thomas Newdick, „Malfunctioning Russian Missile May Have Saved RC-135 Spy Plane”, *The Warzone*, 13 aprilie 2023, <https://www.thedrive.com/the-war-zone/malfunctioning-russian-missile-may-have-saved-rc-135-spy-plane>.

¹³ Chris Gordon, „Russian Fighter Collides with American MQ-9 Over Black Sea; Drone Lost”, *Air and Space Forces Magazine*, 14 martie 2023, <https://www.airandspaceforces.com/russian-fighter-collides-with-american-mq-9-over-black-sea-drone-lost/>.

¹⁴ Gaëtan Powis, „USAF continues its air reconnaissance over the Black Sea”, *Air&Cosmos*, 18 martie 2023, <https://aircosmosinternational.com/article/usaf-continues-its-air-reconnaissance-over-the-black-sea-3731>.

¹⁵ „EnerMin: Starting this year, Romania will have one billion cubic meters of extra gas”, *Agerpres*, 22 martie 2022, <https://www.agerpres.ro/english/2022/03/22/enermin-starting-this-year-romania-will-have-one-billion-cubic-meters-of-extra-gas-889056>. România consumă anual puțin peste 11 miliarde de metri cubi de gaz la parametrii economici și demografici actuali.

¹⁶ Oana Despa, „Cablul electric dintre România și Georgia care ar putea rezolva o parte din problemele energetice ale UE”, *Europa Liberă România*, <https://romania.europalibera.org/a/cablu-electric-romania-georgia/32075577.html>.

lansat în viitorul apropiat este cel al unei linii de feribot între porturile Constanța și Batumi¹⁷. Alte oportunități de cooperare economică țin de proiectul Coridorului de Mijloc (*Middle Corridor*) care are ambiția de a conecta piețele asiatice cu cele europene, din Asia Centrală prin Marea Caspică, Caucaz și Marea Neagră¹⁸.

Pe lângă direcția de dezvoltare est-vest, regiunea Mării Negre este importantă pentru România și din perspectiva Inițiativei Celor Trei Mări, care presupune realizarea de proiecte economice și de infrastructură care să lege Marea Baltică, Marea Neagră și Marea Adriatică. Un exemplu de astfel de proiect este Via Carpatia, care va lega Klaipeda, în Lituania, de Constanța, în România, și Salonic, în Grecia.

Realizarea acestor proiecte necesită, pe de o parte, pace și stabilitate, iar, pe de altă parte, libertate de navigație în Marea Neagră și mijloace moderne și adecvate de protecție în fața unei potențiale agresiuni. În practică, aceste aspecte presupun o mai bună supraveghere a apelor teritoriale românești și a zonei economice exclusive pentru a împiedica eventualele incidente de securitate, precum și o mai mare prezență a navelor militare românești pentru asigurarea libertății de navigație în largul Mării Negre, în special pe principalele rute comerciale. Sabotajul conductelor *North Stream 1 & 2* în Marea Baltică arată că viitorul securității maritime implică protejarea infrastructurii subacvatice (gazoducte, oleoducte, cabluri submarine de comunicații).

SITUAȚIA MILITARĂ A ROMÂNIEI ÎN MAREA NEAGRĂ

Forțele Navale Române au fost surprinse de a doua invazie rusă în mijlocul unui program de modernizare care presupune achiziția de nave de luptă de suprafață noi (programul corvetă multifuncțională, început în 2018), modernizarea fregatelor Tip 22R (prin includerea acestora în programul de *offset* al achiziției corvetelor multirol), modernizarea navelor existente și inițierea unui program, tot în 2018, de înzestrare cu sisteme de rachete antinavă pentru apărarea coastei.

Dintre aceste programe, numai modernizarea navelor aflate în prezent în serviciu și programul pentru sistemele de rachete antinavă pentru apărarea coastelor se aflau în diferite etape de desfășurare la momentul invaziei ruse. Aceste două programe sunt însă insuficiente pentru a asigura libertatea de navigație în Marea Neagră sau a descuraja o potențială agresiune venită dinspre mare. Programele nu sunt suficiente nici pentru protejarea intereselor României din zona economică exclusivă.

Menținerea în serviciu a unor nave uzate tehnic și moral, pe termen mediu și lung, este ineficientă și nu poate asigura descurajarea inamicului în condițiile războiului naval modern. Repararea navelor aflate acum în înzestrare, majoritatea mai vechi de 30 de ani, nu înseamnă neapărat și o sporire reală a capacităților. Investițiile în platforme navale vechi, aflate la sfârșitul vieții operaționale, în speranța că acestea vor rămâne pe

¹⁷ Adriana Teodoru, „Linia de ferryboat Constanța – Batumi este funcțională”, *Constanța Info*, 12 iulie 2022, <https://www.constanta.info/2022/07/12/linia-de-ferryboat-constanta-batumi-este-funcionala>.

¹⁸ Tristan Kenderdine și Péter Bucsky, „Middle Corridor – Policy Development and Trade Potential of the Trans-Caspian Transportation Route”, *ADBI Working Paper Series*, mai 2021, nr. 1268, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/705226/adbi-wp1268.pdf>.

termen scurt competitive, reprezintă o risipă de resurse prețioase. Unele dintre aceste eforturi de reparație pot fi totuși justificate, cum este cazul navelor Flotilei Fluviale (nave purtătoare de artilerie) care îndeplinesc misiuni specifice. În ceea ce privește programul de înzestrare cu sisteme de apărare a coastei, primele livrări urmează să fie realizate în anul 2024¹⁹. Între timp, Forțele Navale vor continua să opereze instalațiile mobile de origine sovietică.

Arsenalul de mine al Forțelor Navale a intrat, la rândul său, într-un proces de regenerare, minele de contact produse în România fiind revitalizate prin intermediul unor contracte cu firma Tohan, producătorul local²⁰. Nu au fost însă inițiate proceduri pentru înlocuirea arsenalului de mine de origine sovietică cu unele de origine occidentală, mai performante.

Din 2013 până în 2023, Forțele Navale Române au achiziționat doar șase nave și toate cinci sunt auxiliare: trei remorchere portuare²¹ și trei șalupe (două hidrografice²² și alta fluvială²³). Nicio navă de luptă nu a fost achiziționată din anul 2003, când au fost achiziționate cele două fregate Tip 22R din Marea Britanie. Mai grav, nicio navă militară nu a fost construită într-un șantier naval românesc pentru Forțele Navale Române de la mijlocul anilor 1990. Programul de achiziție al corvetelor multirol este blocat, fiind, din 2019 până în 2022, ținta unui litigiu în justiție, iar din 2022 până la momentul scrierii acestui articol nu a putut fi semnat din motive financiare și administrative. Ministerul Apărării Naționale și asocierea Naval Group – Șantierul Naval Constanța, declarată inițial câștigătoare în 2019, nu au putut ajunge la un compromis legat de costuri și împărțirea riscurilor. Partenerul român al firmei franceze, Șantierul Naval Constanța, a refuzat să semneze contractul, fiind nemulțumit de condițiile financiare²⁴.

Întârzierea programului de achiziție a corvetelor multirol a forțat modernizarea în afara programului de *offset* a celor două fregate Tip 22R. Astfel, au început să fie înlocuite sistemele de propulsie vechi, de origine britanică, cu unele moderne dezvoltate

¹⁹ Florin Jipa, „Pentagonul a dat în producție rachetele antinavă NSM pentru România. Acestea vor fi produse în Norvegia (61%), SUA (34%) și Germania (2%)”, *Monitorul Apărării și Securității*, 6 ianuarie 2023, <https://monitorulapararii.ro/pentagonul-a-dat-in-productie-rachetele-antinava-nsm-pentru-romania-acestea-vor-fi-produse-in-norvegia-61-sua-34-si-germania-2-1-48373>.

²⁰ „Amplă campanie de revitalizare și prelungire a resursei minelor marine de tip MMMCA-1 din dotarea Forțelor Navale Române”, *Romanian Navy Historic Ships*, 2 aprilie 2023, <https://rnhs.info/ampla-campanie-de-revitalizare-si-prelungire-a-resursei-minelor-marine-de-tip-mmmca-1-din-dotarea-fortelor-navale-romane/>.

²¹ „Remorchere Maritime de Port și Radă «Vărtosul» (103) și «Voinicul» (104)”, *Forțele Navale Române*, https://www.navy.ro/despre/organizare/flotila_56/date_remorchere.php.

²² BlueSpace Technology, „BlueSpace Technology livrează șalupe de cercetare hidrografică Ocean 2 către Forțele Navale Române”, 22 februarie 2023, <https://bstech.ro/bluespace-technology-livreaza-salupe-de-cercetare-hidrografica-ocean-2-catre-fortele-navale-romane/>.

²³ „Forțele Navale dispun de o nouă șalupe pentru protejarea Dunării. Ambarcațiunea rapidă de intervenție a intrat în serviciul Marinei”, *Defense Romania*, 16 iulie 2022, https://www.defenseromania.ro/fortele-navale-dispun-de-o-noua-salupe-pentru-protectia-dunarii-ambarcatiunea-rapida-de-interventie-a-intrat-in-serviciul-marinei_617274.html.

²⁴ George Marinescu, „Negociere interminabilă a contractului pentru corvetele destinate Forțelor Navale”, *Bursa*, 17-18 martie 2023, <https://www.bursa.ro/negociere-interminabila-a-contractului-pentru-corvetele-destinate-fortelor-navale-80682949>.

de Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Turbomotoare (COMOTI)²⁵. Două sonare tractate furnizate de *Thales* vor fi instalate pe aceste nave pentru a le spori capacitățile de luptă antisubmarin²⁶. Aceste modernizări însă ar fi putut fi realizate prin intermediul programului de *offset* al achiziției de corvete.

Agresiunea rusă împotriva Ucrainei a adus în prim plan amenințarea minelor navale pentru libertatea de navigație. Avarierea în septembrie 2022 a unuia dintre dragoarele de mine ale Forțelor Navale Române a evidențiat atât pericolul minelor din Marea Neagră, cât și nevoia de nave mai performante de combatere a minelor maritime. România planificase, după aderarea la NATO, achiziționarea a patru vânătoare de mine moderne, planuri care nu s-au materializat. Presa de specialitate din Marea Britanie a anunțat în 2022 potențiala vânzare către România a două vânătoare de mine din clasa *Sandown* scoase din serviciul activ al Royal Navy (HMS *Ramsey* și HMS *Blyth*)²⁷. În mai 2023, Parlamentul României a aprobat, la propunerea Ministerului Apărării Naționale, programul de înzestrare cu vânătoare de mine pentru Forțele Navale, care presupune achiziționarea și modernizarea a două nave aflate în uz, din Regatul Unit²⁸.

O altă întârziere a programelor dedicate Forțelor Navale a afectat achiziția unor UAV clasa a II-a destinate recunoașterii și culegerii de informații. România a lansat în anul 2021 un program de achiziție a șapte sisteme de UAV-uri moderne (21 în total), unul dintre acestea fiind destinat Forțelor Navale, dar procedura de achiziție a trebuit anulată în anul 2022 și reluată la scurt timp²⁹. Contractul a fost atribuit la sfârșitul anului 2022 unei asocieri formate din compania israeliană *Elbit* și grupul *Thales*, care vor furniza sisteme UAV *Watchkeeper* 450 atât pentru Forțele Terestre, cât și pentru Forțele Navale³⁰.

În anul 2022 s-a semnat o scrisoare de intenție între România și Franța cu privire la sprijinirea dezvoltării capacităților de luptă ale forțelor navale române³¹. Ca urmare a acestui acord, MAPN a demarat un program de achiziție a două elicoptere navale H215M echipate pentru lupta antinavă (ASuW), iar România ar urma să mai achiziționeze două

²⁵ Market Watch, „COMOTI va moderniza turbomotoarele ce echipează navele Forțelor Navale Române”, 30 mai 2017, http://www.marketwatch.ro/articol/15646/COMOTI_va_moderniza_turbomotoarele_ce_echipeaza_navele_Fortelor_Navale_Romane/.

²⁶ RNHS, „Despre stadiul înzestrării Forțelor Navale Române”, 14 iunie 2022, <https://rnhs.info/despre-stadiul-inzestrarii-fortelor-navale-romane/>.

²⁷ „Ex-HMS Ramsey and HMS Blyth have been sold to the Romanian Navy”, *Navy Lookout*, 20 octombrie 2022, 9.40 a.m. Tweet.

²⁸ Digi 24, „România cumpără două nave britanice la mâna a doua și două submarine francezești. Ce alte achiziții militare urmează a fi făcute”, 18 mai 2023, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/romania-cumpara-doua-nave-britanice-la-mana-a-doua-si-doua-submarine-frantuzesti-ce-alte-achizitii-militare-urmeaza-a-fi-facute-2353029>.

²⁹ „România reia licitația de drone, dar pe repede înainte. În trei luni situația UAV-urilor pentru Armată ar trebui încheiată”, *Defense Romania*, 25 august 2022, https://www.defenseromania.ro/romania-reia-licitatia-de-drone-dar-pe-repede-inainte-in-trei-luni-situatia-uav-urilor-pentru-armata-ar-trebui-incheiata_617856.html.

³⁰ „A fost semnat acordul-cadru de furnizare a produsului «Sistem UAS tactic-operativ clasa II»”, Comunicat nr. 497, Ministerul Apărării Naționale, 20 decembrie 2022.

³¹ Laurent Lagneau, „La France a signé une lettre d'intention pour un «plan ambitieux» de soutien aux forces navales roumaines”, *Zone Militaire - Opex360.com*, 15 iunie 2022, <http://www.opex360.com/2022/06/15/la-france-a-signe-une-lettre-dintention-pour-un-plan-ambitieux-de-soutien-aux-forces-navales-roumaines/>.

(sau mai multe) submarine din clasa *Scorpène*³². Parlamentul României a aprobat în luna mai a anului 2023 programul de înzestrare pentru Forțele Navale Române „Submarin împotriva amenințărilor de suprafață și subacvatice”. Acesta presupune achiziția a două submarine de atac *Scorpène*, prin atribuire directă companiei de stat franceze *Naval Group*³³.

Aceste noi programe de înzestrare, ridică la rândul lor, o serie de semne de întrebare. Achiziția de elicoptere pentru Grupul 256 Elicoptere al Forțelor Navale Române reprezintă o măsură binevenită. Cuplată cu modernizare celor trei elicoptere IAR-330 Puma Naval existente, aceasta va spori capacitățile aeronavale ale României³⁴. Elicopterele dedicate luptei împotriva țintelor de suprafață sunt utile pentru supravegherea coastelor și zonei economice exclusive, dar, mai ales, pentru combaterea țintelor de suprafață care ar încerca să opereze sau să lanseze raiduri în aceste spații. De asemenea, elicoptere navale sunt platforme excelente pentru combaterea vedetelor (navelor) purtătoare de rachete (*fast attack craft*), un tip de combatant de suprafață numeros în înzestrarea tuturor flotelor din Marea Neagră.

De ce a fost preferată achiziția unor elicoptere navale pentru o misiune specifică, antinavă (ASuW), când poate ar fi fost nevoie de elicoptere navale multirol, capabile să îndeplinească misiuni antisubmarin (ASW), antinavă (ASuW), recunoaștere, supraveghere și căutare-salvare? O asemenea achiziție ar fi fost justificată prin prisma limitărilor actualelor elicoptere Puma Naval în materie de luptă antisubmarin, acestea nefiind echipate cu sonare largabile. O altă problemă ridicată de acest program lansat pentru Forțele Navale Române este numărul relativ insuficient de elicoptere, doar două. În mod normal, pentru a asigura cel puțin un elicopter în serviciu activ, ar fi nevoie de o comandă minimală a trei elicoptere: unul să fie disponibil pentru misiuni, altul pentru antrenamente, iar ultimul să fie în mentenanță. În plus, România deține în prezent trei fregate care pot lua la bord elicoptere.

Scrisoarea de intenție agreată cu statul francez conține și măsura achiziționării a două submarine din clasa *Scorpène*. Înzestrarea cu submarine reprezintă un deziderat al Forțelor Navale Române de cel puțin un deceniu. Și în acest caz, numărul mijloacelor de luptă reprezintă un semn de întrebare. De ce două și nu trei? Logica este aceeași ca și în cazul elicopterelor: un submarin în patrulare, unul în tranzit spre bază și unul în mentenanță sau care realizează misiuni de antrenament. Ministerul Apărării Naționale a trimis parlamentului o cerere de aprobare a programului submarin de atac, fără a preciza numărul de submarine care ar urma să fie comandate.

³² „România achiziționează două elicoptere Airbus H215M în valoare de 150 de milioane de euro. MAPN a cerut «undă verde» Parlamentului”, *Defense Romania*, 26 octombrie 2022, https://www.defenseromania.ro/romania-achizitioneaza-doua-elicoptere-airbus-h215m-in-valoare-de-150-de-milioane-de-euro-mapn-a-cerut-unda-verde-parlamentului_619046.html.

³³ Victor Cozmei, „Achiziția anului în Armată: România va cumpăra două submarine *Scorpène* de la Naval Group pentru circa 2 miliarde de euro”, *Hotnews.ro*, 18 mai 2023, <https://www.hotnews.ro/stiri-defense-26274683-achizitia-anului-armata-romania-cumpara-doua-submarine-scorpene-naval-group-pentru-circa-2-miliarde-euro.htm>.

³⁴ Dora Vulcan, „Firma israeliană Elbit Systems a obținut patru contracte de la Armata Română”, *Europa Liberă România*, 14 martie 2023, <https://romania.europalibera.org/a/elbit-armata-romana-contract/32318400.html>.

A doua problemă a acestui program de înzestrare este legată de furnizorul potențial al submarinelor, care este tot *Naval Group*. Deși a câștigat procedura de achiziție privind corvetele multirol, conducerea acestui grup încă nu a semnat contractul. Atribuirea directă a programului de submarine către un furnizor care nu-și asumă, repetat, o ofertă angajantă, e un mesaj nefericit pe care România l-ar transmite furnizorilor militari internaționali. În fine, dacă, în cele din urmă, s-ar semna contractul pentru corvete, compania de stat franceză *Naval Group* devine responsabilă pentru cele mai importante programe de înzestrare navală ale statului român: programul de achiziție de corvete multirol, modernizarea celor două fregate Tip 22R și programul de submarine. Compania franceză s-ar regăsi astfel într-o poziție dominantă, potențial generatoare de riscuri pentru statul român.

Agresiunea rusă împotriva Ucrainei a surprins România nepregătită pentru războiul naval modern. Situația din prezent este similară, din punct de vedere istoric, cu sosirea în rada Portului Constanța, în anul 1905, a cuirasatului rus *Potemkin* sau cu aceea din Primul Război Mondial, când marina militară nu a dispus de mijloace pentru a apăra eficient coastele și interesele românești din Marea Neagră. Situația generală, însă, este îmbunătățită de apartenența la NATO și UE și de prezența trupelor SUA și ale aliaților pe teritoriul național.

Principalele evoluții ale războiului naval din Marea Neagră Ocuparea Insulei Șerpilor (24.02.2022).

Aceasta este acțiunea militară care a deschis războiul naval din Marea Neagră. O grupare navală rusă formată din crucișătorul purtător de rachete *Moskva* și alte două nave de patrulare a cerut predarea insulei. Refuzul apărătorilor ucraineni a fost ferm și a intrat deja în istorie. Navele ruse au bombardat Insula Șerpilor și au debarcat trupe, care au capturat 80 de militari ucraineni. Bombardamentul a distrus stația radar aflată pe insulă, dar nu a generat pierderi de vieți omenești în rândul militarilor ucraineni. Ocuparea Insulei Șerpilor pe 24 februarie a marcat și începutul unei campanii relativ lungi de luptă pentru controlul acestei importante poziții strategice din sectorul nord-vestic al Mării Negre. Stânca Insula Șerpilor permite, în teorie, supravegherea și controlul atât asupra coastelor Ucrainei și a portului Odesa, cât și asupra Gurilor Dunării. Importanța controlului asupra insulei a fost subliniat pentru România în momentul în care două nave militare ruse au navigat în zona economică exclusivă românească în proximitatea platformelor de foraj marin Uranus și Ana.³⁵ Campania care a urmat a demonstrat că poziția Insulei Șerpilor este vulnerabilă tirurilor de artilerie, a rachetelor operativ tactice și a aviației de luptă, dacă nu este protejată și integrată într-o rețea de apărare antiaeriană. Lipsa apei face insula dependentă de continent, ceea ce face imperativ necesar un lanț logistic permanent funcțional.

³⁵ Bianca Chirilă, „Nave de fabricație rusească în apele românești ale Mării Negre. Explicațiile Ministerului Apărării”, *Euronews Romania*, 15 iunie 2022, <https://www.euronews.ro/articole/foto-nave-de-fabricatie-ruseasca-in-apele-romanesti-ale-marii-negre>.

■ **Blocada coastelor ucrainene.** A debutat din prima zi de război, scopul acesteia fiind de a tăia accesul Ucrainei la căile de comunicație maritime și la piața globală. Astfel, Kievul nu ar mai putea avea acces la piața globală decât pe rutele terestre, obiectivul final al Federației Ruse fiind sugrumarea economică a țării agresate. Totuși, flota rusă nu a lansat un atac susținut asupra traficului naval ucrainean din Marea Neagră sau asupra instalațiilor portuare. Având în vedere superioritatea navală rusă în regiune și sistemele navale de armament de care dispunea la momentul respectiv, traficul maritim dinspre și înspre Ucraina ar fi putut fi oprit ușor prin scufundarea a una sau două nave comerciale. Blocada navală exercitată de flota rusă reprezintă evoluția militară a acestui conflict cu cel mai mare impact la nivel global. Ucraina este unul dintre principalii furnizori de cereale și produse agricole pentru statele din Africa și Orientul Mijlociu. Din perspectiva statelor dependente de ajutorul oferit de Programul Alimentar al ONU, blocada rusă a reprezentat un risc pentru chiar stabilitatea acestora. După inițierea blocadei, cerealele ucrainene au ajuns pe piața globală prin intermediul unor state terțe (Polonia și România). Dunărea s-a dovedit a fi ruta ocolitoare cea mai practică, iar Constanța a reprezentat portul prin care a putut fi eludată blocada. Ruta baltică, prin Polonia, se bazează pe calea ferată și pe șosele pentru a duce cerealele în porturile baltice și este mai puțin eficientă decât ruta maritimă via Dunăre și Constanța. Blocada navală a permis Federației Ruse nu doar să blocheze accesul la piața globală a cerealelor, produselor și a altor bunuri produse de economia ucraineană, dar a facilitat contrabanda rusă cu cereale „expropriate” ilegal din teritoriile ocupate³⁶. Nave comerciale ruse, unele aparținând unor entități aflate sub efectul sancțiunilor internaționale, au putut intra și părăsi Marea Neagră încărcate cu grâne sau alte produse ucrainene spre porturile siriene sau din ale părți ale lumii, unde navele ruse au continuat să aibă acces³⁷.

■ **Închiderea Strâmtoarelor Bosfor și Dardanele pentru traficul militar (28 februarie 2022).** Ministrul de externe al Turciei, Mevlüt Çavuşoğlu, a anunțat la 28 februarie 2022 închiderea strâmtoarelor pentru navele militare ale țărilor cu litoral la Marea Neagră sau din afara acestei regiuni.³⁸ Efectul este că atât navele militare care aparțin Federației Ruse, cât și navele care aparțin Ucrainei nu pot folosi strâmtoarele. În ceea ce privește agresorul, acest aspect a împiedicat întărirea dispozitivului naval din Marea Neagră cu cel puțin două crucișătoare purtătoare de rachetă din clasa *Slava* și două distrugătoare din clasa *Udaloy*. Pe de altă parte,

³⁶ Michael Biesecker, Sarah EL Deeb și Beatrice Dupuy, „Russia Smuggling Ukrainian grain to help pay for Putin’s war”, Associated Press, 3 octombrie 2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-business-lebanon-syria-87c3b6fea3f4c326003123b21aa78099>. Jared Malsin și Benoit Faucon, „Ukraine Says Russia Is Using Cargo Ships to Ferry Weapons to the Black Sea”, *The Wall Street Journal*, 2 septembrie 2022, <https://www.wsj.com/articles/ukraine-says-russia-is-using-cargo-ships-to-ferry-weapons-to-the-black-sea-11662065663>.

³⁷ Roland Oliphant, „Revealed: How Russian ships are turning off trackers in the Black Sea to sell Ukraine’s stolen grain”, *The Telegraph*, 1 iulie 2022, <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/07/01/revealed-how-russian-ships-turning-trackers-black-sea-sell-ukraines/>.

³⁸ Heather Mongillo, „Turkey Closes Bosphorus, Dardanelles Straits to Warships”, *USNI News*, 28 februarie 2022, <https://news.usni.org/2022/02/28/turkey-closes-bosphorus-dardanelles-straits-to-warships>.

navele de luptă ucrainene nu pot să tranziteze strâmtoarele, iar victima agresiunii trebuie să primească asistență din partea altor state. Interdicția, care se bazează pe o interpretare largă și generoasă a Convenției de la Montreux din 1936, a oprit tranzitarea strâmtoarelor Bosfor și Dardanele înspre și dinspre Marea Neagră de către navele statelor NATO³⁹. O prezență navală NATO vizibilă în Marea Neagră, chiar și în condițiile Convenției de la Montreux, ar fi fost, poate, o contrapondere la blocada rusă a coastelor ucrainene. În plus, ar fi diminuat pericolul reprezentat de minele navale. Turcia a relaxat interdicția în 2023, permițând astfel tranzitul spre Marea Mediterană a fregatei românești *Regele Ferdinand* pentru a participa la o misiune internațională⁴⁰. Raportarea Turciei la războiul ruso-ucrainean este una ambivalentă, reflectând relația complexă cu Federația Rusă, care alternează între cooperare și rivalitate. Față de Ucraina, Ankara a acordat sprijin prin vânzarea de UAV-uri *Bayraktar* și prin declarațiile președintelui Erdoğan, care a cerut Moscovei returnarea Peninsulei Crimeea și respectarea integrității teritoriale a Ucrainei⁴¹.

■ **Black Sea Grain Initiative (27 iulie 2022)** reprezintă acordul trilateral încheiat între Ucraina, Federația Rusă și Turcia la Istanbul. Acesta permite exportul de cereale și îngrășăminte chimice către statele care depind fie de cerealele furnizate de Programul Alimentar al ONU, fie de exporturile de grâne și îngrășăminte ieftine din Ucraina⁴². Exporturile se realizează prin trei porturi ucrainene de la Marea Neagră: Odesa, Cernormorsk și Lujnii (Pivdennii). Navele care transportă cereale sau îngrășăminte trebuie să se supună unui control al unei comisii, cu sediul la Istanbul, care verifică transporturile respective pentru a se asigura că nu conțin armament. Rusia are, astfel, pentru prima dată reprezentanți într-un organism care controlează traficul prin strâmtoare. În plus, BSGI este o alternativă ineficientă la libertatea de navigație în Marea Neagră a navelor comerciale ucrainene sau a navelor comerciale care transportă bunuri și mărfuri dinspre și înspre porturile ucrainene de la Marea Neagră. Federația Rusă amenință în mod regulat cu retragerea din acest acord și obstrucționează activitatea de verificare a navelor care deservește aceste rute, pentru a obține concesiuni în domeniul agricol, deși exporturile ruse de cereale și îngrășăminte nu fac obiectul unui embargo. Acordul a fost prelungit pentru încă două luni (60 de zile) la data 18 mai 2023⁴³.

■ **Războiul minelor.** Atât Federația Rusă, cât și Ucraina au lansat mine navale în Marea Neagră. Ucraina a minat apele din largul coastelor sale pentru a se proteja de un eventual desant rus care ar fi vizat Odesa sau alte porturi. Federația Rusă a creat,

³⁹ Cornell Overfield, „Turkey Must Close the Turkish Straits Only to Russian and Ukrainian Warships”, *Lawfare Blog*, 5 martie 2022, <https://www.lawfareblog.com/turkey-must-close-turkish-straits-only-russian-and-ukrainian-warships>.

⁴⁰ *Forțele Navale Române*, „Forțele Navale Române participă la Operația EUNAVFOR MED «IRINI»”, Comunicat nr. 29, 6 mai 2023, <https://www.navy.ro/comunicat.php?id=702>.

⁴¹ Diyar Güldoğan, „Return of Crimea to Ukraine a requirement of international law: Turkish president”, Anadolu Agency, 23 august 2022, <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/return-of-crimea-to-ukraine-a-requirement-of-international-law-turkish-president/2667680>.

⁴² *United Nations*, „Beacon on the Black Sea”, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>.

⁴³ *Al Jazeera*, „Russia agrees to renew Ukraine Black Sea grain deal for 60 days”, 17 mai 2023, <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/17/black-sea-grain-deal-renewed-for-60-days-following-talks>.

cel mai probabil, baraje de protecție în jurul Crimeei. Până în prezent, numai mine de contact au fost observate și dezamorsate – aproximativ 70 fiind dezamorsate sau neutralizate de România, Ucraina, Turcia și Bulgaria⁴⁴. Pe lângă minele de contact, forțele navale ucrainene și ruse au lansat, probabil, și mine de influență (mine acustice, mine magnetice), dar nu există date confirmate sau estimări în privința acestora. Minele reprezintă un mare pericol pentru libertatea de navigație. Marea Neagră este locul unde au fost utilizate pentru prima dată minele navale moderne, în timpul Războiului Crimeei (1853-1856), iar în toate războaiele mondiale combatanții au utilizat acest tip de armă în acest spațiu maritim.

■ **Atacul cu rachete balistice asupra portului Berdiansk (24.03.2022).** Orașul port Berdiansk este al doilea port ucrainean la Marea Azov, iar forțele ruse l-au capturat pe 26 februarie 2022 aproape fără luptă. La 24 martie, forțele ucrainene au lansat un atac de înaltă precizie asupra portului Berdiansk cu ajutorul unei rachete operativ tactice *Tochka-U*, care a scufundat nava logistică de desant *Saratov* din clasa *Alligator* și a avariat alte două nave de desant din clasa *Ropucha* (*Cezar Kurnikov* și *Novocerkask*)⁴⁵. Atacul a compromis utilizarea portului Berdiansk drept centru logistic pentru sprijinirea operațiilor ruse din sudul Ucrainei și a arătat vulnerabilitatea navelor militare ruse în proximitatea coastelor ucrainene, chiar și atunci când acestea se află sub controlul forțelor ruse. Mai mult, atacul ucrainean a afectat capacitățile de desant amfibiu ale marinei ruse desfășurate în Marea Neagră, descurajând eventualele operații amfibii în alte părți ale Ucrainei.

■ **Scufundarea crucișătorului purtător de rachete *Moskva* (14.04.2022).** Scufundarea crucișătorului *Moskva* (fost *Slava*), nava amiral a Flotei Mării Negre, a reprezentat cea mai importantă evoluție militară navală din Marea Neagră de la sfârșitul Celui de-Al Doilea Război Mondial până în prezent. *Moskva* este cea mai mare navă militară scufundată în luptă la nivel global după 1982, când, în timpul războiului pentru Insulele Falkland, crucișătorul argentinian *Belgrano* a fost scufundat în apele Atlanticului de Sud de submarinul de atac cu propulsie nucleară HMS *Conqueror*⁴⁶. Nava amiral a Flotei Mării Negre juca un rol important în blocada coastelor Ucrainei și apărarea antiaeriană cu rază lungă a navelor ruse care operau în nordul și nord-vestul Mării Negre. Sistemul antiaerian *Fort-M* de la bordul navei *Moskva*, echipat cu rachete S-300 F *Fort*, putea lovi ținte aeriene la înălțimi foarte mari pe o rază de 150 km. Pe lângă această funcție, cele 16 rachete antinavă de la bord puteau scufunda orice navă de luptă din Marea Neagră și puteau chiar ataca ținte de pe țărm, iar rolul de navă amiral presupunea un rol-cheie în conducerea operațiilor Flotei Mării Negre. În noaptea de 13-14 aprilie 2022,

⁴⁴ Ministerul Apărării Naționale, „Vizită de lucru a ministrului apărării naționale la garnizoana Constanța”, Comunicat nr. 177, 11 mai 2023, https://www.mapn.ro/cpresa/17936_vizita-de-lucru-a-ministrului-apararii-na%C8%9Bionale-la-garnizoana-constan%C8%9Ba.

⁴⁵ Yaroslava Trofimov și Daniel Michaels, „Ukraine Strikes Russian Navy as War Enters Second Month”, *The Wall Street Journal*, 24 martie 2022, <https://www.wsj.com/articles/ukraine-strikes-russian-navy-in-berdyansk-as-war-enters-second-month-11648119468>.

⁴⁶ Dacă se ia în considerare faptul că *Moskva* era o navă relativ modernă, în timp ce crucișătorul *Belgrano* era un „veteran” al Celui de-Al Doilea Război Mondial, pierderea navei amiral a Flotei Mării Negre devine mult mai semnificativă.

crucișătorul *Moskva* a fost lovit de două rachete antinavă R-360 *Neptun*, lansate de sistemele de apărare de coastă ucrainene de la o distanță de aproximativ 150 km (80 MM), în timp ce patrula între Crimeea și Insula Șerpilor, în proximitatea coastelor Ucrainei⁴⁷. Atacul a fost favorizat de modul neprofesionist în care au fost planificate patrulările crucișătorului. Acesta folosea rute predictibile, iar atacul a fost facilitat și de datele precis actualizate furnizate de serviciile de informații americane.⁴⁸ Nava a fost abandonată și s-a scufundat în data de 14 aprilie. Nu este cunoscut numărul de marinari ruși care și-au pierdut viața, însă se estimează că în jur de 200-300 de marinari ruși au murit.

■ **Bătălia pentru controlul Insulei Șerpilor.** Informațiile privind bătălia pentru controlul Insulei Șerpilor sunt parțiale și incomplete, având în vedere că războiul ruso-ucrainean este încă în plină desfășurare. A debutat în forță imediat după scufundarea crucișătorului *Moskva*, care juca un rol crucial în dispozitivul rus din sectorul de nord-vest al Mării Negre prin protecția antiaeriană a navelor rusești de suprafață. Cele două fregate purtătoare de rachete din clasa *Admiral Grigorievici* prezente în Marea Neagră nu au putut prelua rolul jucat de *Moskva*, atât în ceea ce privește apărarea antiaeriană a flotei ruse, cât și în privința capacității de comandă și control. În plus, prezența sistemelor de apărare de coastă R-360 *Neptun*, suplimentate cu sistemele *Harpoon* oferite de SUA, Marea Britanie sau Danemarca, a împiedicat operarea navelor ruse în proximitatea litoralului ucrainean⁴⁹. În schimb, Ucraina a profitat de vulnerabilitatea strategică a Insulei Șerpilor, prin dependența logistică de bazele ruse din Crimeea, reușind să taie comunicațiile stâncii cu peninsula prin atacuri susținute. Forțele ucrainene s-au dovedit abile în a executa și coordona atacuri împotriva rutelor maritime de aprovizionare a Insulei Șerpilor, cu ajutorul UAS-urilor *Bayraktar TB2*, a sistemelor de apărare de coastă, a forțelor aeriene și a artileriei cu bătaie lungă⁵⁰. Sistemele ucrainene 2S22 *Bohdana*⁵¹ și tunurile autopropulsate *CAESAR* de calibru 155 mm⁵² au transformat treptat stânca într-un veritabil poligon de trageri. Prezența sistemelor HIMARS în Ucraina începând cu luna iunie 2022⁵³ a semnalat decidenților militari ruși că a sosit momentul să se retragă de pe Insula Șerpilor, aceștia neavând nimic în arsenalul lor

⁴⁷ Thomas Newdick, „Sunken Moskva Could Be the Biggest Naval Combat Loss in 40 Years”, *The Warzone*, 14 aprilie 2022, <https://www.thedrive.com/the-war-zone/sinking-a-warship-is-a-truly-rare-event-in-modern-naval-warfare>.

⁴⁸ Ken Dilanian, Courtney Kube și Carol E. Lee, „U.S. intel helped Ukraine sink Russian flagship Moskva, officials say”, *NBC News*, 6 mai 2022, <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/us-intel-helped-ukraine-sink-russian-flagship-moskva-officials-say-rcna27559>.

⁴⁹ Sam LaGrone, „Ukraine Deploys Anti-Ship Harpoon Missiles to the Edge of Black Sea, MoD Says”, *USNI News*, 10 iunie 2022, <https://news.usni.org/2022/06/10/ukraine-deploys-anti-ship-harpoon-missiles-to-the-edge-of-black-sea-mod-says>.

⁵⁰ Stetson Payne, „Ukraine Strikes Back: Su-27s Bomb Occupied Snake Island in Daring Raid”, *The Warzone*, 7 mai 2022, <https://www.thedrive.com/the-war-zone/ukraine-strikes-back-su-27s-bomb-occupied-snake-island-in-daring-raid>.

⁵¹ David Axe, „Ukraine’s Weirdest Howitzer Drove Russian Troops Off Snake Island”, *Forbes*, 30 iunie 2022, <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/06/30/ukraines-weirdest-howitzer-drove-russian-troops-off-snake-island/>.

⁵² Elena Shcherban, „«MacGyver’s Army»: For the liberation of Snake Island the AFU came up with a clever trick with French Caesar guns - NYT”, *Gagadget.com*, 26 noiembrie 2022, <https://gagadget.com/en/war/191843-macgyvers-army-for-the-liberation-of-snake-island-the-afu-came-up-with-a-clever-trick-with-french-caesar-guns-nyt/>.

⁵³ Federica Marsi și Usaid Siddiqui, „Ukraine latest updates: Russia occupies all of Severodonetsk”, *Al Jazeera*, 25 iunie 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/25/ukraine-russia-war-missiles-hit-yavoriv-military-base-liveblog>.

care să contracareze eficient aceste sisteme multiple de rachete operativ tactice. Forțele ucrainene au avut mai multe tentative de debarcare în Insula Șerpilor, dar cea mai mare parte dintre acestea au fost respinse. La 30 iunie 2022, forțele ruse s-au retras de pe insulă, iar la 1 iulie forțele speciale ucrainene au arborat acolo drapelul ucrainean⁵⁴. În prezent Insula Șerpilor se află sub controlul statului ucrainean, dar prezența trupelor sale pe stâncă nu poate fi menținută din cauza pericolului atacurilor cu rachete sau cu aviația de luptă. Nevoia de aprovizionare de pe continent a garnizoanei și vulnerabilitatea stâncii la loviturile de artilerie și de aviație, dublate de acoperirea acestora cu sisteme de apărare de coastă, atât de către Federația Rusă, cât și de Ucraina, fac imposibilă menținerea unei garnizoane în condiții de război. Costurile menținerii unei garnizoane sunt prea ridicate pentru a putea fi justificate. În prezent, pare să funcționeze o înțelegere tacită între cei doi beligeranți că nu vor mai încerca să instaleze garnizoane pe Insula Șerpilor, ceea ce îi neutralizează importanța strategică.

- **Sabotarea gazoductelor Nordstream 1 & 2 din Marea Baltică (26 septembrie 2022).** Evenimentul petrecut în Marea Baltică reprezintă un moment important al agresiunii ruse împotriva Ucrainei. Atribuirea acestui sabotaj este problematică, dar dovezile care au ieșit la iveală până acum indică implicarea Moscovei.⁵⁵ Distrugerea celor două gazoducte s-a realizat, cel mai probabil, cu ajutorul forțelor speciale navale ruse (*Naval Speţnaz*)⁵⁶ având drept obiective: (1) să transmită mesajul că relațiile Rusiei cu Occidentul au intrat într-o nouă eră, a rivalității și competiției; (2) să evite confiscarea sau blocarea activelor companiei care opera cele două gazoducte, prin intermediul sancțiunilor. Însă, după distrugerea acelor gazoducte, valoarea de piață a companiei respective s-a prăbușit, activele acesteia nemaiavănd valoare. Acțiunile în Marea Baltică împotriva gazoductelor ar fi putut avea și scopul de a demonstra capacitățile ruse în domeniul războiului naval asimetric. Submarinele și navele ruse de „cercetări marine” pot sabota gazoducte, oleoducte și cabluri de fibră optică importante pentru economia globală.
- **Atacurile ucrainene asupra bazelor ruse din Peninsula Crimeea.** În ciuda realizării unui coridor terestru care a unit Peninsula Crimeea cu restul Federației Ruse prin ocuparea regiunii din jurul centrelor urbane Mariupol și Melitopol, Ucraina a reușit să demonstreze vulnerabilitatea poziției Federației Ruse din Crimeea prin numeroase atacuri asupra bazelor militare din peninsulă. Scopul acestor atacuri este punerea sub presiune a forțelor de ocupație ruse din Crimeea, demoralizarea

⁵⁴ „Russia pulls back forces from Snake Island – as it happened”, *Deutsche Welle*, 30 iunie 2022, <https://www.dw.com/en/ukraine-russia-pulls-back-forces-from-snake-island-as-it-happened/a-62309716>.

⁵⁵ Reuters, „Russian navy vessels seen near Nord Stream before blasts - Nordic broadcasters report”, 3 mai 2023, <https://www.reuters.com/world/europe/russian-navy-vessels-seen-near-nord-stream-before-blasts-nordic-broadcasters-2023-05-03/>.

⁵⁶ Kyle Mizokami, „«Several Hundred Kilos» of Explosives Caused Nord Stream Gas Pipeline Leaks. Is Russia to Blame?”, *Popular Mechanics*, 3 octombrie 2022, <https://www.popularmechanics.com/military/a41412695/nord-stream-pipeline-sabotage-suspected/>. J. Mueller-Töwe, O. Alexander, C. Janz și L. Winkelsdorf, „Russian tracks”, *T-Online*, 25 martie 2023, https://www.t-online.de/nachrichten/deutschland/aussenpolitik/id_100149758/nord-stream-russia-may-have-operated-a-submarine-before-the-explosions.html

trupelor desfășurate acolo și reducerea capacității de luptă a Flotei Mării Negre, a aviației navale și a forțelor terestre ruse. Forțele ucrainene au eliminat o parte din aviația navală rusă din Crimeea printr-un atac realizat, cel mai probabil, cu rachete operative tactice *Hrim-2* asupra bazei aeronavale Saki, din proximitatea localității Novofedorivka⁵⁷. Un alt moment important al campaniei ucrainene împotriva ocupanților ruși din Crimeea a fost la 22 octombrie 2022, când podul peste strâmtoarea Kerchi, singura legătură terestră dintre Federația Rusă și Crimeea până la invazia din 24 februarie, a fost ținta unui atac. Acest atac, realizat probabil cu o dronă maritimă (*Unmanned Surface Vehicle*), a demonstrat în mod clar voința Ucrainei de a recupera Crimeea și capacitatea forțelor sale armate de a înlătura fizic legăturile penisulei cu Federația Rusă⁵⁸. Atacurile repetate⁵⁹ cu drone maritime (USV) și UAV-uri *kamikaze* (muniții hoinare) asupra bazei de la Sevastopol au drept scop atacarea în port a navelor de luptă care lansează rachete de croazieră *Kalibr*⁶⁰, pentru a elimina amenințarea acestora la adresa obiectivelor militare și civile din Ucraina. Se urmărește și subminarea moralului Flotei Mării Negre, afectat deja de pierderea navei amiral, și forțarea abandonării bazelor din Crimeea în favoarea bazei de la Novorossiisk.

CONCLUZII:

Federația Rusă nu a reușit să utilizeze cu succes forțele sale navale pentru a câștiga războiul în Marea Neagră sau pentru a obține o victorie decisivă împotriva Ucrainei în acest spațiu maritim. Blocada navală, impusă ilegal începând cu 24 februarie 2022, are doar un succes parțial. Până în prezent, forțele navale ruse au dovedit o capacitate scăzută sau, în cel mai bun caz, mediocră de a colabora cu celelalte categorii de forțe pentru a-și îndeplini misiunile de bază și pentru a le sprijini pe acestea. Cooperarea dintre Forțele Aeronavale Ruse și Flota Mării Negre împotriva securității și a intereselor maritime ale Ucrainei a fost necoordonată și, prin urmare, ineficientă.

Cea mai gravă eroare a Flotei Mării Negre pare a fi în legătură cu subevaluarea capacității de luptă, a pregătirii și determinării Forțelor Navale Ucrainene, în ciuda inferiorității sale numerice și tehnice. Subestimarea capabilităților ucrainene a condus la pierderea navei amiral a Flotei Mării Negre și la incapacitatea de a lansa desanturi amfibii asupra litoralului ucrainean.

⁵⁷ Joseph Trevithick și Tyler Rogoway, „Does Ukraine Have a Stash of Domestically Developed Ballistic Missiles?”, *The Warzone*, 9 august 2022, <https://www.thedrive.com/the-war-zone/does-ukraine-have-a-stash-of-domestically-developed-ballistic-missiles>.

⁵⁸ Scott Savitz, „Beware the Explosive Vessels”, *The RAND Blog*, 20 octombrie 2022, <https://www.rand.org/blog/2022/10/beware-the-explosive-vessels.html>.

⁵⁹ H.I. Sutton, „Why Ukraine’s Remarkable Attack on Sevastopol Will Go Down in History”, *Naval News*, 17 noiembrie 2022, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/11/why-ukraines-remarkable-attack-on-sevastopol-will-go-down-in-history/>.

⁶⁰ Tayfun Ozberk, „Russia Repels Ukraine’s Drone Attack On Sevastopol”, *Naval News*, 23 martie 2023, <https://www.navalnews.com/naval-news/2023/03/russia-repels-ukraines-drone-attack-on-sevastopol/>.

Un alt eșec, la fel de grav, a fost incapacitatea forțelor navale ruse de a lansa un asalt amfibiu asupra coastelor Ucrainei în primele zile ale invaziei, cu scopul de a sprijini operațiile terestre în Herson, Nikolaiev și Zaporojie. În ciuda concentrării de forțe realizate de Federația Rusă în Marea Neagră, aceasta a fost incapabilă să obțină un rezultat decisiv. Prezența unor unități aparținând Flotei Mării Baltice și a Flotei Caspice a avut, până în prezent, un impact marginal asupra campaniei maritime. Întărirea unităților amfibii ale Flotei Mării Negre cu acelea din Marea Baltică și din Marea Caspică nu a generat destulă forță militară care să permită lansarea unei operațiuni amfibie de amploare. Pe lângă aceasta, infanteria navală rusă din subordinea Flotei Mării Negre și Flotei Mării Baltice a fost irosită în sprijinul operațiilor terestre din Ucraina.

Eșecul operațional al lansării unui desant amfibiu împotriva litoralului ucrainean este explicat și de incapacitatea Flotei Mării Negre de a suprime radarele de supraveghere maritimă ucrainene și cele de alertă timpurie din rețeaua de apărare antiaeriană. Astfel, forțele ucrainene au putut urmări nestingherite evoluțiile navelor ruse din Marea Neagră, generând astfel o imagine a operațiilor inamicului din larg, simultan cu alertarea timpurie în cazul atacurilor cu rachete de croazieră lansate de navele de suprafață, submarinele și aeronavele ruse. O tentativă tardivă de suprimare a rețelei de radare ucrainene din jurul Odesei a avut loc în martie 2023, când avioane de atac Suhoi Su-24 *Fencer* au încercat să o distrugă sau să o afecteze cu rachete anti-radar Kh-31P *Krypton*, care însă au fost interceptate de apărarea antiaeriană ucraineană.⁶¹

Cucerirea Insulei Șerpilor în prima zi a agresiunii ruse împotriva Ucrainei a reprezentat un trofeu „otrăvit”. Controlul pe care Flota Mării Negre l-a exercitat asupra coastelor ucrainene și asupra Gurilor Dunării a fost vremelnic, în absența sprijinului logistic susținut și a protecției împotriva tirurilor artileriei cu rază lungă ucrainene. Valoarea strategică a Insulei Șerpilor ar fi trebuit fructificată prin intermediul lansării unor operațiuni unitare care să implice colaborarea dintre Forțele Aerospațiale Ruse și Flota Mării Negre. O astfel de colaborare ar fi trebuit să faciliteze operațiuni care să compromită sau să afecteze serios capacitatea ucraineană de comandă și control și culegere de informații în sectorul Odesa și la gurile de vărsare ale Niprului, Bugului și Nistrului. Incapacitatea de colaborare a făcut imposibile astfel de operațiuni.

Cel mai mare eșec operațional rus a fost însă incapacitatea de a anticipa că sistemele ucrainene de apărare a coastei vor fi operaționale în anul 2022, după un program de dezvoltare accelerat. Kievul a reușit să păstreze cu succes secretul asupra stadiului operațional al rachetelor antinavă R-360 *Neptun*. Mai grav, decidenții ruși nu au anticipat livrarea și integrarea rapidă de către ucraineni a rachetelor antinavă americane RGM-84 *Harpoon*. Ajutorul occidental a fost un element-cheie al capacității Ucrainei de a rezista pe mare și a inclus și furnizarea de informații cu privire la activitățile Flotei Mării Negre.

La nivel tactic, marina militară rusă nu a putut demina apele teritoriale ale Ucrainei, în ciuda faptului că era familiară cu tipul de mine pe care Kievul le-a folosit pentru a-și

⁶¹ Valentyna Romanenko, „Russia attack Odesa Oblast in morning: Su-24s launch 4 anti-radar missiles”, *Ukrainska Pravda*, 14 martie 2023, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/03/14/7393330/>.

proteja coastele și porturile, iar Flota Mării Negre are în dotare dragoare moderne din clasa *Alexandrit*. Acest eșec a constrâns operațiile forțelor navale ruse în proximitatea coastelor ucrainene.

În ciuda multiplelor eșecuri operaționale, tactice și logistice, Flota Mării Negre a obținut controlul total asupra Mării Azov, controlează total sectorul de Nord-Est al Mării Negre și deține un control parțial asupra sectorului de Nord-Vest, prin intermediul unei blocade distanțe și intermitente. Blocada coastelor ucrainene este funcțională, deși este permeabilă fie prin intermediul acordului BSGI, fie prin rute alternative. În ciuda pierderii crucișătorului *Moskva*, Flota Mării Negre rămâne cea mai puternică forță navală din Marea Neagră, fiind cel puțin egală cu cea turcă și net superioară forțelor navale române și bulgare. Principalele atuuri ale Flotei Mării Negre sunt submarinele din clasa *Kilo*, fregatele purtătoare de rachete din clasa *Admiral Grigorovici*, precum și navele ușoare echipate fie cu rachete de croazieră *Kalibr*, fie cu rachete antinavă supersonice. În plus, beneficiază de sprijinul Aviației Navale, a forțelor aerospațiale ruse și de sprijinul Flotei Caspice. Rețeaua antiacces (A2/AD), realizată începând cu 2014 de-a lungul litoralului Mării Negre controlat de Federația Rusă, este intactă, dovedindu-și utilitatea prin lansarea de atacuri cu rachete de croazieră antinavă asupra obiectivelor ucrainene. Șantierelor navale din Peninsula Crimeea construiesc în continuare nave de luptă pentru Flota Mării Negre și le pot repara pe cele existente. Controlul Crimeei permite proiectarea forței în tot arealul Mării Negre, cât și în afara acestuia, deși acest aspect a fost afectat de evoluția războiului ruso-ucrainean.

Ucraina a reușit să-și protejeze coastele de eventuale asalturi amfibii ale Flotei Mării Negre, dar nu a putut împiedica blocada navală impusă de marina rusă. Ridicarea blocadei nu poate fi realizată de Ucraina singură în actualul context strategic din Marea Neagră. Aceasta s-ar putea realiza doar prin înfrângerea Flotei Mării Negre într-o campanie navală. Cea mai importantă realizare a forțelor navale ucrainene până acum a fost faptul că și-a putut proteja litoralul Mării Negre, cel pe care încă îl controlează, de o eventuală anexare teritorială rusă. Acest succes militar a contribuit decisiv la menținerea viabilității Ucrainei ca stat suveran și independent.

Kievul nu a reușit să dezvolte decât parțial conceptul de „*mosquito fleet*”⁶², adică o marină militară echipată pentru misiuni de protecție a litoralului și a zonei economice exclusive. Între anexarea Crimeei, care a afectat grav forțele navale ucrainene prin pierderea de personal și de nave, și lansarea invaziei din 2022 nu au existat destul timp și resurse pentru punerea în practică a conceptului. Ucraina a primit din SUA și din Marea Britanie nave militare de mici dimensiuni, dar acestea s-au dovedit insuficiente pentru a descuraja și, apoi, pentru a face față acțiunilor ostile ale Federației Ruse. Corvetele comandate în Turcia și vânătoarele de mine donate de Marea Britanie nu vor ajunge în Ucraina decât, probabil, după încheierea ostilităților.

⁶² Ihor Kababenko, „Ukraine’s New Naval Doctrine: A Revision of the Mosquito Fleet Strategy or Bureaucratic Inconsistency?”, The Jamestown Foundation, *Eurasia Daily Monitor*, 25 mai 2021, vol. 18, nr. 83, <https://jamestown.org/program/ukraines-new-naval-doctrine-a-revision-of-the-mosquito-fleet-strategy-or-bureaucratic-inconsistency>.

În ciuda lipsei navelor moderne și bine echipate, forțele navale ucrainene au dat dovadă de un spirit inovativ ieșit din comun în raport cu natura imediată a amenințării și cu resursele alocate de Kiev. Cea mai importantă inovație în domeniul naval a acestui conflict a fost realizarea de drone (*Unmanned Surface Vehicles*) care să atace bazele rusești din Crimeea, punând sub semnul întrebării siguranța acestora și afectând serios moralul militarilor și marinarilor ruși. Ucraina a dezvoltat trei tipuri de drone maritime de atac. Două dintre acestea au fost deja folosite în atacuri asupra bazei navale de la Sevastopol și asupra podului peste strâmtoarea Kerci. Atacurile cu drone maritime au fost coordonate cu atacuri lansate de aeronave fără pilot (UAV-uri) și muniții hoinare. Din păcate, acestor atacuri le-a lipsit masa care să permită obținerea unor rezultate decisive, doar o fregată purtătoare de rachete, un dragor și podul peste Strâmtoarea Kerci fiind avariate folosind aceste mijloace ingenioase.

Este probabil ca, în cursul contraofensivei, atacurile ucrainene asupra bazelor ruse din Crimeea să sporească în intensitate și să implice nu doar vehicule aeriene și navale fără pilot, ci și rachete de croazieră (*Storm Shadow/Scalp EG*)⁶³ și rachete operativ tactice. Echiparea Forțelor Aeriene Ucrainene cu rachete de croazieră *Storm Shadow* transformă podul peste strâmtoarea Kerci într-o țintă viabilă.

Militarii ucraineni au dovedit un înalt nivel de adaptabilitate și pregătire tehnică, aspecte demonstrate de integrarea într-un timp scurt a rachetelor antinavă donate de SUA și de alte state occidentale, precum și utilizarea acestora cu succes împotriva navelor ruse.

LECȚII ȘI IMPLICAȚII PENTRU ROMÂNIA

Invazia rusă a Ucrainei a validat îngrijorările manifestate de-a lungul timpului de România în privința volatilității și degradării mediului de securitate din regiunea Mării Negre. Simultan, a demonstrat nevoia unei politici strategice maritime la Marea Neagră și nevoia de mijloace adecvate, militare, politice, economice și diplomatice, de a o pune în aplicare.

Lecții care se desprind din conflictul ruso-ucrainean:

- Accesul la mările și oceanele lumii reprezintă un atribut fundamental al suveranității și independenței unui stat. Acest aspect pare un truism la prima vedere, dar agresiunea rusă împotriva Ucrainei a reamintit importanța sa practică;
- O mai bună conștientizare la nivelul decidenților politici și militari a faptului că domeniul maritim este fundamental pentru apărarea și promovarea intereselor românești în cadrul sistemului internațional;
- Finanțarea proiectelor de cercetare și a schimburilor de experiență între cercetătorii români și internaționali care studiază problemele Mării Negre.

⁶³ Haley Britzky, „Ukraine has successfully used UK-provided Storm Shadow missiles against Russia, British Defense Secretary tells CNN”, CNN, 18 mai 2023, <https://edition.cnn.com/2023/05/18/politics/ben-wallace-cnn-interview/index.html>.

Promovarea unei agende românești a Mării Negre dincolo de cadrul diplomatic, la nivelul comunităților de expertiză din statele riverane, dar și din alte regiuni.

- Protecția litoralului și a Gurilor Dunării în eventualitatea unui atac dinspre mare. Asigurarea libertății de navigație presupune existența unei flote militare moderne care patrulează constant căile de navigație ce leagă România de economia globală;
- Realizarea proiectelor de interconectare cu Marea Caspică și lansarea exploatărilor de hidrocarburi din Marea Neagră necesită existența unui mediu de securitate predictibil, stabil și forțe navale moderne, capabile să execute misiuni de lungă durată în larg;
- Dezvoltarea potențialului fluviului Dunărea ca rută de transport europeană și ca rută de acces în Marea Neagră;
- Sprijinirea industriei navale locale prin comandarea de nave militare din șantiere românești, precum și sprijinirea armatorilor români pentru achiziționarea de nave;
- Amenințarea minelor marine necesită intensificarea cooperării militare dintre statele NATO riverane. Războiul a subliniat nevoia unei viziuni comune și a unor misiuni comune pentru România, Bulgaria și Turcia;
- Îmbunătățirea capabilităților de supraveghere maritimă, atât la nivelul Forțelor Navale, cât și la nivelul Forțelor Aeriene;
- Intensificarea dezvoltării abordărilor întrunite în privința protejării litoralului și a zonei economice exclusive între diferitele ramuri ale forțelor armate. Astfel, o soluție pe termen scurt pentru sporirea capabilităților militare de apărare în Marea Neagră este echiparea antinavă a avioanelor de luptă multirol F-16;
- Finalizarea cu prioritate a programelor de înzestrare pentru Forțele Navale Române și modificarea procedurilor de achiziții astfel încât să se ia în considerare actualul climat de securitate.

MAREA STRATEGIE COMPARATĂ. ROMÂNIA ȘI TURCIA LA MAREA NEAGRĂ

Lucian Dumitrescu

ABSTRACT: *The article sets out to explore Romania and Turkey's strategic initiatives in the Black Sea area in a comparative vein. Of particular interest is whether both Romania and Turkey have come up with a grand plan, a grand principle and a grand behaviour regarding the Black Sea region. In order to explore this research question, the article scrutinises comparatively the following aspects displayed by the two countries: strategic vision, strategic role, strategic initiatives and the prevailing strategic behaviour. At the same time, the article pays heed to the connection between security theory and security practice in order to establish whether the formal grand strategy of Romania and Turkey in the Black Sea area has translated into a comprehensive approach that tackles the military, economic and political dimensions at once.*

INTRODUCERE

Din punct de vedere formal¹ România are o mare strategie la Marea Neagră. Mai exact, România deține un (mare) plan, un (mare) principiu și un (mare) model comportamental în regiune începând cu anul 2006². (Marele) plan se referă la strategii naționale de securitate care prevăd importanța strategică a Mării Negre, (marele) principiu este internaționalizarea Mării Negre, iar (marele) model comportamental constă în balansarea de tip *hard*³ față de Federația Rusă. Din punct de vedere substanțial însă, acțiunea integrată a României la Marea Neagră – politică, economică și militară – nu prezintă trăsăturile mării strategii.

În esență, marea strategie vizează creșterea puterii structurale a unui stat pe plan militar, economic și politic, pentru ca acesta să-și proiecteze mai eficient influența pe plan regional sau internațional. Indiscutabil, gabaritul geostrategic al României a crescut prin integrarea în structurile euroatlantice. Întrebarea este dacă, în ultimii aproape 20 de ani, de când Marea Neagră apare în documentele formale de securitate ale statului, România și-a dezvoltat și propriile resurse militare, economice și politice pentru a-și crește influența regională. Doar în acest caz putem discuta despre racordarea

¹ Textul de față reprezintă versiunea prescurtată și actualizată a următorului text: Lucian Dumitrescu, „Marea strategie a Turciei la Marea Neagră. Principalele diferențe față de România” în *Turcia la centenar, quo vadis? Geopolitică, economie, provocări interne și externe*, coord. Ioana Constantin-Bercean, Matei Blănaru, București, Editura ISPRI, 2023, p. 41-70.

² Nina Silove, „Beyond the Buzzword: Three Meanings of Grand Strategy”, *Security Studies*, vol. 27, nr. 1, 2018, p. 27-57.

³ Mohammed Ayoob, „Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism”, *International Studies Review*, vol. 4, nr. 3, 2002, p. 27-48.

teoriei la practica securității și, astfel, despre o mare strategie substanțială. Adică de concretizarea mării (*grand*) strategii formale.

La prima vedere, comportamentul dominant al Turciei la Marea Neagră este tranzacționalismul, o variantă extremă a *soft balancing*⁴. La o privire mai atentă însă, comportamentul strategic al Ankarei e mai dificil de surprins cu conceptele strategice clasice, de tipul balansare sau raliere. Din acest motiv utilizez și conceptul de *strategic hedging*⁵. Prin *strategic hedging* se înțelege o poliță de asigurare⁶ a unui stat atât în legătură cu ce poate face un jucător regional (să exploateze vulnerabilitățile statului care practică *hedging*), cât și în legătură cu ce nu ar mai vrea să facă la un moment dat un jucător regional (ex. oferirea de acces la bunuri publice, furnizarea de asistență militară, asistență financiară etc.).

Marea strategie comparată încearcă să ofere un răspuns la cea mai importantă întrebare din domeniul relațiilor internaționale, respectiv cum să crești puterea unui stat. Printre altele, această abordare presupune studiul teoriei și practicii de securitate a altor state, inclusiv din perspectiva lor, pentru a-ți cunoaște cât mai bine competitorii, precum și limitările inerente ale oricărui mediu de securitate. În felul acesta, pot fi atenuate „obstacolele” sau „fricțiunile”⁷ care apar în procesul de implementare a propriei mari strategii. Și, foarte important, evitarea transformării competiției strategice cu alte state într-o rivalitate cu efecte dificil de anticipat⁸.

Premisa de la care pleacă acest text e una civilă, din zona relațiilor internaționale. În general, marea strategie se referă la planificarea militară pentru situații de război. Aceasta este direcția clasică de cercetare a mării strategii⁹. Dar cum studiile de securitate nu se mai fac doar de către militari, a apărut și o direcție de relații internaționale pentru cercetarea mării strategii. Din această perspectivă, adoptată de textul de față, marea strategie e mai degrabă o „meta-strategie”, adică o viziune cuprinzătoare asupra teoriei și practicii de securitate dintr-un stat. „Marea strategie este o schemă integrată de interese, de amenințări, resurse și politici”¹⁰.

În condițiile în care în spatele mării strategii se află întotdeauna o teorie de securitate¹¹, marea strategie implică o dezbateră sistematică de idei. Teoria de securitate la care mă

⁴ T.V. Paul, „Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy”, *International Security*, vol. 30, nr. 1, 2005, p. 46-71.

⁵ Eray Alim, „Strategic hedging in the Black Sea: The case of Turkey versus Russia”, *Comparative Strategy*, vol. 45, nr. 5, 2022, p. 459-482.

⁶ Brock F. Tessman, „System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu”, *Security Studies*, vol. 21, nr. 2, 2012, p. 192-231.

⁷ Tudor A. Onea, *The Grand Strategies of Great Powers*, Routledge, London, 2021, p. 6.

⁸ Sven Biscop, *Grand Strategy in 10 Words. A Guide to Great Power Politics in the 21st Century*, Bristol University Press, Bristol, 2021.

⁹ Thierry Balzacq, Peter Dombrowski, Simon Reich, „Is Grand Strategy a Research Program? A Review Essay”, *Security Studies*, vol. 28, nr. 1, 2019, p. 58-86.

¹⁰ Stephen Brooks și William Wohlforth, *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*, Oxford University Press, London, 2016, p. 3.

¹¹ Peter Dombrowski, Simon Reich, *Across Type, Time and Space. American Grand Strategy in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021.

refer este, de fapt, o „arhitectură intelectuală”¹² care apare la joncțiunea dintre gândirea locală și gândirea universală¹³. Dacă localul este complementar cu universalul în teoria și practica de securitate a unui stat, atunci comunitățile epistemice și ideile strategice vehiculate de acestea pot oferi soluții pentru atenuarea constrângerilor – interne și externe – care acționează asupra unui stat¹⁴. În cazul contrar, în care fie localul, fie universalul are o prezență excesivă în teoria de securitate a unui stat, e probabil ca statul respectiv să aibă de gestionat constrângeri excesive, interne sau externe.

În absența unei dezbateri, există riscul ca marea strategie a unui stat să-și piardă caracterul creativ. Consecința este preponderența gândirii operaționale¹⁵, care riscă să nu mai vadă pădurea din cauza copacilor. O astfel de gândire caută să rezolve situațiile de criză nu prin recombinarea instrumentelor strategice, utilizarea unor instrumente strategice noi ori chiar prin ajustarea obiectivelor strategice, ci, mai ales, prin găsirea de noi resurse, cu riscul ca acestea să fie risipite.

Textul de față își propune să ofere o perspectivă comparată asupra mării strategii a Turciei și a României la Marea Neagră. Ce comparăm? Comparăm patru componente: viziunea strategică dominantă la Marea Neagră, rolul strategic asumat de România și Turcia, inițiativele acestor state și comportamentul strategic dominant care derivă din aceste inițiative. Nu comparăm, din motive de spațiu, „configurațiile instituționale”¹⁶ care oferă o explicație de tip subsistemic pentru diferențele de comportament strategic ce apar între România și Turcia la Marea Neagră.

MAREA STRATEGIE A ROMÂNIEI LA MAREA NEAGRĂ

Înainte de integrarea în NATO, România nu a avut o strategie formală la Marea Neagră. Cel puțin aceasta reiese din strategiile naționale de securitate ale României din 1999 și 2001. Cine citește aceste documente formale de securitate nu va întâlni nicio mențiune legată de Marea Neagră. Dar, din perspectiva teoriei de securitate legate de Marea Neagră, România anilor '90 nu a fost chiar un teren viran. La începutul anilor '90, academicianul Mircea Malița înființa Fundația Universitară a Mării Negre (FUMN) „în scopul dezvoltării studiilor privind Marea Neagră, ca un centru internațional de cercetare și îndrumare”¹⁷.

Viziunea din spatele FUMN a fost una clasică atât în privința relațiilor internaționale, cât și în privința Mării Negre. Mai exact, FUMN a fost preocupată, mai degrabă, de chestiunea păcii și mai puțin de problematica securității la Marea Neagră, în acord cu teoriile clasice din câmpul relațiilor internaționale care își propun să explice cauzele

¹² Samuel Charap, Dara Massicot, Miranda Priebe, *Russian Grand Strategy. Rhetoric and Reality*, RAND Corporation, Santa Monica, 2021.

¹³ John Lewis Gaddis, *On Grand Strategy*, Penguin Books, 2019, p. 23.

¹⁴ Peter M. Haas, „Introduction: epistemic communities and international policy coordination”, *International Organization*, vol. 46, nr. 1, 1992, p. 1-35.

¹⁵ Benjamin H. Friedman, Justin Logan, „Why Washington Doesn't Debate Grand Strategy”, *Strategic Studies Quarterly*, 2016, p. 14-45.

¹⁶ Charles C. Ragin, *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*, University of California Press, Oakland, 2014.

¹⁷ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, Editura RAO, București, 2014, p. 329.

păcii și războiului, precum și comportamentul statelor¹⁸. Totodată, activitatea FUMN a fost orientată de principiul mării închise, care aparține riveranilor, o perspectivă statuată de Convenția de la Montreux. De altfel, aceasta a fost și **viziunea strategică** a Bucureștiului legată de Marea Neagră înainte de integrarea în NATO¹⁹. Unele idei ale FUMN, precum implicarea societății civile în interacțiunea dintre statele riverane, cu consecința desecurizării parțiale a regiunii, au fost preluate și de inițiativele strategice ale României, precum Forumul pentru Dialog și Cooperare al Mării Negre din anul 2006.

Viziunea strategică a României la Marea Neagră s-a schimbat radical după integrarea în NATO. Din 2004, Bucureștiul susține viziunea unei mări deschise, accesibile nu doar riveranilor, ci și marilor puteri occidentale, precum UE și NATO. În raport cu o Federație Rusă revizionistă, de o mare deschisă au nevoie și Uniunea Europeană, și Statele Unite. Rațiunile sunt militare, dar și economice, precum îmbunătățirea accesului la resursele Mării Caspice și ale Orientului Mijlociu. Agenda de securitate a Occidentului la Marea Neagră s-a suprapus cu cea a României, interesată de îmbunătățirea securității militare și energetice în regiune, precum și de soluționarea „conflictelor înghețate”. Începând cu anul 2004, internaționalizarea Mării Negre este deci marele principiu care ghidează strategia României în regiune.

Rolul strategic al României în regiunea Mării Negre este limitat de Convenția de la Montreux, dar simultan și de viziunea Bucureștiului. În anii '90, nu doar că România nu a avut inițiative regionale la Marea Neagră, dar n-a derulat nici proiecte de modernizare militară sau de dezvoltare economică. Se poate spune deci că ambiția strategică a României în regiune a fost limitată²⁰.

După 2004, principalul rol strategic asumat de România la Marea Neagră este cel stipulat de Strategia de Securitate Națională a României din 2006, document în care Mării Negre i se dedică o întreagă secțiune. Este vorba, mai exact, de „a stimula o implicare europeană și euroatlantică cât mai puternică în regiune”²¹. Pentru academicianul Mircea Malița, faptul că România a operat, în 2004, o „schimbare de ax strategic” în regiune n-a constituit o problemă în sine. Mai degrabă, problema a constituit-o faptul că „România a construit și formulat o opțiune vestică totală, fără nuanțe”²². Supraviețuirea politică a elitei aflate la putere în 2004, inerentul proces de socializare internațională prin care a trecut o Românie cu putere structurală limitată, precum și transferul unor subculturi strategice, precum cea dominantă în Statele Unite în momentul unipolar²³, pot explica absența nuanțelor la care se referă Mircea Malița. Care, probabil, se referă la „gradele de

¹⁸ Mohamed Ayoob, „Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism”, *International Studies Review*, vol. 4, nr. 3, 2002, p. 27-48.

¹⁹ Lucian Dumitrescu, Writing «Eastness»: Romania and the Conundrum of Regionness in the Black Sea Area”, *SAGE Open*, ianuarie-martie 2021, p. 1-11.

²⁰ Pavel Shlykov, „Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition”. *Perceptions*, vol. 23, nr. 2, 2018, p. 93-116.

²¹ A se vedea *Strategia de Securitate Națională a României*, versiunea 21.02.2006, București, 2006, p. 19.

²² Mircea Malița, Dan Dungaci, *op. cit.*, p. 337.

²³ Marius Ghincea, *Zeitwende. Time for a Reassessment of Romania's Foreign Policy?*, Friedrich Ebert Stiftung, București, 2021, p. 3.

autonomie strategică²⁴ câștigată de România prin promovarea agendei occidentale la Marea Neagră.

Important este altceva aici. Și anume faptul că gânditorii strategici aflați în spatele Strategiei de Securitate Națională a României din 2006 au înțeles că promovarea de către România a agendei unei mări deschise poate genera „noi linii de separație în regiunea Mării Negre”²⁵. Soluția oferită de aceștia pentru evitarea apariției acestor noi clivaje regionale a fost următoarea: „Țara noastră va sprijini efectiv perspectiva integrării europene și euroatlantice a statelor din vecinătate.”²⁶. Aceasta este o altă dimensiune a rolului regional asumat de România la Marea Neagră. A reușit România, prin acest rol regional, să diminueze încordările din mediul de securitate al Mării Negre? O reușită în acest sens s-ar fi tradus prin succesul inițiativelor strategice ale țării noastre la Marea Neagră. Le discutăm pe scurt.

Inițiatiile strategice ale României la Marea Neagră, trei la număr, au fost subordonate principiului *internaționalizării Mării Negre* și pot fi conceptualizate ca parte a doctrinei Bănescu, respectiv a doctrinei Iohannis. (Marele) principiu strategic al doctrinei Bănescu a fost enunțat în septembrie 2005, la San Francisco, în Statele Unite, unde Bănescu a declarat că Marea Neagră nu trebuie să devină un „lac rusesc”²⁷. Cele mai importante politici de securitate la Marea Neagră ale administrației Bănescu au fost Black Sea Forum for Dialogue and Partnership²⁸ (BSF) din 2006 și Black Sea Synergy²⁹ (BSS) din 2007. În forma inițială, BSF viza internaționalizarea Mării Negre, respectiv modificarea Convenției de la Montreux din 1936, astfel încât în regiune să poată fi prezente nu doar navele militare ale statelor riverane, ci și ale altor state. Schimbarea Convenției de la Montreux ar fi răsturnat balanța de putere regională, favorabilă, la acel moment, Federației Ruse, dar, mai ales, Turciei. Totodată, Turcia și Federația Rusă au fost deranjate și de componenta normativă a BSF, legată de diseminarea valorilor democrației liberale în regiune. Drept urmare, BSF a eșuat după prima ediție și constituie un caz de manual pentru „obstacolele” sau „asperitățile” care apar în procesul de implementare a unei strategii de către un stat, care își supraestimează resursele și instrumentele disponibile pentru atingerea unui obiectiv strategic.

A doua inițiativă subregională a doctrinei Bănescu a fost Black Sea Synergy (BSS). Formal, BSS a fost prima inițiativă regională a Uniunii Europene pentru Marea Neagră³⁰. Informal, ideea centrală a BSS apăruse deja pe agenda BSF, în 2006. Ca atare, BSS poate fi considerată o inițiativă a României și parte a doctrinei Bănescu. În virtutea

²⁴ Daniel Fiott, *Strategic autonomy: towards „European sovereignty” in defence?*, European Union Institute for Security Studies, 2018.

²⁵ A se vedea *Strategia de Securitate Națională a României*, versiunea 21.02.2006, București, 2006, p. 21.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Bănescu: Rusia tratează Marea neagră ca pe un lac rusesc”, *Ziarul de Iași*, 17 septembrie 2005, <https://www.ziaruldeiasi.ro/national-extern/basescu-rusia-trateaza-marea-neagra-ca-pe-un-lac-rusesc-ni3r7j>.

²⁸ Forumul Mării Negre pentru Dialog și Parteneriat.

²⁹ Sinergia Mării Negre.

³⁰ Carol Weaver, *The Politics of the Black Sea Region. EU Neighbourhood, Conflict Zone or Future Security Community?*, Routledge, New York, 2016.

BSS, Uniunea Europeană ar fi putut să se implice în soluționarea „conflictelor înghețate” de la Marea Neagră, România fiind preocupată, mai ales, de cel din Transnistria. Sunt mai multe motive pentru care BSS a eșuat. În primul rând, a intrat în competiție cu Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN), lansată de Turcia în anul 1992. În al doilea rând, a concurat, începând cu 2008, cu Eastern Partnership (EaP), o inițiativă subregională a UE mai bine finanțată și mai bine susținută de statele membre.

Principala concretizare a doctrinei Iohannis la Marea Neagră a fost inițiativa Black Sea Flotilla³¹ (BSFt). Inițiativa a apărut inițial pe site-ul oficial al Ministerului Apărării Naționale, care avansa ideea constituirii unei „flotile” în Marea Neagră. Ideea era preluată apoi de președintele Iohannis, care susținea că NATO poate valorifica eficient Marea Neagră prin intermediul unui „grup naval multinațional”³². După anexarea Crimeei, în 2014, de către Federația Rusă, echilibrarea balanței de putere regională necesita cooperarea statelor riverane membre NATO, respectiv România, Bulgaria și Turcia. Necunoscuta era dacă Bulgaria și Turcia urmau să susțină BSFt.

În anul 2006, atât Bulgaria, cât și România au susținut extinderea operațiunii Operation Active Endeavor în Marea Neagră. S-au opus atunci Turcia și Federația Rusă, state care apără statu-quo-ul regional. Pentru BSFt, România a reușit să obțină susținerea Turciei, iar, formal, și pe cea a Bulgariei. Cu toate acestea, Sofia i-a provocat Bucureștiului o surpriză diplomatică de proporții în 2016. Președintele Bulgariei și ministrul apărării își declaraseră deja susținerea informală pentru BSFt. Aflat la Sofia pentru parafarea acordului BSFt, președintele Iohannis s-a lovit însă de refuzul prim-ministrului Boyko Borisov, care s-a răzgândit peste noapte, iar BSFt nu s-a mai concretizat. Autoritățile de la București au reacționat și au anunțat că s-a creat o percepție eronată în legătură cu BSFt, că nu se dorea o flotă NATO la Marea Neagră, ci doar o cooperare navală între România, Turcia și Bulgaria pentru „exerciții comune” sub egida NATO.

București 9 și Inițiativa celor Trei Mări, promovate de administrația Iohannis în 2015, respectiv 2018, s-au dovedit a fi două formate de cooperare eficientă pentru statele din flancul estic al NATO. Spre deosebire de BSFt, Inițiativa celor Trei Mări și București 9 au promovat o agendă de securitate dominată de aspecte de tipul *low politics*, ceea ce poate explica reziliența acestora. Este de precizat că Turcia și Federația Rusă nu sunt membre ale inițiativelor de mai sus.

Două concluzii principale pot fi trase în legătură cu doctrina Iohannis. În primul rând, interesul strategic al Statelor Unite pentru Marea Neagră era relativ scăzut atunci când Klaus Iohannis devenea președinte al României, în 2014. Acest aspect a avut ecouri în Strategia Națională de Apărare din perioada 2015–2019, care menționa Marea Neagră de trei ori. Aceasta în contrast cu Strategia Națională de Securitate din 2006, în care problematica Mării Negre era tratată pe câteva pagini. În al doilea rând, după eșecul BSFt din 2016, doctrina Iohannis trece de la securizare la desecurizare, ca filosofie principală a inițiativelor strategice susținute de România la Marea Neagră. Exemplul

³¹ Flotila Mării Negre.

³² Dan Dungaci, Lucian Dumitrescu, „Romania's strategic initiatives in the Black Sea area: from subregionalism to peripheral regionalism”, *Southeast European and Black Sea Studies*. vol. 19, nr. 2, 2019, p. 333-351.

este Inițiativa celor Trei Mări, ghidată, potrivit site-ului Ministerului de Externe din România, de valori precum „promovarea dezvoltării economice, creșterea coeziunii la nivel european și consolidarea legăturilor transatlantice”³³.

Comportamentul strategic dominant al României la Marea Neagră este balansarea de tip *hard* față de Federația Rusă. Mai precis, este vorba de combinarea balansării interne, care implică modernizare militară, cu balansarea externă, respectiv cu integrarea României în NATO. Curios este faptul că, la aproape două decenii de la aderarea României la NATO, balansarea internă locală nu s-a concretizat și în modernizarea flotei militare a României la Marea Neagră.

MAREA STRATEGIE A TURCIEI LA MAREA NEAGRĂ

Viziunea strategică a Ankarei la Marea Neagră se numește „control regional” (*regional ownership*)³⁴. În esență, această viziune este echivalentă cu perspectiva mării închise – instituționalizată de Convenția de la Montreux – și presupune ca mediul de securitate regional să fie controlat de statele riverane și mai puțin de NATO și de Uniunea Europeană³⁵. Aici apare prima diferență în raport cu România. Viziunea regională a României la Marea Neagră are accente regional-localiste, câtă vreme viziunea strategică a Ankarei pare să fie regional-globalistă. Mai exact, Turcia nu se raportează la Marea Neagră ca la un scop în sine, ci, mai degrabă, ca la o regiune pe care o poate instrumentaliza pentru a-și proiecta influența spre Caucaz, Asia Centrală, Mediterana de Est și Balcani³⁶.

Viziunea strategică a României, ca stat de graniță al NATO și UE, are ca propulsie „patriotismul constituțional”. În Turcia, conceptul strategic de „Turcia, stat central”, afirmat de Davutoğlu în doctrina *strategic depth*, a cunoscut dezvoltări din ce în ce mai asertive în timpul administrației Erdoğan. Dacă viziunea lui Davutoğlu era alimentată de neotomanism, eurasianismul turcesc (destul de similar cu acela din Federația Rusă) zugrăvește Turcia ca „adevăratul centru al Eurasiei”, cu rol central în Caucaz și în Asia Centrală³⁷.

Aceste discursuri civilizaționale pot genera ambiții strategice exagerate, nesuținute de resursele și instrumentele strategice aflate la dispoziția Turciei. Pot apărea astfel erori strategice majore, generatoare de efecte negative asupra cetățenilor. Pe de altă parte, așa cum susțin teoriile constructiviste din domeniul relațiilor internaționale, o identitate strategică de tip birocratic constituie o explicație pentru subdezvoltarea puterii structurale a unui stat.

³³ <https://www.mae.ro/node/49437>.

³⁴ Mitat Celikpala, Emre Erşen, „Turkey's Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia”, *Perceptions*, vol. XXIII, nr. 2, p. 74.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Pavel Shlykov, art. cit., p. 93-116.

³⁷ Robert E. Hamilton, Anna Mikulska, *Cooperation, Competition, and Compartmentalization: Russian-Turkish Relations and Their Implications for the West*, Foreign Policy Research Institute, 2021.

Viziunea Ankarei la Marea Neagră rezonează cu doctrina „vecinătății apropiate” a Federației Ruse, care dorește o prezență occidentală cât mai redusă în propria-i „sferă de influență”. Trebuie spus că viziunea „controlului regional” și menținerea Convenției de la Montreux a produs efecte perfide după anexarea Crimeei de către Federația Rusă în anul 2014. În primul rând, a constituit un suport indirect pentru creșterea puterii militare a Federației Ruse în regiunea Mării Negre. În al doilea rând – și în legătură cu aspectul de mai sus – viziunea „controlului regional” și menținerea Convenției de la Montreux au dus și la sporirea influenței strategice a Federației Ruse în Marea Mediterană³⁸. Iar, în al treilea rând, rezultatul este o netă înclinare a balanței de putere regionale în favoarea Federației Ruse și împingerea Turciei într-un rol secundar.

Din perspectiva **rolului strategic**³⁹, Turcia dorește să fie un „actor regional de securitate” la Marea Neagră. Viziunea este susținută de membrii „comunității de politică externă”⁴⁰ din Turcia, care conferă unui concept academic evidente conotații politice. Pentru administrația Erdoğan, Turcia, ca „actor regional de securitate”, înseamnă capacitatea Ankarei „de a influența în mod decisiv mediul de securitate din vecinătatea sa”⁴¹. Din punct de vedere academic, conceptul de „actor regional de securitate” e neutru și indică statele ale căror interese de securitate sunt regionale, nu internaționale. Responsabilii de politică externă din Turcia înțeleg acest concept mai degrabă normativ. Și îl leagă de capacitatea Turciei de a rezolva problemele de securitate din Marea Neagră, din Estul Mediteranei, din Siria și chiar din Irak.

Conceptul în discuție animă și strategia *Blue Homeland* (Patria Albastră; tr. *Mavi Vatan*), prin intermediul căreia Turcia își asumă rolul de putere regională și în Marea Mediterană. E destul de clară asocierea dintre viziunea strategică a Ankarei și rolul regional asumat de o Turcie ce manifestă o propensiune din ce în ce mai accentuată pentru *hard power*⁴². Și nu e vorba aici doar de prezența militară din Siria și Libia, ci și de acordul de cooperare militară parafat de Turcia cu Uzbekistan în octombrie 2020, primul de acest fel dintre Ankara și un stat din Asia Centrală⁴³.

Trebuie spus că, în pofida curentelor neotomaniste și eurasiatice care circulă în Turcia și a rolurilor strategice asertive, Ankara nu subestimează importanța relațiilor cu NATO și cu Uniunea Europeană. Fără susținerea NATO, Turciei i-ar lipsi gabaritul strategic pentru a balansa Federația Rusă în regiunea Mării Negre. Altfel, „ori de câte ori Turcia s-a simțit suficient de puternică pentru a juca un rol regional”⁴⁴, a făcut-o. Ankara și-a asumat un rol regional din ce în ce mai pronunțat, scrie Mustafa Aydın,

³⁸ Siri Neset, Mustafa Aydın, Evren Balta, Kaan Ataç, Hasret Bilgin, Arne Strand, *Turkey as a regional security actor in the Black Sea, the Mediterranean, and the Levant Region*, CHR Michelsen Institute, Bergen, 2021, p. 32.

³⁹ Rolul strategic al unui stat răspunde la două tipuri de așteptări. Pe de o parte, este vorba despre așteptările interne, ale elitei locale, iar, pe de altă parte, este vorba despre așteptările aliaților strategici ai unui stat.

⁴⁰ Siri Neset, Mustafa Aydın, Evren Balta, Kaan Ataç, Hasret Bilgin, Arne Strand, *op. cit.*, p. 18.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Dimitar Bechev, *Turkey under Erdogan. How a Country Turned from Democracy and the West*, Yale University Press, London, 2022.

⁴³ Robert E. Hamilton, Anna Mikulska, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁴ Mustafa Aydın, „Grand Strategizing in and for Turkish Foreign Policy: Lessons Learned from History, Geography and Practice”, *Perceptions*, vol. XXV, nr. 2, 2020, p. 217.

nu doar datorită/din cauza neotomanismului, scrierilor lui Davutoğlu și subculturii strategice naționalist-islamiste ori a celei eurasianiste. Au contat și – sau în primul rând – schimbările apărute la nivelul factorilor structurali. Este vorba, mai ales, de mutarea atenției Statelor Unite, începând cu anul 2011, spre zona indo-pacifică. Subculturile strategice asertive care circulă în Turcia au perceput această reorientare strategică ca pe o repliere a Americii, de care Ankara a decis să profite.

Inițiativele strategice ale Turciei la Marea Neagră au urmărit instituționalizarea viziunii mării închise și proiectarea influenței strategice a Turciei în acord cu filosofia desecurizării. Prima dintre aceste inițiative a apărut în 1992, s-a numit Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN) și a vizat numeroase obiective strategice: transformarea Turciei în actor cu anvergură regională, balansarea unei potențiale influențe strategice a Uniunii Europene la Marea Neagră și afirmarea Turciei ca actor normativ.

OCEMN este cea mai longevivă organizație subregională de la Marea Neagră. Durata lungă de viață a acesteia este explicată și de filosofia desecurizării din spatele ei. Ankara a înțeles mai bine decât Bucureștiul – din rațiuni care țin de puterea structurală, experiența birocratică, subculturile strategice, poziția geografică, leadershipul politic etc. – că, atunci când abordezi frontal probleme de securitate de tip *high politics*, cu state care au agende distincte de securitate, competiția inerentă dintre acestea se poate transforma în rivalitate.

OCEMN nu furnizează garanții de securitate militară. Cu toate acestea, prin promovarea cooperării dintre statele membre – în domeniul economic, turistic, al mediului, agricol, de infrastructură, sectorul ONG etc. – OCEMN a contribuit, în diferite ocazii, la detensionarea raporturilor politice într-o regiune în care marile puteri (SUA, UE, Federația Rusă) au viziuni divergente de securitate.

În 2001, Turcia lansa inițiativa BlackSeaFor cu obiectivul de a instituționaliza o forță maritimă multinațională în ale cărei atribuții intrau asistența umanitară, protecția mediului, operațiuni de căutare și salvare, precum și contramăsuri împotriva minelor de război. În acord cu filosofia de securitate din spatele OCEMN, Ankara a desecurizat și agenda BlackSeaFor. Statele participante la această inițiativă au fost Turcia, Bulgaria, Georgia, România, Federația Rusă și Ucraina.

BlackSeaFor a avut și un obiectiv informal, nedeclarat. A fost vorba despre blocarea de către Ankara a extinderii în Marea Neagră dinspre Marea Mediterană a Operațiunii Active Endeavour, patronată de Statele Unite. Operațiunea Active Endeavour fusese lansată după atentatele teroriste din 11 septembrie 2001. În felul acesta, în acord cu viziunea mării închise, Turcia ținea Statele Unite în afara Mării Negre.

Același lucru l-a făcut Ankara și în 2004, cu ocazia inițierii operațiunii Black Sea Harmony. Spre deosebire de BlackSeaFor, Black Sea Harmony a avut un profil militar mai accentuat, iar statele participante au fost mai puține. Prima țară care s-a alăturat Black Sea Harmony a fost Federația Rusă, în 2006. Ucraina semna un protocol în legătură cu participarea sa în 2007, iar doi ani mai târziu adera și România, dar nu și Bulgaria. Pentru Sofia, BlackSeaFor însemna o altă modalitate de consolidare a dominației regionale

asupra Mării Negre a Turciei și Federației Ruse⁴⁵. Statele Unite au aplicat pentru a primi statutul de observator în cadrul OCEMN⁴⁶ după apariția Black Sea Harmony. În legătură cu această candidatură, Turcia s-a abținut, iar Federația Rusă a votat împotriva⁴⁷. Acesta este motivul, scrie Bechev, pentru care Washington-ul a recomandat atât României, cât și Bulgariei să devină membre ale Black Sea Harmony⁴⁸. Este de precizat că, după anexarea Crimeei de către Federația Rusă, în 2014, inițiativa BlackSeaFor s-a dizolvat⁴⁹.

Comportamentul strategic dominant al Turciei la Marea Neagră, ca, de altfel, și în celelalte regiuni de interes pentru Ankara, nu este balansarea, ci varianta extremă a balansării, respectiv tranzaționalismul⁵⁰, care implică „utilizarea unei mari puteri împotriva alteia”. În timpul administrației Erdoğan, a devenit o obișnuință ca Ankara să folosească Statele Unite împotriva Rusiei și, totodată, Rusia împotriva Statelor Unite⁵¹. Evident, tranzaționalismul Turciei în raport cu marile puteri este parte integrantă a unui populism de politică externă, ale cărui consecințe economice și sociale trebuie explorate de alte cercetări despre Turcia. De la Mustafa Aydın aflăm că balansarea strategică practică de Ankara este și un principiu moștenit de la un Imperiu Otoman slab, care urmărea însă menținerea statu-quoului în secolul al XVIII-lea. În acest scop, Istanbulul a practicat corolarul balansării strategice, respectiv „utilizarea unei mari puteri împotriva alteia”.

În raport cu Federația Rusă, Ankara practică o balansare *soft*. Dacă prin aceasta înțelegem balansare externă – prin intermediul NATO –, dar care nu este dublată de o balansare internă, atunci conceptul e potrivit. Situația este însă mai nuanțată. După anexarea Crimeei și răsturnarea balanței de putere din regiunea Mării Negre în favoarea Federației Ruse, Turcia a demarat construirea unei noi baze navale în provincia Trabzon. Obiectivul este acela de a crește mobilitatea propriei marine militare și de a-și apăra mai eficient regiunea de coastă⁵². În plus, Turcia a organizat exerciții militare în Marea Neagră alături de Ucraina și Statele Unite și a livrat Kievului deja celebrele drone Bayraktar. Într-un cuvânt, Ankara s-a angajat în comportamente de balansare internă și balansare externă față de Rusia.

Se poate vorbi despre balansare de tip *hard*, ca nou comportament strategic al Turciei față de Rusia după 2014? Aparent, da. În realitate, lucrurile sunt mai nuanțate. În primul rând, baza militară din Trabzon nu este una cu capacitate mare. În al doilea rând, exercițiile navale ale Turciei cu Ucraina și Statele Unite au mai fost realizate și în cadrul

⁴⁵ Mustafa Aydın, „Contending Agendas for the Black Sea Region: A Regional Alternative”, *Demokratizatsiya*, vol. 20, nr. 1, 2012, p. 55.

⁴⁶ Organizația pentru Cooperare Economică la Marea Neagră a apărut în 1992.

⁴⁷ Dimitar Bechev, *Rival Power. Russia in Southeast Europe*, Yale University Press, New Haven, 2017, p. 160.

⁴⁸ Peter Dombrowski, Simon Reich, *op. cit.*, p. 49.

⁴⁹ Eray Alim, „Strategic hedging in the Black Sea: The Case of Turkey versus Russia”, *Comparative Strategy*, vol. 41, nr. 5, 2022, p. 459-482.

⁵⁰ A se vedea Evren Balta, Constantin Filis, Mustafa Aydın, *Russia, Turkey, and the EU: An Uneasy Triangle*, Centre for Applied Turkey Studies, 2021, p. 15.

⁵¹ Dimitar Bechev, *Turkey under Erdogan. How a Country Turned from Democracy and the West*, Yale University Press, London, 2022, p. 233.

⁵² Eray Alim, *op. cit.*

inițiativei BlackSeaFor. Problema delicată, scrie Eray Alim, a reprezentat-o furnizarea de către Turcia de drone militare Kievului. Abordarea, însă, a fost mai degrabă de tip ad-hoc. În plus, cooperarea economică dintre Rusia și Turcia a continuat și după anexarea Crimeei, iar Ankara a menținut regimul Convenției de la Montreux.

În aceste condiții, nu se poate vorbi despre balansare de tip *hard*, ci, mai degrabă de *strategic hedging*, a cărui manifestare este pragmatismul economic și compartimentalizarea în relațiile ruso-turce, respectiv colaborarea în anumite dosare de politică externă și confruntarea în altele. Această tactică a compartimentalizării – pe cât de interesantă pentru gânditorul strategic, pe atât de deranjantă pentru aliații occidentali ai Turciei – permite dezescaladarea în raporturile ruso-turce și, astfel, evitarea apariției unei rivalități prea accentuate între Moscova și Ankara. E de văzut cât timp compartimentalizarea va detensiona raporturile dintre cele două state. Mai ales că Turcia și Federația Rusă nu au o viziune comună în legătură cu Marea Neagră, Caucazul, Orientul Mijlociu și Nordul Africii. În schimb, Turcia și Rusia împărtășesc aceeași subcultură strategică dominantă, de „cetată asediată”, variabilă, care explică parțial pragmatismul în raporturile dintre cele două state⁵³.

SCURTE CONCLUZII

Din punct de vedere formal, se poate afirma că România are o mare strategie la Marea Neagră. Din punct de vedere practic, lucrurile sunt mai complicate. Pe termen lung, adică în cei aproape 20 de ani de când Marea Neagră este menționată în documentele formale de securitate, România nu și-a dezvoltat capacitățile militare din regiune, majoritatea acestora datând din perioada Războiului Rece. Tot din perspectiva termenului lung, nu e clar ce proiecte economice și infrastructurale a implementat România în zona Mării Negre. Ca atare, practica de securitate a României la Marea Neagră nu este una specifică mării strategii. Nu sunt specifice mării strategii nici inițiativele eșuate ale României din regiune.

Marea strategie implică un efort concertat de dezvoltare a resurselor militare, economice și politice pentru ca un stat să-și proiecteze cât mai eficient interesele într-o regiune. E destul de limpede că nu argumentele juridice vor schimba regimul Convenției de la Montreux. Este necesară puterea structurală din spatele argumentelor juridice, în contextul dezechilibrului balanței de putere regionale, al apariției unui nou „Război Rece între Federația Rusă și Turcia”⁵⁴, mai lung decât cel izbucnit în 2015, și al eșecului tacticii compartimentalizării în raporturile ruso-turce. Evident, acesta este doar un scenariu. Însă, în esență, vom discuta despre o mare strategie a României la Marea Neagră doar în momentul în care puterea structurală a Bucureștiului va înregistra o creștere în regiune din punct de vedere militar, economic și politic.

În cazul Turciei, dacă ne uităm la inițiativele regionale, resursele militare, precum și la proiectele infrastructurale și economice, se poate vorbi despre o mare strategie a Ankarei, dar una care instrumentalizează și trece dincolo de Marea Neagră. Turcia instrumentalizează Marea Neagră, ca, de altfel, și formatele multilaterale din care face

⁵³ A se vedea Evren Balta, Constantinos Filis, Mustafa Aydin, *op. cit.*, p. 2-3.

⁵⁴ Pavel Shlykov, *op. cit.*

parte, pentru a-și proiecta influența în Balcani, Caucaz, Asia Centrală, Mediterana de Est, Orientul Mijlociu și Africa. În condițiile în care, mai ales după anexarea Crimeei, balanța de putere din Marea Neagră s-a înclinat în favoarea Federației Ruse, întrebarea este: ce valoare strategică mare are „tranzacționalismul” Ankarei? În momentul de față, apartenența la NATO și colaborarea cu statele NATO din Marea Neagră sunt modalitățile prin care Ankara poate balansa asertivitatea crescândă a Federației Ruse din Marea Neagră. Mai rămân și celelalte dosare de politică externă – Siria, Libia și, în general, Orientul Mijlociu, precum și Mediterana de Est – în cadrul cărora Ankara poate, de asemenea, balansa Federația Rusă pentru a-și spori capacitatea de negociere în general, dar și în legătură cu Marea Neagră.

Din perspectiva **viziunii strategice**, Ankara proiectează la Marea Neagră principiul „controlului regional”, în temeiul căruia regiunea Mării Negre ar trebui controlată mai ales de către statele riverane, cu o imixtiune cât mai redusă a marilor puteri. Acesta este motivul principal pentru care Turcia promovează o viziune închisă asupra Mării Negre și face eforturi pentru menținerea Convenției de la Montreux. România se află la antipod. Bucureștiul dorește internaționalizarea Mării Negre și modificarea Convenției de la Montreux. Prin urmare, prin ventilarea unei viziuni de tipul mării deschise, România pleacă de la premisa că propria agendă de securitate, dar și problemele de securitate regionale se pot rezolva prin colaborarea dintre statele riverane membre NATO cu Statele Unite și Uniunea Europeană la Marea Neagră.

Ca **rol strategic**, Turcia și l-a asumat pe acela de „actor regional de securitate” la Marea Neagră. Dar asta nu în sensul neutru, academic, al termenului, respectiv de actor ale cărui interese de securitate sunt regionale și nu internaționale, ci într-un sens asertiv, de stat care dorește să influențeze decisiv evenimentele strategice din regiune. Fără îndoială că acest rol strategic este legat de viziunea lui Ahmet Davutoğlu, fost ministru de externe și prim-ministru din partea Partidului Justiției și Dezvoltării, care dorea mai mult spațiu de manevră pentru Turcia în regiunile de interes⁵⁵. În acest context, în dezbateră academică din zona studiilor de securitate din Turcia începea să se vehiculeze conceptul, iar, mai apoi, narațiunea *active agency*, despre individualitatea activă a Turciei în regiunile de interes. Această narațiune și, în general, marile ambiții regionale ale Turciei, ar trebui conexe și cu populismul de politică externă al administrației Erdoğan, care dorește să atragă votanți prin ventilarea succeselor de politică externă ale Turciei.

Important este dacă Ankara are capacitățile necesare – militare, economice, diplomatice, de *soft power* – pentru a juca acest rol regional în care s-a distribuit. Schimbarea de rol strategic, care, de regulă, este una de tip gradual, implică nu doar apariția unei noi subculturi strategice dominante, ce setează noi obiective de securitate, ci, mai ales, deținerea capacităților necesare. În lipsa capacităților, noile obiective de politică externă înseamnă doar populism de politică externă⁵⁶. În același timp, în lipsa viziunii, capacitățile nu vor apărea din neant.

⁵⁵ Zeynep Arkan, Müge Kinacıoğlu, „Enabling ambitious activism: Davutoğlu’s vision of a new foreign policy identity”, *Turkish Studies*, vol. 17, nr. 3, 2016, p. 381-405.

⁵⁶ A se vedea Ekrem T. Başer, „Shift-of-axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule”, *Turkish Studies*, vol. 16, nr. 3, 2015, p. 291-309.

Rolul strategic asumat de România la Marea Neagră este acela de a-și promova propria agendă de securitate, laolaltă cu agenda de securitate occidentală prin colaborarea – deocamdată insuficient fructificată – între statele riverane membre NATO. Se poate spune că România are ambiții limitate în regiunea Mării Negre, legate preponderent de supraviețuirea politică. Instituțional, din perspectiva stării diferitelor capacități, România nu poate avea ambiții mai mari la Marea Neagră. Cel puțin nu în acest moment. Dar la nivel de idei?

În literatura de specialitate locală n-am întâlnit conceptul – și cu atât mai puțin narațiunea – de *active agency*, asociat cu România în regiunea Mării Negre. Unul dintre motivele acestei absențe – dincolo de subcultura strategică dominantă – ține și de lipsa oricărui populism de politică externă al României în legătură cu Marea Neagră. Nu că România ar avea nevoie de așa ceva. Dar aceste narațiuni populiste au, de regulă, ecouri în regiunea *akademos*-ului cu ambiții politice, care poate produce concepte mai nuanțate despre rolul strategic al României la Marea Neagră. Administrația Băsescu a livrat un populism de politică externă la Marea Neagră⁵⁷. Concretizările strategice ale acestuia – inițiativele BSF și BSS – au eșuat și din cauza capacităților limitate ale României, dar și din cauza contextului regional nefavorabil.

Comportamentul strategic dominant al României în regiunea Mării Negre este balansarea *hard* față de Federația Rusă. Turcia are comportamente strategice mai sofisticate, de la balansare de tip *soft*, la tranzacționalism și *strategic hedging*, care au instituționalizat compartimentalizarea și pragmatismul economic în raporturile turco-ruse.

Ce efecte are tranzacționalismul practicat de Turcia în Marea Neagră? Ei bine, efectele sunt contrare celor estimate de Ankara. În primul rând, după anexarea peninsulei Crimeea în 2014 de către Moscova, balanța de putere din Marea Neagră s-a înclinat în favoarea Federației Ruse. Prin transferarea de rachete S-400 în Crimeea, Siria și Caucaz, Federația Rusă a creat arii de tipul restricționării zonei/interzicerii accesului, care contravin intereselor de securitate ale Turciei⁵⁸. În dezacord cu aceste interese este și modernizarea flotei militare a Federației Ruse, demarată după 2014, proces în urma căruia capacitățile militare din regiune ale Rusiei le surclasează net pe cele ale Turciei. Din acest motiv, președintele Erdoğan cerea la summitul NATO de la Varșovia din 2016 sporirea prezenței militare aliate în Marea Neagră. Aceasta fusese blocată chiar de către Ankara prin inițiativele BlackSeaFor și Black Sea Harmony, de la începutul anilor '2000.

În al doilea rând, Federația Rusă a întreținut „modelul turcesc” de creștere economică, prin investiții în domeniul construcțiilor. Acestea au creat însă un deficit comercial important în raporturile dintre cele două țări, ceea ce înseamnă că Federația Rusă exploatează Turcia din punct de vedere economic. În 2018, pentru fiecare dolar din bunurile și serviciile importate din Rusia, Turcia exporta doar 15 cenți⁵⁹.

⁵⁷ Theodor Tudoroiu, „The Regional Foreign Policies of Black Sea New Populist Leaders”, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, vol. 22, nr. 2, 2014, p. 161-180.

⁵⁸ Mitat Celikpala, Emre Erşen, art. cit., p. 85.

⁵⁹ A se vedea Evren Balta, Constantinos Filis, Mustafa Aydin, op. cit., p. 13.

În al treilea rând, aproape jumătate dintre importurile de gaz ale Turciei provin din Rusia, împreună cu peste o treime din necesarul de cărbune⁶⁰. În mod obișnuit, statele elaborează și implementează mari strategii pentru un surplus de autonomie și de securitate în politica internațională, iar nu pentru a consolida puterea militară și economică a unui adversar, adică efectul contemporan al „tranzacționismului” practicat de Ankara în raporturile sale cu Moscova.

⁶⁰ *Ibidem.*

PARTENERIATUL STRATEGIC ROMÂNIA-TURCIA ȘI ROLUL SĂU ÎN GEOPOLITICA MĂRII NEGRE

Alexandru-Ionuț Drăgulin

ABSTRACT: *Türkiye is one of the countries that Romania has a history of long and fruitful relations with. These have been elevated in 2011 to the level of strategic partnership. Following the Russian invasion of Ukraine, since February 22, 2022, the radical transformation in Europe of the geopolitical context, of the security environment and in the field of economic relations calls for a reevaluation of the opportunities implicit in strategic partnerships. This article explores Romania's approach to the Black Sea region and analyses the opportunities offered in the context by the strategic partnership with Türkiye.*

INTRODUCERE

Studiul propune o incursiune în parteneriatul strategic dintre România și Republica Turcia, prin prisma angajamentelor asumate de cele două state semnatare și a beneficiilor potențiale pentru România. Scopul cercetării este de a explora posibilitățile României de a obține avantaje concrete, din acest parteneriat, pentru politica României la Marea Neagră.

Relațiile româno-turce sunt analizate din perspectiva încadrării lor în mediul geopolitic. În elaborarea politicii externe, cele două state au pe agendă inevitabil și vecinătatea la Marea Neagră. Viziunile celor două țări asupra Mării Negre în materie de geostrategie și relații comerciale au modelat operaționalizarea unor inițiative care, la rândul lor, au influențat evoluția parteneriatului strategic pe dimensiunile geopolitice și economice, reieșind puncte comune și diferențe.

Ca urmare a acestor observații, apare *întrebarea principală* abordată aici: care sunt avantajele concrete ale parteneriatului strategic cu Turcia în dezvoltarea unei strategii de politică a României pentru zona Mării Negre? Subsecvente acestei interogații sunt alte două *întrebări secundare*: În ce măsură parteneriatul strategic dintre cele două țări este modelat de construcția politică și economică a politicii românești pentru zona Mării Negre? Ce relație este între abordarea regională în zona Mării Negre, implicită în parteneriatul româno-turc, și „internaționalizarea” Mării Negre, susținută de România?

Am pornit de la premisa că rolul parteneriatului strategic dintre România și Turcia în consolidarea unei strategii românești pentru Marea Neagră este direct proporțional cu viziunea comună privind această regiune. Am luat în considerare criteriile de securitate și economice în implementarea parteneriatului strategic dintre România și Turcia. Motivația alegerii este dată de importanța celor două sectoare de cooperare: sunt definitorii pentru parteneriatele strategice și modelează proiecțiile de politică externă regională ale ambelor țări pe termen lung.

Studiul investigativ este structurat în trei mari secțiuni. Prima secțiune cuprinde cadrul teoretic al parteneriatelor strategice, oferind suportul de analiză pentru demersul argumentativ. A doua parte cuprinde datele relevante pentru parteneriatul strategic România - Turcia, fiind rezervată identificării punctelor comune de cooperare și a anumitor diferențe de viziune și strategie; tot aici se sintetizează concepția geopolitică românească asupra Mării Negre și se evaluează eficiența aplicării unei serii de inițiative strategice în ultimele două decenii. A treia secțiune cuprinde avantajele obținute de România ca urmare a cooperării cu Turcia, în materie de securitate și relații comerciale. Concluziile se concentrează asupra unei perspective privind relațiile româno-turce și asupra posibilităților României de a utiliza în avantajul său strategic vecinătatea Mării Negre.

PARTENERIATELE STRATEGICE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE

După finalul Războiului Rece, parteneriatele strategice au devenit unul dintre principalele instrumente de politică externă ale statelor. Referindu-se la perioada după 1990, Charles Kupchan opina că s-ar putea ajunge la o strategie globală de construcție a păcii în sistemul internațional, în care „dușmanii devin prieteni”¹, dacă s-ar construi parteneriate regionale și globale bazate pe cooperare, ajungerea la consens și abținerea actorilor internaționali în fața tentației interacțiunilor conflictuale. În dezvoltarea parteneriatelor strategice, cultura cooperării, chiar în interpretarea kantiană, are o contribuție esențială.

Creșterea numărului și varietății parteneriatelor strategice se datorează expansiunii globalizării, a interconectivității dintre actorii statali și nonstatali și a interdependențelor. S.M. Dent (2004) și Clive Rich (2013) constată această tendință. Conform definiției lui Dent, „un parteneriat înseamnă interacțiunea convenită de doi sau mai mulți actori (economici, sociali, politici etc.) pentru a contribui fiecare la reușita celuilalt”², „în timp ce-și mențin identitățile distincte”³.

În acest sens, un parteneriat devine strategic atunci când părțile colaborează nu doar în litera actului fondator, ci și în spiritul unei viziuni comune asupra obiectivelor, pe care urmăresc să o implementeze, „stabilind clar și angajant ce, cine, cum când acționează pentru ducerea la îndeplinire a obiectivelor comune asumate”⁴. Un parteneriat este strategic atunci când fiecare dintre părți aduce plusvaloare cooperării, în plan intelectual și material⁵.

Avantajele pe termen lung ale cooperării, comparativ cu situațiile conflictuale, sunt evidențiate de Robert Axelrod în volumul *The Evolution of Cooperation*, publicat în 1984, în ultima etapă a Războiului Rece. Exemplificând prin situația dilemei prizonierului, Axelrod concluzionează că răsplata pentru cooperarea bilaterală este mai substanțială

¹ Charles A. Kupchan, *How Enemies Become Friends*, Princeton University Press, Princeton, 2010, p. 414.

² Stephen M. Dent, *Parteneriatul în afaceri*, Editura Curtea Veche, București, 2004, p. 17.

³ Vasile Pușcaș, *Negocieri pentru parteneriate*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 19.

⁴ Vasile Pușcaș, *op. cit.*, p. 20.

⁵ Roy J. Lewicki, Bruce Barry, David M. Saunders, *Negotiations - readings, exercises, and cases* (Fifth Edition), McGrawHill, New York, 2007, p. 44.

decât presupusul câștig momentan rezultat dintr-o eventuală confruntare/competiție. De asemenea, autorul atenționează că „prin interacțiunea conflictuală se poate obține un avantaj pentru prezent, pe când prin cooperare este avut în vedere atât beneficiul pentru prezent, cât și în viitor”⁶.

O definiție comprehensivă a parteneriatelor strategice este oferită de Giovanni Grevi: „parteneriate strategice sunt acelea pe care ambele părți le consideră esențiale pentru a-și atinge obiectivele de bază. Acest lucru se datorează faptului că prin cooperarea partenerilor strategici se poate ajunge la situații de tip câștig-câștig și, pe de altă parte, pentru că astfel de parteneri sunt cei care și-ar putea face mai mult rău unul altuia dacă relațiile lor s-ar înrăutăți. Ca atare, ele pot viza actori importanți la nivel global, dar și regional. Ceea ce contează este că ei livrează plusvaloare. Parteneriatele eficiente sunt relațiile bilaterale care ar trebui să contribuie la avansarea către niveluri superioare de cooperare”⁷.

O altă definiție a parteneriatelor strategice, incluzând trăsăturile lor fundamentale, este dată de Jonathan Holslag: „sunt acele forme de cooperare caracterizate de interese și așteptări comune identificate, formulate pe termen lung; au caracter multidimensional și sunt operaționalizate cu prioritate în domeniul economic, politic și militar; au o rază de acțiune globală și sunt relații în care obiectivele trebuie să fie de așa natură încât să nu poată fi atinse în afara parteneriatului și să servească la distingerea lui în raport cu alte forme de cooperare.”⁸

Enciclopedia Routledge de Economie Politică Internațională definește parteneriatul strategic dintre două state ca un instrument politic de facilitare a intensificării relațiilor economice dintre părțile implicate⁹. Prin urmare, este evidențiat rolul politicului ca agent de legătură, intermediar între agenții economici din țările semnatare ale parteneriatului.

La nivel instituțional, parteneriatele strategice s-au diferențiat în raport cu alte forme de cooperare: parteneriate preferențiale, parteneriate privilegiate, relații speciale. În Strategia Europeană de Securitate din 2003 se precizează că toți actorii-cheie relevanți pentru securitatea UE și/sau care împărtășesc obiective și valori comune cu aceasta sunt considerați potențiali parteneri strategici¹⁰. Relația transatlantică cu SUA a Uniunii Europene intră în categoria parteneriatelor strategice, după cum reiese din raportul prezentat Consiliului European în 2010.

Sintetizând definițiile și trăsăturile prezentate, reiese că parteneriatele strategice se construiesc în domenii vitale pentru existența și funcționarea statelor, se desfășoară pe termen lung și au la bază un set de valori comune.

⁶ Robert Axelrod, Richard Dawkins, *The Evolution of Cooperation* (Revised Edition), Basic Books, New York, 2006, p. 3.

⁷ Giovanni Grevi, „Making EU strategic partnerships effective”, Working Paper (FRIDE), nr. 105, decembrie 2010, https://www.files.ethz.ch/isn/130706/WP105_Making_EU_Strategic_ENG_dic10.pdf.

⁸ Jonathan Holslag, „The Elusive Axis: Assessing the EU-China Strategic Partnership”, *Journal of Common Market Studies*, 2011, vol. 44, nr. 2, p. 295.

⁹ R. J. Barry Jones (ed.), *Routledge Encyclopedia of International Political Economy*, Routledge, 2011.

¹⁰ Council of the European Union, „European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World”, <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf>.

ROMÂNIA ȘI TURCIA: INTERSECȚII ȘI DIFERENȚE PRIVIND MAREA NEGRĂ

Parteneriatul strategic România –Turcia în date și cifre

Cronologia principalelor repere ale parteneriatului româno-turc arată că domeniul securității politico-militare și cel comercial – pe baza cărora am construit argumentația – se evidențiază în raport cu celelalte sfere de cooperare stabilite în documentele de înființare. Ministerul român al Afacerilor Externe confirmă că „relația bilaterală este tradițional bună, fiind caracterizată de cooperare și dialog consistent pe numeroase paliere: la nivel economic și comercial sectorial, securitar (în cadrul NATO)”¹¹. O trecere în revistă a momentelor semnificative din istoricul colaborării este însă edificatoare pentru anumite desincronizări de viziune, ce ridică semne de întrebare asupra eficienței cu care România extrage avantaje.

Anii 1990 constituie perioada de reșezare a relațiilor bilaterale pe baze democratice datorită schimbării de regim politic și revenirii la economia capitalistă în România. Semnarea *Tratatului de prietenie, colaborare și bună vecinătate* în cadrul vizitei președintelui turc la București, în intervalul 18–20 septembrie 1991, a fost urmată în 1992 de semnarea documentului fondator al Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN), proiectul multilateral și inițiativa Turciei cu cel mai mare impact regional, această organizație continuând să funcționeze. Motivul rezilienței sale constă în „menținerea principiului desecurizării paralel cu promovarea cooperării între statele membre. Doctrina concurează cu cea a Federației Ruse, axată pe *hard politics* și militarizare, dar și cu cea a SUA și UE”¹². Turcia domină în prezent organizația și obține avantaje ce o plasează pe primul loc în clasamentul economic al țărilor de la Marea Neagră. „Turcia, în calitate de inițiator al OCEMN, a înțeles că există două condiții pentru crearea unui subregionalism eficient în regiunea Mării Negre: valorificarea factorului economic, singurul factor generator de cooperare în regiune de-a lungul istoriei, și desecurizarea preocupărilor de agendă.”¹³

Vizita președintelui Traian Băsescu împreună cu o delegație la Ankara în 12–13 decembrie 2011 constituie momentul ridicării relației bilaterale la rangul de Parteneriat Strategic. Doi ani mai târziu, în martie, era semnat și Planul de Acțiune pentru implementarea Parteneriatului.

România și Turcia au interese comune, economice și de securitate, la Marea Neagră. Ambele țări se confruntă cu amenințări comune – Rusia și „conflictele înghețate” din regiune. Bunele relații sunt considerate baza cooperării în zona Mării Negre. Însă, în timp ce România urmărește să implementeze o strategie asupra Mării Negre conformă cu cea euroatlantică – de tip internaționalist –, Turcia acționează cu scopul de a determina Occidentul să-i recunoască și să-i legitimeze influența în regiunea Mării Negre și în

¹¹ Ministerul Afacerilor Externe, „Relații bilaterale – Republica Turcia”, <https://www.mae.ro/bilateral-relations/1746#null>.

¹² Lucian Dumitrescu, „Marea strategie a Turciei la Marea Neagră. Principalele diferențe față de România”, în Ioana-Constantin Bercean, Matei Blănaru (coord.), *Turcia la centenar. Quo vadis? Geopolitică, economie, provocări interne și externe*, Editura ISPRI, București, 2023, p. 48.

¹³ Dan Dungaci, Lucian Dumitrescu, „Romania’s strategic initiatives in the Black Sea area: from subregionalism to peripheral regionalism”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 2019, vol. 19, nr. 2, p. 343.

Balcani¹⁴. Utilizând componenta etno-naționalistă și pe cea religioasă, Turcia urmărește consolidarea influenței sale în Peninsula Balcanică și, simultan, îndepărtarea de Uniunea Europeană, aflându-se în plin proces de „de-europenizare”¹⁵.

Perioada 2008-2013 a reprezentat apogeul cooperării româno-turce la Marea Neagră, când accentul s-a pus pe relațiile economice, dar progrese au fost și în sfera politică. În această perioadă, Turcia a început o reorientare către ceea ce percepea drept interesul său național, dar în defavoarea NATO, promovând o renaționalizare a politicii sale externe. Anul 2011 marchează însă și debutul turnurii antioccidentale în politica externă turcă, transformarea de tip populist.

Perioada 2014-2016 a adus viziuni explicit divergente privind politica de securitate la Marea Neagră, iar „de-europenizarea” este succedată de intensificarea antioccidentalismului în discursul public al politicianilor. Distanțarea Turciei de valorile euroatlantice este vizibilă și în relațiile cu Bucureștiul. Intervalul e marcat de divergența crescândă de poziție cu privire la acțiunile ostile ale Rusiei la Marea Neagră. După episodul Crimeea 2014, cele două state nu au ajuns la un consens asupra viitorului rol al NATO în regiunea Mării Negre. După tentativa de lovitură de stat eșuată din 15 iulie 2016, politica externă turcă devine tot mai distantă față de NATO și UE, iar față de Rusia se remarcă o apropiere constantă și cooperare intensificată.

Abordările ambivalente din partea Turciei și intensificarea „de-europenizării” caracterizează inclusiv perioada 2017-2020. Are loc însă o revigorare a relațiilor economice. România a reiterat sprijinul pentru calea europeană a Turciei și pentru extinderea UE în Balcanii de Vest, pe durata președinției Consiliului UE (ianuarie-iulie 2019). La rândul său, Turcia a sprijinit candidatura României pentru Secretariatul General OCEMN¹⁶.

Coordonatele geopolitice ale Turciei la Marea Neagră sunt, în ultimii ani, ambivalența strategică și „de-europenizarea”. Turcia a acționat ca un partener economic și de securitate cu relevanță în creștere pentru România, în timp ce distanțarea față de UE s-a accentuat, iar asertivitatea Turciei la Marea Neagră și în Balcani a crescut, indicând un actor cu o importantă amprentă regională.

De pe aceste baze, Turcia folosește *tranzacționalismul generalizat* ca substitut al unei „mari strategii” pentru această regiune, explicația de bază fiind lipsa de adeziune la principiile democrației în politica externă (refuzul de a consimți la strategia SUA) și regimul autoritar intern, care urmărește avantaje atât în raport cu SUA, cât și cu Rusia, folosind tactici asemănătoare Rusiei¹⁷. Însă balansul *hard* și „ambivalența Turciei în

¹⁴ Aurel Lazăr, Miruna Butnaru-Troncotă, „Assessing a decade of Romania-Turkey strategic partnership in an era of ambivalence and «De-Europeanisation»”, *South-East European and Black Sea Studies*, 2022, vol. 22, nr. 1, p. 165.

¹⁵ *Ibidem*, p. 165. A se vedea și Bekem Saatçioğlu, „De-Europeanisation in Turkey: The case of the rule of law”, *South European Society and Politics*, vol. 21, nr. 1, p. 133-146; Başak Alpan, „Europeanization and EU-Turkey relations: Three domains, four periods”, în Wulf Reiners, Ebru Turhan (coord.), *EU - Turkey Relations*, Palgrave Macmillan, open access, 2021, p. 107-137.

¹⁶ Robert Lupițu, „România preia la 1 iulie președinția Organizației Cooperării Economice a Mării Negre (OCEMN)”, *Calea Europeană*, 18 iunie 2015, <https://www.caleaeuropeana.ro/romania-preia-la-1-iulie-presedintia-organizatiei-cooperarii-economice-a-marii-negre-ocemn/>.

¹⁷ Lucian Dumitrescu, art. cit., p. 51.

relațiile cu Rusia și aliații NATO i-au conferit rolul de mediator eficient și credibil în criza ucraineană: negocierile de pace din martie-aprilie 2022, negocierile privind culoarul grânelor la Marea Neagră, negocierile privind schimbul de prizonieri ș.a.¹⁸. Prin această reinventare în locul Rusiei, Turcia intenționează să facă trecerea de la rolul de pivot geopolitic la cel de jucător strategic. Prin urmare, politica sa externă este, în bună măsură, conjuncturală, bazată pe oportunități.

ROMÂNIA ȘI MAREA NEAGRĂ: ACȚIUNI STRATEGICE CU SUCCES PARȚIAL

După o lungă perioadă istorică, în care interesul României pentru zona maritimă s-a manifestat intermitent¹⁹, după 1990 s-a evidențiat constant concentrarea pe obținerea de avantaje de securitate la Marea Neagră, acest aspect devenind parte a strategiei de securitate națională. Motivul principal al acestei alegeri este „un mix de amenințări, riscuri și oportunități care au avut ca efect creșterea atractivității regiunii. Din perspectivă politică, Bucureștiul nu a vrut să fie asociat cu zona balcanică și istoria sa marcată de turbulențe²⁰, dar, după cum se va constata, Turcia a așezat România alături de țările balcanice în afacerile sale externe.

Repererele cronologice care justifică accentul României pe securitate la Marea Neagră sunt războiul ruso-georgian din 2008, anexarea Crimeei de către Federația Rusă în 2014 și războiul de agresiune împotriva Ucrainei început la 24 februarie 2022 – prin care Kremlinul contestă practic ordinea de securitate instaurată la finele Celui de-al Doilea Război Mondial. După anexarea ilegală din 2014 a Crimeei, România are, *de facto*, vecinătate directă cu Rusia în zona economică exclusivă din Marea Neagră, iar potențialul de amenințare pe cale maritimă a crescut. În viitor există riscul ca Rusia să nu recunoască decizia Curții Internaționale de Justiție privind adjudecarea zonei economice exclusive în urma procesului cu Ucraina²¹.

Prin urmare, ținând cont de resursele limitate și de creșterea gradului de amenințare, România a acționat în direcția creșterii nivelului de securitate prin inițiative axate pe includerea Mării Negre în strategia NATO și a Uniunii Europene. Pentru a avea succes, aceste acțiuni aveau nevoie de o abordare strategică. Iar strategia, la rândul său, este condiționată de viziune. În continuare, o expunere succintă a viziunilor și a strategiei care au fundamentat principalele inițiative ale României pentru Marea Neagră este utilă pentru a explica situația actuală a parteneriatului strategic cu Turcia. Corelația viziune – strategie – acțiune servește ca structură explicativă a evoluției politicii externe românești cu privire la Marea Neagră.

Politica României față de Marea Neagră cuprinde două etape corespunzătoare a două intervale temporale. Într-o primă etapă, din anii 1990 până în 2014, România a avut

¹⁸ Dorin Popescu, „Mixul geopolitic al Turciei la Marea Neagră. Reinvenții paradigmatică”, în Ioana-Constantin Bercean, Matei Blănaru (coord.), *op. cit.*, p. 93.

¹⁹ George Vișan, „Guardian of the Danube: Romania's Mixed Progress in Implementing a Black Sea Strategy”, *The Jamestown Foundation Global Research & Analysis*, 20 decembrie 2021, <https://jamestown.org/program/romania-the-danube-and-the-black-sea-growing-security-challenges-and-underutilized-economic-potential/>.

²⁰ George Vișan, *op. cit.*, p. 14.

²¹ *Ibidem*.

o viziune și o strategie orientate către Occident și, în contextul conflictelor din anii 1990, către zona balcanică. Această abordare corespundea cu cele americane și ale NATO; Marea Neagră era, în perioada menționată, un subiect marginal. A doua etapă, începând cu anul 2014, este cea a renunțării României la focalizarea pe Balcani și a orientării către regiunea Mării Negre. Resetarea priorităților geostrategice a fost determinată de anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea de către Rusia în 2014 și de imperativul Bucureștiului de a nu mai fi asociat politic zonei balcanice.

România a acționat consecvent nu doar pentru a implementa o viziune și o strategie pentru Marea Neagră, dar simultan pentru a avea relații de bună vecinătate și a menține securitatea teritorială: a încercat să pună pe agenda internațională „conflictele înghețate” din zona Mării Negre, pornind de la amenințarea din Transnistria; a acționat pentru delimitarea platoului continental în procesul cu Ucraina; rolul Mării Negre a fost introdus în Strategia Națională de Apărare; la summitul NATO de la Madrid în 2022, delegația română a pus pe agendă viitorul rol al Mării Negre. În ultimă instanță, războiul din Ucraina, cu implicații economice și militare, a readus în atenția Occidentului importanța geostrategică și geoeconomică a Mării Negre.

Pentru aproape 100 de ani, România a militat în favoarea unei Mări Negre închise, în acord cu prevederile Convenției de la Montreux din 1936. Odată cu obținerea statutului de membru NATO în 2004, o resetare strategică a intervenit în perspectiva României asupra Mării Negre, trecând de la perspectiva de „mare închisă” la cea de „mare deschisă”. Era o viziune care coincidea cu aceea occidentală, având scopuri de securitate militară și energetică – acces la resursele din Marea Caspică²². Această concepție nu coincidea decât parțial cu viziunea turcească asupra Mării Negre, ancorată în sfera economică și în ambivalența poziției față de Rusia, alternând între competiție și cooperare. Construirea și consolidarea unei viziuni strategice unitare împreună cu țările riverane rămâne o provocare diplomatică recurentă pentru România²³. În prezent, „în această privință, România este dependentă de mediul regional și în mare măsură de conjunctura internațională”²⁴.

Mandatele președinților Traian Băsescu și Klaus Iohannis au coincis cu cristalizarea acestei viziuni asupra Mării Negre și a unui rol strategic în care s-au făcut demersuri pentru implicarea cât mai activă a NATO și a Uniunii Europene. Președintele Băsescu a promovat două principii strategice:

1. România să acționeze pe „axa Washington – Bruxelles”, adică să constituie un „factor de stabilitate” și o interfață strategică între NATO și țările ex-sovietice din Europa de Est;
2. Transformarea Mării Negre din „lac rusesc” în „lac NATO”²⁵.

Președintele Iohannis nu a modificat esențial aceste principii, dar a abandonat anumite puncte de pe agenda strategică din cauza tensiunilor crescânde în regiunea

²² Lucian Dumitrescu, art. cit., p. 53.

²³ George Vișan, op. cit., p. 18.

²⁴ Dan Dungaciuc, Lucian Dumitrescu, art. cit., p. 341.

²⁵ Lucian Dumitrescu, art. cit., p. 54.

Mării Negre după ocuparea Crimeei în 2014. Astfel, s-a renunțat la summiturile regionale deoarece, prin logica de tip *high politics*, insistau pe securizarea mediului deja tensionat, concomitent cu scăderea interesului SUA pentru Marea Neagră, concentrată acum pe competiția cu China. Internaționalizarea Mării Negre a rămas principiul continuator în mandatul președintelui Iohannis, dar discursul libertății și promovării democrației era înlocuit cu acela al securității, în condițiile în care Rusia devenea o amenințare tot mai clară.

Black Sea Forum (BLACKSEAFOR) – 2001, Black Sea Harmony (2004), Black Sea Sinergy/Sinergia Mării Negre (2008), Inițiativa celor Trei Mări, Formatul București – 9 și Black Sea Flotilla sunt inițiativele prin care România a acționat în direcția implementării viziunii și strategiei sale de internaționalizare a Mării Negre. Toate sunt de tip multilateral și s-au axat pe implicarea NATO și a Uniunii Europene. Ele dovedesc existența unei concepții diferite a României, comparativ cu aceea a Turciei, asupra rolului la Marea Neagră. „În loc să-și ancoreze politicile de securitate într-o filozofie a desecurizării, care ar fi putut întări atât securitatea militară a României în zona Mării Negre, cât și statutul său politic în comunitatea euroatlantică, autoritățile române au adoptat o abordare de securizare.”²⁶ În același timp însă, Turcia s-a îndepărtat de viziunea euroatlantică la Marea Neagră, respingând internaționalizarea și promovând rolul său exclusiv regional, preponderent sub aspect economic.

PARTENERIATUL STRATEGIC ROMÂNIA-TURCIA: AVANTAJE CONCRETE PENTRU ROMÂNIA

Avantaje de securitate

Principalele avantaje de securitate ale României la Marea Neagră, ca urmare a cooperării cu Turcia, au fost obținute prin participarea la programul Parteneriatului pentru Pace (Partnership for Peace – PfP) și a susținerii politico-diplomatice acordate României de Turcia pentru aderarea la NATO. Pentru România, agenda privind necesitățile de securitate la Marea Neagră este cea dominantă în anii 1990 și la începutul secolului al XXI-lea.

Parteneriatul pentru Pace este un program de cooperare bilaterală practică între NATO și țările partenere. Acesta permite partenerilor să construiască o relație individuală cu NATO, fiecare țară alegându-și propriile priorități pentru cooperare²⁷.

Inițiativă majoră, introdusă de NATO la summitul din ianuarie 1994 de la Bruxelles al Consiliului Nord-Atlantic, PfP a fost acceptat de 27 de țări, iar activitățile pe care și le asumă fiecare dintre acestea sunt bazate pe programe individuale de parteneriat elaborate în comun. România este primul stat partener care a semnat Documentul-cadru PfP, la 26.01.1994, iar, în aprilie 1994, și-a depus la sediul NATO documentul de prezentare a Programului Individual de Parteneriat. Parteneriatul pentru Pace va deveni o bază de acces pentru aderarea României la NATO, în urma eșecului extinderii către Est a Organizației Nord-Atlantice.

²⁶ Dan Dungaciuc, Lucian Dumitrescu, art. cit., p. 342.

²⁷ North Atlantic Treaty Organization, „The Partnership for Peace Programme”, <https://www.sto.nato.int/Pages/partnership-for-peace.aspx>.

Esența programului PfP este un parteneriat format individual între fiecare partener euroatlantic și NATO, adaptat nevoilor individuale și implementat în comun la nivelul și ritmul ales de fiecare guvern participant. Principalele programe ale „Parteneriatului pentru Pace”, „Membership Action Plan” (MAP) și „Planning and Review Process” (PARP), au reprezentat pentru România cadrul de realizare a Obiectivelor de Interoperabilitate, constituind, totodată, și mecanismul prin care structurile militare au fost implicate în activități comune cu structuri similare ale statelor membre NATO.

Prin aceste eforturi, s-a urmărit realizarea interoperabilității între unitățile, subunitățile și structurile de comandă și logistice românești cu acelea ale NATO. Dar activitățile oferite în cadrul programului PfP au avut o anvergură chiar mai mare, abordând practic fiecare domeniu al activităților NATO, inclusiv cele legate de reforma, politica și planificarea apărării, relațiile civil-militare, educația și formarea, cooperarea și exercițiile militare, situațiile de urgență civilă, planificarea și răspunsul la dezastre și cooperarea pe probleme de știință și mediu. România și-a asumat 84 de obiective de parteneriat (ultimele fiind îndeplinite în anul 2007) după cum urmează: 26 generale, 19 pentru forțele terestre, 23 pentru forțele aeriene și 16 pentru forțele navale.

Susținerea continuă în plan politic și militar acordată de Turcia României, în negocierile de aderare la NATO, a marcat relațiile bilaterale în anii 1990 și începutul anilor 2000. Intrând în opoziție față de Rusia, suportul Turciei s-a construit pe înțelegerea necesității de consolidare a flancului sudic al NATO, dar și la Marea Neagră. În aceeași logică, Turcia susține formal și aderarea la NATO și UE a Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei.

Aderarea României la NATO în 2004 a încununat sprijinul acordat de Turcia în această direcție, dar nu trebuie uitată implicarea activă a factorilor de decizie din România, din Ministerul Afacerilor Externe și Ministerul Apărării Naționale. La momentul respectiv, trei state riverane Mării Negre erau membre ale Alianței Nord-Atlantice (Turcia fiind însoțită de România și Bulgaria), iar dimensiunea de securitate era tot mai predominantă pe agenda de politică regională românească.

Potrivit Ministerului Afacerilor Externe al Turciei, „în conformitate cu articolul 10 din Tratatul de la Washington, Turcia susține ideea că ușile NATO ar trebui să rămână deschise democrațiilor europene care doresc și pot să își asume responsabilitățile și obligațiile aferente aderării. În acest sens, Turcia a salutat aderarea Bulgariei, României, Sloveniei, Slovaciei, Estoniei, Lituaniei și Letoniei la NATO începând cu 29 martie 2004, cea mai mare extindere din istorie a Alianței, și consideră că va contribui în continuare la consolidarea securității și stabilității în regiunea euroatlantică”. În același timp, „Turcia continuă să contribuie la misiunile și operațiunile NATO într-un mod cuprinzător și activ, în sfera importanței pe care NATO și Turcia o prezintă una pentru cealaltă. Turcia își menține poziția în cadrul NATO, protejându-și interesele naționale, precum și sprijinind solidaritatea în cadrul Alianței”²⁸.

În ansamblu, cooperarea româno-turcă în materie de securitate a avut rezultate pozitive la nivel politic și militar, instrumentele de reprezentare diplomatică jucând un

²⁸ Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, „Turkey's and NATO's views on current issues of the Alliance”, https://www.mfa.gov.tr/ii_—turkey_s-contributions-to-international-peace-keeping-activities.en.mfa.

rol incontestabil. Turcia nu face însă un secret din faptul că utilizează atât resursele de *hard power*, cât și pe cele de *soft power* pentru a-și conserva interesele regionale și a-și îndeplini obiectivele chiar și în cadrul NATO. În viziunea oficială a Ankarei, „Turcia își mobilizează resursele de *soft power* prin utilizarea legăturilor sale istorice profunde cu populațiile și țările din vasta geografie în care acționează NATO”²⁹. Proiecția actuală de influență în regiune, percepută în diferite feluri de statele respective, nu anulează însă principala concluzie care se impune aici din perspectiva României: sprijinul Turciei pentru aderarea și integrarea la NATO a fost important pentru securitatea țării noastre, alături de sprijinul altor state din alianță, mai ales cel al SUA, dar și alături de eforturile Bucureștiului în același context.

Avantaje comerciale

a) UE ca piață comună

Fiecare stat membru al Uniunii Europene obține beneficii prin participarea la piața unică. Alături de „libera circulație a bunurilor, a serviciilor, a capitalurilor și a persoanelor”, piața internă „a creat noi locuri de muncă și a redus numeroase bariere din calea comerțului”.³⁰ Reducerea barierelor a avantajat și comerțul cu țări terțe, bunurile importate din Turcia având astfel acces pe piața unică europeană.

„Actul privind piața unică a fost prezentat în două etape, în 2011 și 2012, și conține propuneri privind exploatarea în continuare a oportunităților oferite de piața unică, pentru a crește gradul de ocupare a forței de muncă și a spori încrederea în afacerile europene.”³¹

Accesul pe piața unică este restricționat pentru țările terțe. Uniunea Europeană a urmărit însă în permanență integrarea în economia globală. În această abordare se înscrie, de exemplu, Acordul cu Confederația Elvețiană privind libera circulație a persoanelor și acordurile de recunoaștere reciprocă cu țările din afara UE, prin care se garantează conformitatea bunurilor din țările respective cu normele UE. Se adaugă Acordul privind Spațiul Economic European, document ce reglementează „un spațiu care să permită libera circulație a persoanelor, a serviciilor, a mărfurilor și a capitalurilor în 31 de țări europene”, iar obiectivul său declarat este „promovarea consolidării continue și echilibrate a relațiilor comerciale și economice” între aceste țări”³². Acordul „acoperă cele 28 de state membre ale Uniunii Europene (UE) și trei dintre cei patru membri ai Asociației Europene a Liberului Schimb (AELS) Islanda, Liechtenstein și Norvegia”³³. Trebuie adăugate acordurile de asociere cu țările din procesul de aderare la UE, acordurile de asociere din cadrul Politicii UE de Vecinătate (est și sud), precum și acordurile de liber schimb, în diferite stadii de operare, cu țări din afara spațiului european. Dintre acestea, tratate deja în faza de implementare sunt între UE și Canada,

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ EurLex, „Piața Internă”, https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/internal_market.html?root_default=SUM_1_LCODED%3D24&%3Blocale=ro&locale=ro.

³¹ *Ibidem*.

³² EurLex, „Acordul privind Spațiul Economic European”, <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/agreement-on-the-european-economic-area.html>.

³³ *Ibidem*.

Japonia, Coreea de Sud, Vietnam, Africa de Sud, Algeria, Egipt, dar și alte țări de pe glob, inclusiv din America Latină. În acest context se situează și relația unică dintre Uniune și Turcia, formalizată printr-un acord de uniune vamală³⁴.

b) Uniunea vamală UE-Turcia, 1 ianuarie 1996

Evoluția relațiilor dintre Turcia și UE a fost lentă, dar cu angajamente ferme de ambele părți, ceea ce le-a conferit longevitate și soliditate. Uniunea Europeană are relații economice privilegiate cu Turcia, oficializate prin Uniunea Vamală intrată în vigoare la 1 ianuarie 1996. Temeiul juridic al acesteia este constituit de Acordul de la Ankara (1963) și Protocolul Adițional (1970).

Implementarea uniunii vamale a fost facilitată de trecerea economiei turcești, mai ales după anul 1980, „de la modelul industrializării prin substituirea importurilor, la cel axat pe exporturi”³⁵. Turcia a avut parte de avantaje imediate, în contextul internațional, descris mai sus, al acordurilor UE: „acces la rețelele de producție globale și transformarea într-un hub de producție a bunurilor industriale intermediare datorită forței sale de muncă relativ ieftine.”³⁶ De-a lungul timpului însă, dificultățile economiei turcești și schimbările de viziune politică au avut ca efect reducerea oportunităților de exploatare a uniunii vamale.

În răspunsul său la cererea de aderare a Turciei la UE, publicat în 1989, Comisia Europeană a subliniat însă că „implementarea uniunii vamale era o condiție pentru integrarea economiei turcești în piața comună”³⁷. Un aspect definitoriu al uniunii vamale cu Turcia este încadrarea sa în politica comercială, ce face parte din competențele exclusive ale Uniunii Europene. Turcia trebuia astfel să se integreze în logica Uniunii, nu a sa. Iar această logică este simplă, reprezentând chiar fundația pieței comune, aplicată statelor membre, dar și celor partenere: „Cea care legiferează în materie comercială și încheie acorduri comerciale internaționale este UE, și nu statele membre. În cazul în care acordul cuprinde aspecte de responsabilitate comună, Consiliul îl poate încheia numai după ratificarea sa de către toate statele membre.”³⁸ Iar integrarea Turciei pe baza acestui principiu încă nu s-a realizat, unele guverne de la Ankara preferând să implementeze politici contraproductive.

Obiectivele Uniunii Vamale sunt: „libera circulație între cele două părți semnatare pentru mărfurile vizate, care sunt fie produse în întregime, fie puse în liberă circulație după importul lor din țări terțe fie în Turcia, fie în Comunitatea Europeană; alinierea Turciei la tariful vamal comunitar, inclusiv regimurile preferențiale și armonizarea măsurilor de politică comercială; armonizarea legislației vamale, în special prin deciziile

³⁴ Charlotte Bretherton și John Vogler, *The European Union as a global actor*, Routledge, New York, 2006; Knud Erik Jorgensen (coord.), *The European Union and international organizations*, Routledge, New York, 2009.

³⁵ Özlem Terzi, „The EU – Turkey customs union. Shortcomings and prospects for modernization”, în Sieglinde Gstöhl, David Phinnemore (editori), *The proliferation of Privileged Partnerships between the European Union and its Neighbours*, Routledge, London & New York, 2019, p. 125.

³⁶ *Ibidem*, p. 125.

³⁷ *Ibidem*, p. 124.

³⁸ Consiliul European/Consiliul Uniunii Europene, „Politica comercială a UE”, <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/trade-policy>.

Comitetului de cooperare vamală (de exemplu, Decizia nr. 1/2001) și asistență reciprocă în chestiuni vamale; armonizarea altor legi (proprietate intelectuală, concurență, fiscalitate); acord preferențial în agricultură (reguli de origine)³⁹.

Uniunea Vamală UE-Turcia acoperă exclusiv comerțul cu produse industriale și produse agricole procesate. „Acordul nu acoperă: produsele agricole așa cum sunt definite în Anexa 1 a Tratatului de la Amsterdam – acestea sunt subiecte ale Deciziei din 1998 asupra regimului comercial al produselor agricole; produsele din cărbune și oțel acoperite de Tratatul European al Cărbunelui și Oțelului. Acestea sunt subiecte ale Acordului dintre Turcia și Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului privind o zonă de comerț liber pentru produsele acoperite de CECO.”⁴⁰ În privința tarifelor, acordul prevede eliminarea taxelor vamale pentru mărfurile menționate expres în document.

Uniunea Vamală a adus beneficii incontestabile pentru Turcia: numărul de tranzacții în rețelele de producție dintre companiile din UE și cele turcești a crescut substanțial; au crescut, de asemenea, productivitatea și calitatea infrastructurii, fiind facilitată și reforma reglementărilor tehnice. În acest fel, Turcia este sprijinită în procesul de aliniere la acquis-ul comunitar. Per ansamblu, competitivitatea globală a Turciei, obiectiv urmărit de Uniunea Vamală, a cunoscut o ascensiune. Un aspect foarte important al acordului este și eliminarea reglementărilor privind originea bunurilor din comerțul bilateral, ceea ce a făcut din Uniunea Vamală o opțiune preferabilă, pentru Turcia, unui simplu acord de comerț liber cu UE.

Pe de altă parte însă, cercetări din sfera economiei politice demonstrează că, la nivel instituțional și al opțiunilor de relații economice cu țări terțe, balanța avantajelor se înclină net în favoarea Uniunii Europene, partea semnatară care a impus condițiile politice și juridice. Uniunea Europeană aplică propria politică comercială în numele și în beneficiul tuturor statelor membre. Astfel, „Turcia trebuie să aplice legislație vamală și comercială identică cu cea a UE; Turcia trebuie să urmeze Politica Comercială comună în forma adoptată de UE”. Iar organizația „își definește propria politică comercială fără să solicite un punct de vedere oficial din partea țărilor terțe, inclusiv a Turciei. Când își negociază acordurile comerciale preferențiale, UE rareori menționează partenerilor săi situația Turciei”⁴¹. Libertatea de acțiune a părții turce este astfel limitată, ceea ce se răsfrânge asupra libertății de a stabili relații comerciale. În plus, literatura de specialitate subliniază anumite deficiențe instituționale în implementarea Uniunii Vamale: lipsa unor mecanisme efective pentru procesul consultativ și, respectiv, pentru reglarea inconvenientelor.

Mai mult decât atât, odată cu avansul piețelor emergente, UE optează pentru semnarea de acorduri preferențiale de comerț liber în detrimentul uniunilor vamale, Turcia pierzând bună parte din avantajul comparativ. Un exemplu sunt acordurile de

³⁹ European Commission, „EU-Türkiye Customs Union”, <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-turkiye-customs-union>.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Cécile Rapoport, „EC-Turkey Customs Union and the WTO System”, în Halûk Kabaalioglu, Andrea Ott, Allan F. Tatham (editori), *EU and Turkey: Bridging the Differences*, İKV Publications, İstanbul, 2011, p. 185.

liber schimb încheiate de UE cu economii avansate precum Coreea de Sud, Japonia, Vietnam, Canada, Africa de Sud și altele, care aduc prejudicii economiei turcești. Principala provocare pentru economia turcă este „menținerea atractivității într-un mediu în care producția se bazează tot mai mult pe lanțurile valorice globale, pe care acordurile recente de liber schimb încheiate de UE cu țări terțe le promovează mai mult decât uniunea vamală cu Turcia”⁴². Așadar, pe lângă constrângerile de politică comercială impuse de Uniunea Vamală, Turcia este dezavantajată de reorientarea UE către acordurile de liber schimb, Uniunea Vamală devenind un tip depășit de acord.

În plan politic, desincronizarea de viziune asupra integrării europene dintre Turcia și UE a făcut ca, „în ultimii ani, accentul relațiilor UE-Turcia să se mute de la negocierile de aderare la modernizarea uniunii vamale, alături de managementul migrației, problemele energetice și cooperarea în materie de securitate”⁴³. Dar la fel de adevărat este că actualele divergențe cu UE în domeniul politicii comerciale și problemele din procesul de aderare, suspendat *de facto*, combinate cu un angajament tot mai pronunțat al Ankarei față de Orientul Mijlociu, Africa și Rusia, pot afecta și mai mult relațiile Turciei cu Uniunea în viitor.

Statisticile disponibile demonstrează totuși echilibrul foarte strâns al balanței comerciale UE-Turcia. Astfel, avantajele pentru Turcia în relațiile economice cu o întreagă organizație de 27 de state membre sunt cât se poate de evidente. Uniunea Europeană este, de departe, cel mai mare partener de import și export de mărfuri al Turciei. În 2022, 26% din importurile de bunuri ale Turciei au venit din UE și 41% din exporturile de mărfuri ale țării au fost către piața comună⁴⁴.

Comerțul bilateral total cu *mărfuri* s-a ridicat în 2022 la 198,1 miliarde euro (3,6% din comerțul total al UE cu restul partenerilor). Importurile UE din Turcia au fost în valoare de 98,6 miliarde euro și au fost dominate de textile (17,5 miliarde euro, 17,7%), urmate îndeaproape de echipamente de transport (17,3 miliarde euro), metale comune și articole (16,8 miliarde euro), apoi mașini și aparate (15,8 miliarde euro). Exporturile UE către Turcia au totalizat 99,6 miliarde euro. Au fost dominate de mașini și aparate (25 miliarde euro, 25,1%), echipamente de transport (17,5 miliarde euro), metale comune și articole (13,1 miliarde EURO) și produse chimice (13,1 miliarde euro)⁴⁵.

Comerțul total cu *servicii* între UE și Turcia în 2021 s-a ridicat la 24,2 miliarde euro, reprezentând 1,2% din comerțul total al UE cu restul lumii în ce privește serviciile. Importurile Turciei de servicii din UE au reprezentat 11,4 miliarde euro, iar exporturile 12,8 miliarde euro, devenind fiecare parte al 12-lea și al 16-lea cel mai mare partener comercial de servicii al celeilalte. Transporturile (4,7 miliarde euro, 41,2%) și serviciile de călătorie (3,9 miliarde EURO, 34,2%) sunt cele mai importate servicii ale UE din Turcia, iar transporturile (4,5 miliarde EURO, 35,2%) și serviciile de tehnologii ale informației

⁴² Garry Gereffi, „Global Value Chains in a Post-Washington Consensus World”, *Review of International Political Economy*, 2014, vol. 21, nr. 1, p. 9 – 37.

⁴³ Özlem Terzi, *op. cit.*, p. 121.

⁴⁴ European Commission, „EU trade relations with Türkiye. Facts, figures and latest developments”, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/turkiye_en.

⁴⁵ *Ibidem*.

și comunicării (2,7 miliarde euro, 21,8%) sunt cele mai exportate servicii ale UE către Turcia⁴⁶. Se remarcă, astfel, un relativ echilibru în relațiile comerciale dintre Uniune și Turcia. Și tocmai în acest context se remarcă faptul că relațiile comerciale dintre Turcia și România sunt net în favoarea primei, iar balanța, negativă pentru București, crește de la an la an.

c) Acordurile comerciale România-Turcia

În prezent, cooperarea bilaterală pe dimensiunea economică – comercială a ajuns la un nivel de aprofundare suficient încât să confirme implementarea Parteneriatului Strategic. Ambasada Turciei la București confirma, la finalul anului 2022, că „Turcia și România rămân printre cei mai mari parteneri comerciali bilaterali din Balcani” și că, „în ciuda condițiilor epidemice globale din 2020, volumul comerțului, care a fost de 6,6 miliarde de dolari, a atins un nivel record de 8,6 miliarde de dolari în 2021”⁴⁷. Astfel, volumul schimburilor bilaterale a depășit în 2021 nivelul din perioada restricțiilor impuse de pandemia Covid-19.

În ce privește volumul *investițiilor* în România, „Turcia își menține și locul printre cei mai mari investitori din România, cu o valoare investițională de peste 7 miliarde de dolari, inclusiv cele realizate prin intermediul companiilor noastre situate în țări terțe”⁴⁸.

Acordul de comerț liber dintre România și Turcia, intrat în vigoare la 29 aprilie 1997, a funcționat până în februarie 2006, când a fost înlocuit de Acordul cu privire la cooperarea economică și tehnică.

Obiectivele Acordului de comerț liber erau: „a) de a stabili gradual o zonă de comerț liber între România și Turcia, care să cuprindă o parte substanțială a comerțului dintre ele, într-o perioadă de tranziție ce se va termina cel mai târziu până la 1 ianuarie 2002, în conformitate cu prevederile prezentului acord și ale art. XXIV al GATT - 1994 și ale OMC; b) de a promova, prin expansiunea comerțului reciproc, dezvoltarea armonioasă a relațiilor economice dintre România și Turcia; c) de a asigura condiții corecte de concurență în domeniul comerțului dintre România și Turcia; d) de a contribui, în acest mod, prin înlăturarea barierelor din calea comerțului, la dezvoltarea armonioasă și la expansiunea comerțului mondial; e) de a amplifica cooperarea dintre România și Turcia”⁴⁹. Acordul prevedea eliminarea graduală a taxelor vamale de import pentru produsele industriale originare și neintroducerea de viitoare astfel de taxe.

Acordul cu privire la cooperarea economică și tehnică încheiat în 2006, o versiune avansată a acordului de comerț liber anterior, este actul care reglementează în acest moment relațiile economice bilaterale. Acordul din 2006 are ca obiectiv promovarea cooperării, în special, în următoarele domenii: „construcții de mașini; energie; resurse minerale; infrastructură și transport în sectorul petrolier și al gazelor naturale; industria

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, „Relations between Türkiye and Romania”, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-romania.en.mfa>.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ „Acordul de comerț liber între România și Republica Turcia din 29.04.1997”, *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 373 din 22 decembrie 1997.

chimică și petrochimică; industria metalelor; industria autoturismelor și componentelor auto; industria alimentară; transport; tehnologia informațiilor și telecomunicații; turism; finanțe; cooperare economică regională⁵⁰.

Implementarea Parteneriatului Strategic România-Turcia, anunțat în 2011, a primit un impuls decisiv prin Planul de Acțiune pentru implementarea parteneriatului, finalizat și semnat în 2013 la București. În acel context, „secretarul de stat Luminița Odobescu a arătat că finalizarea Planului de Acțiune al Parteneriatului Strategic dintre România și Turcia este încă un exemplu al relațiilor bilaterale excelente și vaste dintre cele două țări și al interesului comun de a promova proiecte sectoriale și inițiative în multiple domenii”⁵¹. Oficialii MAE au subliniat că „Planul de Acțiune este axat pe intensificarea cooperării dintre cei doi parteneri, atât la nivel politic, cât și în diverse domenii sectoriale, precum economic, energie, transport, afaceri interne, apărare, cultură, educație, afaceri sociale, turism etc.”⁵².

Statisticile comerciale disponibile din surse oficiale turce arată însă un dezechilibru al schimburilor comerciale care se accelerează în ultimii ani. Excedentul de partea turcă a crescut mai ales după 2019, iar pandemia de Covid-19 nu a încetinit ritmul acestui trend⁵³.

ANUL	EXPORTURI (din Turcia către România; milioane \$)	IMPORTURI (din România către Turcia; milioane \$)	BALANȚA COMERCIALĂ (din perspectiva Turciei)	VOLUM TOTAL
2019	4.073	2.770	+1.303	6.843
2020	3.893	2.769	+1.124	6.662
2021	5.175	3.434	+1.740	8.609
2022	6.950	3.335	+3.615	10.285

Sursa: Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, „Relations between Türkiye and Romania”, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-romania.en.mfa>

Relațiile economice bilaterale au fost consolidate printr-un nou format de cooperare bilaterală complementar Parteneriatului Strategic, și anume „Regulamentul de funcționare a mecanismului JETCO” (Joint Economic Trade Cooperation Committee). Acesta a fost conceput ca un instrument de dialog bilateral cu participarea mediului de afaceri, care să faciliteze contacte directe între oamenii de afaceri români și turci, facilitându-se identificarea unor nișe noi de dezvoltare a schimburilor. Regulamentul

⁵⁰ „Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Turcia cu privire la cooperarea economică și tehnică din 01.02.2006”, *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 644 din 26 iulie 2006.

⁵¹ „MAE: Planul de Acțiune pentru implementarea Parteneriatului Strategic România-Turcia a fost finalizat”, <https://adevarul.ro/politica/mae-planul-de-actiune-pentru-implementarea-1185781.html>

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, „Relations between Türkiye and Romania”, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-romania.en.mfa>.

a fost semnat la data de 8 februarie 2019 de miniștrii comerțului din cele două țări. Dna Ruhsar Pekcan, ministrul turc al comerțului, a declarat atunci că „relațiile politice, economice și comerciale dintre România și Turcia au fost influențate în mod pozitiv de modul în care oamenii de afaceri își desfășoară activitatea. Trebuie să stabilim cum putem să ridicăm nivelul acestei sinergii și cum să o diversificăm și în alte sectoare de activitate. Am încredere că, în urma acestor întâlniri, relațiile economice și comerciale bilaterale vor evolua”⁵⁴. Rămâne de văzut dacă acest ultim acord bilateral va contribui și la reducerea balanței comerciale negative pentru România, în contextul în care România este membră a pieței comune europene, iar Turcia încă așteaptă modernizarea uniunii vamale cu UE.

CONCLUZII

Am construit această scurtă analiză în jurul următoarei *întrebări principale*: care sunt avantajele concrete ale parteneriatului strategic cu Turcia în dezvoltarea unei strategii de politică a României pentru zona Mării Negre? Descompunerea acesteia în două interogații secundare a dus la analiza datelor și la răspunsurile din cele două secțiuni principale de mai sus. Concluziile pot, astfel, oferi răspunsul principal așteptat aici. În primul rând, trebuie admis că diferențele de potențial economic și militar dintre cele două țări limitează România în obținerea de beneficii foarte mari de pe urma Parteneriatului Strategic cu Turcia. Însă structura instituțională (NATO, UE) și de piață (UE), la care ambele părți se raportează, poate și trebuie să fie folosită mai mult și mai intens pentru echilibrarea relației.

Bucureștiul este consecvent în abordarea regională a strategiei sale pentru Marea Neagră. În același timp, Turcia a intensificat cooperarea cu vecinii săi, dar s-a îndepărtat de Uniunea Europeană și, în unele aspecte, și de NATO, optând pentru rolul de jucător strategic la Marea Neagră.

Pentru România, avantajele cooperării cu Turcia în materie de securitate sunt certificabile, prin Parteneriatul pentru Pace și susținerea constantă pentru aderarea la NATO și pentru integrarea în cadrul alianței. În plus, se poate avea în vedere includerea Turciei în formate de cooperare multilaterală, cum ar fi Formatul București-9. Succesul Trilateralei România-Turcia-Polonia poate fi un exemplu, cu condiția ca trilaterală să funcționeze în beneficiul tuturor părților.

Avantajele obținute în domeniul comercial nu sunt încă suficient de evidente pentru a putea afirma că România exploatează cu maximă eficiență acest parteneriat strategic. În schimb, datorită dezvoltării economice prin exporturi, Turcia obține o gamă mai largă de beneficii în urma Parteneriatului Strategic, fapt demonstrat de excedentul comercial în creștere de la an la an în relațiile cu România, și echilibrul în comerțul cu UE. Cu toate acestea, relațiile comerciale rămân principalul domeniu în care parteneriatul strategic poate avansa printr-o viziune comună, întrucât aspectele de securitate creează

⁵⁴ Ministerul Antreprenoriatului și Turismului, „Relațiile economice România-Turcia, relansate printr-un nou format de cooperare bilaterală”, 8 februarie 2019, <http://www.imm.gov.ro/ro/2019/02/08/relatiile-economice-romania-turcia-relansate-printr-un-nou-format-de-cooperare-bilaterala/>.

divergențe la ora actuală nu doar între Turcia și România, ci, mai ales, între Turcia și SUA sau Turcia și NATO.

Parteneriatul Strategic nu este modelat de viziunea României asupra Mării Negre, deoarece aceasta nu este împărtășită și de Turcia. În timp ce România propune internaționalizarea, deopotrivă sub aspectele de securitate și comerciale, Turcia își subordonează strategia unei viziuni regionale urmărind trecerea de la statutul de *game-changer* la cel de actor regional.

Un punct de turnură pozitiv pentru România ar putea fi abordarea regională a strategiei la Marea Neagră, care să faciliteze discuția cu partenerii regionali, inclusiv Turcia, și chiar acceptarea de către aceștia a unei forme de internaționalizare a mării. Condiția fundamentală, inclusiv în cadrul Parteneriatului Strategic, ar fi ca soluțiile propuse să aducă beneficii ambelor părți, dar și celorlalți parteneri din regiune.

Parteneriatul Strategic cu Bulgaria (martie 2023) poate fi folosit ca un pas important în această direcție, în contextul creșterii importanței Greciei pentru fluxurile de energie sud-nord. În conexiune cu alte forme de cooperare, inclusiv Formatul București-9 sau Inițiativa celor 3 Mări, astfel de abordări incluzive pot duce la soluții incluzive. Reducerea balanței comerciale negative în relația cu Turcia trebuie însă să fie abordată coordonat, atât în cadrul parteneriatului strategic bilateral, cât și în cadrul politicii comerciale a UE în relația cu Turcia, mai precis, în cadrul negocierilor pentru modernizarea uniunii vamale. Este necesar ca Bucureștiul să aplice acolo toate lecțiile învățate până acum pentru a obține condiții favorabile unei relații comerciale mai echilibrate cu Ankara.

AZERBAIJAN-EU RELATIONS IN THE BROADER CASPIAN AND BLACK SEA REGION: NAVIGATING CHALLENGES AND ENHANCING COOPERATION

Farid Shafiyev, Vasif Huseynov, Shahmar Hajiyev

REZUMAT: Războiul dintre Rusia și Ucraina a presupus implicații majore pentru relațiile dintre Azerbaidjan și UE, care s-au evidențiat prin intensificarea schimburilor comerciale reciproce și stabilirea acordurilor privind o serie de proiecte de energie și conectivitate. Relațiile UE-Azerbaidjan au evoluat de la începutul anilor 1990 în mai multe domenii, precum dialogul politic, comerț, investiții, energie, iar în prezent se pregătesc de o nouă etapă care va marca consolidarea și modernizarea cadrului relațiilor.

Pe de altă parte, războiul a potențat rolul rutei internaționale de transport trans-caspice, care servește drept alternativă pentru conectarea energetică a Europei cu Caucazul de Sud și Asia Centrală. Azerbaidjanul rămâne, pentru majoritatea statelor europene, principalul partener în ceea ce privește exportul de gaze. Multe dintre acestea, inclusiv România, sunt interesate să achiziționeze gaze naturale din Azerbaidjan, în baza Memorandumului de înțelegere privind parteneriatul strategic în domeniul energiei între Europa și statul azer, semnat în iulie 2022, care presupune creșterea exportului de gaze naturale și a energiei verzi (electricitate). Cu toate acestea, există câteva impedimente de natură politică, ce pot periclita atât consolidarea relațiilor dintre Azerbaidjan și UE, cât și exploatarea deplină a resurselor din regiunea Mării Negre-Caspice. Soluția avansată de către autorii articolului este ca UE să adopte o poziție unitară în contextul procesului de pace dintre Armenia și Azerbaidjan.

ABSTRACT: The war between Russia and Ukraine has had major implications for Azerbaijan-EU relations, which have been marked by expanding mutual trade and agreements on a range of energy and connectivity projects. EU-Azerbaijan relations have developed since the early 1990s into several areas such as political dialogue, trade, investment and energy. Now they are preparing for a new phase that will strengthen their cooperation, which is the upgrading of the framework of relations.

Moreover, the war has boosted the role of the international trans-Caspian transport route, which serves as an alternative for linking Europe's energy with the South Caucasus and Central Asia. Azerbaijan remains the main gas export partner for most European countries. Many of them, including Romania, are interested in supplying natural gas from Azerbaijan under the Memorandum of Understanding on a Strategic Energy Partnership between Europe and Azerbaijan, signed in July 2022, which implies growing gas exports and green energy (electricity). However, there are some political impediments that could jeopardise the strengthening of Azerbaijan and EU relations, as

well as the full exploitation of the resources available in the Black Sea-Caspian region. According to the authors, the key solution is a united EU position regarding the peace process between Armenia and Azerbaijan.

INTRODUCTION

In 2022, a pivotal moment in European history unfolded as the war between Russia and Ukraine sparked widespread uncertainty and instability in global international relations, particularly in regional countries. This conflict also had far-reaching consequences for the South Caucasus and for the relations of states in the region with the European Union (EU). The war prompted increased engagement from the EU, as it succeeded to play a proactive and significant mediating role in the peace process between Armenia and Azerbaijan. Concurrently, the South Caucasus has assumed a pivotal role as a transit passage in the transportation route between Europe and Asia, and as a source of energy imports. These developments entailed overwhelming implications for the relations between Azerbaijan and the EU, particularly between Azerbaijan and Eastern Europe across the Black Sea. This is exemplified by the record-high level of mutual trade and the agreements on a series of energy and connectivity projects between the sides in the past year.

Notably, Azerbaijan's natural gas exports to Europe increased by 12.3% from 2021, reaching 11.4 billion cubic meters (bcm) in 2022, and a further agreement has been reached with the EU to increase the volume of exports to over 20 bcm by 2027. Both sides have also reached an understanding on electricity exports from Azerbaijan to Europe. Furthermore, the war has heightened the significance of the Trans-Caspian International Transport Route (TITR), also known as the Middle Corridor, which serves as an alternative to the trans-Russia connection for transporting goods between Europe and Asia. There have been also challenges in the relations between Azerbaijan and the EU, on the issues related to the normalisation of the Armenia-Azerbaijan relations in particular. However, it is important that both sides have been careful to avoid elements that could undermine their overall relationship.

This article is primarily focused on the evolution and future prospects concerning cooperation between Azerbaijan and the EU, particularly, the member states of the Union from the eastern part of the Balkans. It presents the most important recent developments in these relations in the areas of energy and connectivity and argues that the geopolitical situation in the region necessitates and opens up opportunities for closer ties between the sides.

THE BLACK SEA REGION CONNECTS THE EU POLITICALLY AND ECONOMICALLY WITH THE CASPIAN REGION

Azerbaijan is located in a complicated geographical region, being the only country in the world that has borders with both Russia and Iran. This geographic situation entails a wide range of risks and threats to the national security and sovereignty of the country. Russia views Azerbaijan as part of its sphere of influence and expects Baku to act

accordingly. Ideally, Russia wants to see Azerbaijan joining the Moscow-led regional integration projects including the Eurasian Economic Union (EAEU) and the Collective Security Treaty Organization (CSTO). On the other hand, Iran views Azerbaijan as part of its historical territory and dreams of carrying out a pro-Iranian Islamic revolution in Baku. Azerbaijan's geopolitical situation was further complicated by the occupation of twenty percent of its territories by Armenia in the early 1990s, which fed into Russia's hands as a conflict to be manipulated to exert influence on the region. Russia managed to preserve its role in this context after the liberation of the occupied territories by Azerbaijan in the 44 Day War (September 27 – November 10, 2020) by deploying its peacekeeping mission to the presently Armenian-populated Karabakh region of Azerbaijan. Under these circumstances, the EU has been one of the few actors along with Türkiye and the United States that has helped Azerbaijan to develop economic independence and safeguard its sovereignty.

The Black Sea region is a crucial junction that connects the EU politically and economically to the South Caucasus and Central Asia, commonly referred to as the Caspian region. The region boasts extensive natural resources, particularly oil and gas, making it a potential supply source for Europe. Azerbaijan's relations with the European Union (EU) have evolved along a progressive path since the start of bilateral communications in the early 1990s. Since then, the two sides have achieved a wide range of accomplishments in the areas of political dialogue, trade, investment, economy, culture, etc. Today, Azerbaijan and the EU are approaching the end of negotiations to upgrade the framework of their relations. This is currently based on the EU-Azerbaijan Partnership and Cooperation Agreement, signed in 1996, that entered into force in 1999. The sides are currently negotiating a new framework agreement, which is likely to be signed in the near future.

Relations between the two parties have been reinforced by the growing engagement of the EU with the South Caucasus since Russia's invasion of Ukraine in February 2022. During this period, the EU has become the major mediator in the Armenia-Azerbaijan peace negotiations and has regularly organised high-level contacts between the two countries and achieved some important breakthroughs. The EU's growing role in this process, in parallel to Russia's distraction due to its war against Ukraine, raised some hopes in the South Caucasus that Brussels could replace Moscow as an honest broker between Baku and Yerevan which would lead to a major breakthrough since it is widely believed that Russia manipulates this conflict and is not genuinely interested in a complete settlement.

To fully exploit the potential of the Black Sea-Caspian region, European countries should adopt a unified approach to the fundamental principles of international law, as well as security and political engagement. Unfortunately, the approach of European countries to issues related to territorial integrity, sovereign borders, and ethnic minorities has varied depending on their political preferences.

For instance, the reaction of some European politicians, including the High Representative of the European Union (EU) for Foreign Affairs and Security Policy/Vice-President of the European Commission, Joseph Borrel, to the installation of a border

crossing post at the Armenia-Azerbaijan border in the section of the Lachin-Khankendi road on April 23, 2023, was seen in Azerbaijan as a manifestation of double standards. In his reaction to Azerbaijan's action, Borrel tweeted that, "Azerbaijan establishing unilaterally a checkpoint along Lachin corridor runs counter to EU calls for reducing tensions and solving issues by dialogue." It is unclear on what legal basis, supported by international law and precedent, Azerbaijan is expected to grant access to its territory without the presence of border crossing posts. There is not a single country in the world that gives its ethnic minority access to the outside world without border and customs control. No one should expect Azerbaijan to make an exception in this respect.

It is also important for the EU to subdue the impact of the pro-Armenian forces on its policies towards the region, as it threatens the EU's image in the region and its acceptance as a neutral actor. This threat started to be felt more in late 2022 as the EU took over the major mediator role between Armenia and Azerbaijan. France's intervention in the EU-mediated talks using its influential role within the EU negatively affected the peace process and the role of the EU thereby.

France has a rather negative image in Azerbaijan in the context of the Armenia-Azerbaijan conflict, as the political leaders of this country, where half a million Armenians live, have always demonstrated a clear bias against Azerbaijan. It might suffice to note that both chambers of the French parliament recognised the separatist regime established in the Karabakh region of Azerbaijan as an independent state after the 44-Day War, although even Armenia itself never recognised it so. Therefore, France's intervention in the EU-mediated peace talks and the attempt of the French President to participate at these talks along with the European Council President Charles Michel are unacceptable for the Azerbaijani side.

Protesting this attempt of the French President, Baku cancelled the next round of the peace negotiations which were scheduled for December 7, 2022, in Brussels. The European Union, hence, needs to protect its neutral image in its policies towards the South Caucasus and make a genuine contribution to the peace efforts between Baku and Yerevan. This is indeed high time for the EU to reconsider its policies with respect to the countries of the region and stand with international law and norms even when it appears at odds with the parochial interests of some member states.

In this context, *the Black Sea*, a meeting point between Russia and NATO, with three countries (Georgia, Moldova, and Ukraine) aspiring to become members of Euro-Atlantic institutions, has enormous potential to serve as a bridge between the countries of the South Caucasus and the EU, not only in energy and connectivity spheres but also in the geopolitical alignment. The export of Azerbaijan's natural gas and renewable energy to Europe, as well as the transit opportunities Azerbaijan provides to the Central Asian countries like Kazakhstan and Turkmenistan to export their energy to Europe, is of noteworthy geopolitical importance. These initiatives have transformed the Trans-Caspian International Transport Route (TITR), also known as the Middle Corridor, into a geopolitical corridor connecting the countries along this passage and providing them a geopolitical alternative.

Hence, against the backdrop of the efforts to bypass Russia in transportation between Europe and Asia, it is of great importance for the European Union to develop connections with the South Caucasus and Central Asia. In this context, it is worth mentioning that the EU has become an active investor in the projects along the Middle Corridor. A recent study by European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) concluded that an immediate investment of €3.5 billion is required to upgrade the infrastructure along this corridor and increase its capabilities.

The participating countries made a series of initiatives in 2022 to increase the capacity of the corridor and to overcome the challenges related to limited port capacities, cross-border delays and transportation costs. On July 5, a quadrilateral coordination council was established among Türkiye, Bulgaria, Serbia and Hungary for joint investment and improving cargo capacity and infrastructure, which will be critical for the optimization of the section of the route passing through southern Europe. On November 25, the Ministers of Foreign Affairs and Transport from Azerbaijan, Kazakhstan and Türkiye signed a “Road Map for 2022-2027” for the development and operation of the Middle Corridor. In early December, the first train cargo from Uzbekistan reached the Black Sea passing through the Caspian Sea and the South Caucasus marking the opening of a new chapter in regional connectivity.

Keeping the momentum, in April 2023, in the course of the Azerbaijani president’s visit to Kazakhstan, the leaders of the two countries reached additional agreements regarding the shipment of Kazakhstani oil via Azerbaijani pipelines, which adds a new dimension to the Middle Corridor. The need for this appeared due to the complications Kazakhstan faced with transiting its oil via the trans-Russia Caspian Pipeline Consortium, which carried two-thirds of Kazakhstani oil to global markets, in 2022. In March 2023, the State Oil Company of the Republic of Azerbaijan (SOCAR) announced the initiation of transporting Kazakhstani oil via the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline. This connection between Central Asia and Europe across the South Caucasus and the Black Sea is likely to top the agenda of the relations among the participating countries in the years to come.

AZERBAIJAN IS THE MAJOR TRADING PARTNER OF THE EU IN THE SOUTH CAUCASUS

The EU and Azerbaijan have developed successful cooperation in various sectors. Today the EU is the main investor in Azerbaijan’s non-oil sector. The EU is a key reform partner in Azerbaijan and brings the best practices and experience to a wide range of sectors. Azerbaijan is one of the main beneficiaries of the EU’s Twinning instrument, benefiting from peer-to-peer training and exchanges with members of public administrations of EU member states. Over the 15 years since the beginning of the EU Delegation’s operations in Azerbaijan, the EU has financed approximately 400 projects valued at €224 million (\$238 million). These initiatives have included more than 50 twinning projects, which have involved experts and public agencies from EU member states, as well as governmental institutions in Azerbaijan.¹

¹ Caspian News, “EU-Azerbaijan Trade Turnover Reaches Record High in 2022,” February 22, 2023. Available at: <https://caspiannews.com/news-detail/eu-azerbaijan-trade-turnover-reaches-record-high-in-2022-2023-2-21-0/> (accessed: April 2, 2023)

In 2021, over 13,000 SMEs were supported through the EU4Business initiative in Azerbaijan. This generated an extra €63 million in income, more than 2,000 new jobs, and increased the participants' exports by 8%. The EU supports Azerbaijan with concrete investment to enhance the country's economic diversification and accelerate the green and digital transition. For instance, the EU supports important projects such as "Port of Baku as a sustainable hub for the movement of goods and services"; "Digitalization of transport corridors in Azerbaijan"; "Supporting the competitiveness of 25,000 startups and SMEs"; "Enable rural development and economic growth in the region"; and "Invest in sustainable infrastructure and solutions for smarter and greener cities."²

The EU is Azerbaijan's main trading partner, biggest export and import market, and the largest investor in the country. Analyses of the trade structure between the Union and Azerbaijan reveal that the EU imports from Azerbaijan mainly mineral fuels, lubricants, and related materials. EU's imports from Azerbaijan include also food and live animals, chemicals and related products, and certain manufactured goods. EU's exports to Azerbaijan are dominated by machinery and transport equipment but include also chemicals and related products, manufactured goods and articles, food and live animals.³

Azerbaijan has been supplying natural gas to European energy markets since December 2020, and this has increased the value of Azerbaijani exports to Europe substantially. According to Peter Michalko, Head of the European Union Delegation to Azerbaijan, "the EU became Azerbaijan's strongest trade partner in 2022. 52% of Azerbaijan's foreign trade is with the European Union. At the same time, 65.6% of Azerbaijani exports go to the EU market. The mutual EU-Azerbaijan trade reached a record high level."⁴ It can be clearly seen that trade turnover between the EU and Azerbaijan is increasing year on year, and Azerbaijan is the EU's largest trading partner in the South Caucasus.

STRATEGIC PARTNERS IN THE FIELD OF ENERGY

Amid European efforts to reduce dependency on Russia in the energy and connectivity fields, Azerbaijan offers some alternatives. For example, a ten-point plan to reduce Europe's dependence on Russian gas, proposed by the International Energy Agency in the early months of the Russia-Ukraine war, included Azerbaijan as an alternative source in this context. With vast natural resources, especially oil and gas, Azerbaijan represents a new supply source for Europe. After Western sanctions on Russian crude oil, as well as the \$60 per barrel price cap on Russian seaborne oil, Azerbaijan increased oil supplies to European markets. In January 2023, 67 percent of the 2.246 million tons of crude oil exported by the country went to eight EU countries.

² Eastern Partnership (EaP), "The European Union and Azerbaijan," PDF (2022). Available at: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-12/EaP%20factograph%20Azerbaijan-12.2022-v3.pdf> (accessed: April 4, 2023)

³ An official website of the European Union, "EU trade relations with Azerbaijan. Facts, figures and latest developments", Available at: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/azerbaijan_en (accessed: April 26, 2023)

⁴ EU NeighborsEast, "EU-Azerbaijan trade reaches highest level in 2022" (February 23, 2023). Available at: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-azerbaijan-trade-reaches-highest-level-in-2022/> (accessed: April 5, 2023)

During this one-month period, Italy alone imported 849,000 tons from Azerbaijan. The other European countries supplied were Germany, Czechia, Ireland, Romania, Austria, Greece, and Spain.⁵

Another key milestone in energy cooperation is the export of natural gas from Azerbaijan to Europe. The Southern Gas Corridor (SGC) established strong energy cooperation between the EU and Azerbaijan and enabled Azerbaijan to directly export natural gas to EU energy markets. Today, Azerbaijan is gradually increasing its gas exports. In 2021, the country exported around 19 bcm of gas; in 2022, the figure was 22.6 bcm; and in 2023 gas exports are expected to be about 24.5 bcm. Last year, approximately 11.4 bcm of gas were delivered to Europe.⁶ During January–March 2023 natural gas export increased by 11.2%. During this period, 2.9 bcm of gas was exported to European energy markets, 2.7 bcm to Türkiye, and 0.9 bcm to Georgia.⁷

Trans Adriatic Pipeline (TAP) is the first pipeline supplying Caspian gas to Europe. For Europe, TAP provides, first and foremost, a diversification of gas sources and supply routes. Azerbaijani gas supplies will reach southeastern, central and western Europe, also regions that have a high dependence on a few gas suppliers. In addition, TAP supports gas interconnectors in Europe such as the IGB interconnector between Greece and Bulgaria. Moreover, for southeastern Europe, TAP can provide an exit point to the planned Ionian Adriatic Pipeline (IAP) to link to markets in Croatia, Albania, Montenegro, and Bosnia and Herzegovina.

In recent years, intensive negotiations have taken place between the EU and Azerbaijan to explore possibilities for increasing the export of Azerbaijani natural gas to Europe, and for cooperation in the field of green energy. To this end, the “Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership in the Field of Energy” between Azerbaijan and Europe, signed on July 18, 2022, set the basis for the growth in the export of natural gas and green energy from Azerbaijan. According to the signed MoU, Azerbaijan will increase imports of Azerbaijani natural gas to Europe by at least 20 billion cubic meters (bcm) per year by 2027.⁸

After signing this important document, many member states of the EU aim to buy Azerbaijani gas and diversify their energy sources and supply routes. Hungary, Romania, Serbia, Albania, and others are also interested in importing Azerbaijani gas as soon as possible. Toward this end, Azerbaijan and Romania have signed an agreement on gas supply. According to the agreement between SOCAR and Romgaz S.A., the supply of Azerbaijani natural gas was to start from January 2023. This agreement was a short-

⁵ Eurasianet, “Azerbaijan’s oil exports restart amid high demand in Europe” (February 16, 2023). Available at: <https://eurasianet.org/azerbaijans-oil-exports-restart-amid-high-demand-in-europe> (accessed: April 10, 2023)

⁶ Caspian News, “Azerbaijan Boosts Gas Supplies to European Markets”, February 6, 2023. Available at: <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-boosts-gas-supplies-to-european-markets-2023-2-6-0/> (accessed: April 12, 2023)

⁷ APA, “Azerbaijan’s gas export increases by more than 11% in IQ2023”, April 11, 2023). Available at: <https://apa.az/en/energy-and-industry/azerbaijans-gas-export-increases-by-more-than-11-in-iq2023-400614> (accessed: April 15, 2023)

⁸ Official website of the European Commission, “EU and Azerbaijan enhance bilateral relations, including energy cooperation.” Available at: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-azerbaijan-enhance-bilateral-relations-including-energy-cooperation-2022-07-18_en (accessed: April 15, 2023)

term spot contract that envisaged SOCAR supplying about 300 million cubic meters of gas from January 1 to April 1, 2023. In February 2023, Azerbaijan and Romania signed another gas purchase contract for the supply of additional volumes of Azeri gas during 2023–2024. According to this agreement, up to 1 bcm of gas will be delivered from Azerbaijan to Romania in this period.⁹ Moreover, the “MoU for encouraging cooperation among Bulgartransgaz (Bulgaria), Transgaz (Romania), FGSZ (Hungary), Eustream (Slovakia) and the State Oil Company of the Azerbaijan Republic (SOCAR)” has been signed in Sofia.¹⁰ With the signing of such new energy agreements, the geographic scope of the SGC is expanding and, consequently, Azerbaijani natural gas is reaching new markets.

⁹ Report, “New gas contract enters into force between Azerbaijan and Romania” (April 14, 2023). Available at: <https://report.az/en/energy/new-gas-contract-enters-into-force-between-azerbaijan-and-romania/> (accessed: April 13, 2023)

¹⁰ AZERTAC, “The distribution system operators of Bulgaria, Romania, Hungary, Slovakia and SOCAR signed Memorandum of Understanding in Sofia. President of Azerbaijan Ilham Aliyev attended the signing ceremony” (April 25, 2023). Available at: https://azertag.az/en/xeber/The_transmission_system_operators_of_Bulgaria_Romania_Hungary_Slovakia_and_SOCAR_signed_Memorandum_of_Understanding_in_Sofia_President_Ilham_Aliyev_attended_the_signing_ceremony_VIDEO-2586152 (accessed: April 26, 2023)

SUMMITUL INIȚIATIVEI CELOR TREI MĂRI DE LA BUCUREȘTI, SEPTEMBRIE 2023

Claudiu Codreanu

ABSTRACT: *The eighth summit of the Three Seas Initiative (3SI) will take place in Bucharest in September 2023. Latest developments in the region suggest significant discussions between participating states, and that the issue of Russia's war against Ukraine will take a central place once again. However, shortcomings of the Initiative's proposed projects, lack of efficient communication and scarce funding will also be addressed. Considering Romania's recent actions in the region, namely the consolidation of its relationship with Poland and the trilateral formed with the Republic of Moldova and Ukraine, it is expected that the summit could generate concrete results and a special attention to security issues. Greater funding, a more coherent alignment with EU's policies in the region, more involvement from the US and developing a 3SI common policy regarding Ukraine's post-war reconstruction represent possible targets of the incoming summit.*

Cel de-al optulea summit al *Inițiativei celor Trei Mări (I3M)* va avea loc la București, în septembrie 2023, la cinci ani de la ultima întâlnire a platformei în capitala României. În aceeași perioadă va fi organizat, tot la București, și Forumul de Afaceri al *Inițiativei celor Trei Mări*. Astfel, România devine primul stat care găzduiește pentru a doua oară summitul *I3M*.

Inițiativa a fost concepută în anul 2015 ca o platformă flexibilă, cu scopul de a aborda chestiunea clivajului dintre estul și vestul UE, dar și pentru a crește conectivitatea coridorului nord-sud. *Inițiativa celor Trei Mări* reunește statele din estul Uniunii Europene (Austria, Bulgaria, Croația, Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia, Slovenia, Ungaria), unind nordul și sudul regiunii și cele trei mări adiacente (Marea Adriatică, Marea Neagră și Marea Baltică). Obiectivele principale ale platformei, anunțate în urma summitului din anul 2022, sunt: creșterea economică, consolidarea rezilienței în regiune, gestionarea situației geopolitice, creșterea interesului investitorilor pentru țările membre, sporirea securității energetice și asigurarea unei conectivități sustenabile și eficiente¹. Inițiativa completează agenda Uniunii Europene în regiune și contribuie la îndeplinirea obiectivelor UE privind îmbunătățirea conectivității, dezvoltarea infrastructurii, consolidarea securității energetice, având un rol important și pentru sprijinirea statelor care urmăresc aderarea la UE². Astfel, declarația comună, adoptată de *I3M* în urma summitului de la Riga, pune accentul asupra creșterii coeziunii Uniunii Europene (și importanței alinierii instrumentelor financiare și inițiativelor UE

¹„Three Seas Initiative – Objectives”, *Three Seas*, <https://3seas.eu/about/objectives>, accesat la 27 aprilie 2023.

²Gorana Grgić, „The Changing Dynamics of Regionalism in Central and Eastern Europe: The Case of the Three Seas Initiative”, *Geopolitics*, 28, nr. 1: 216-238, <https://doi.org/10.1080/14650045.2021.1881489>.

cu proiectele *I3M*), îmbunătățirea legăturilor transatlantice, creșterea dezvoltării economice și îmbunătățirea infrastructurii din regiune³.

Războiul Rusiei împotriva Ucrainei a schimbat fundamental situația de securitate din Europa, mai ales în spațiul estic, modificând inclusiv viziunile, comportamentul și politicile statelor în domeniile afacerilor externe și securității. În acest context, *Inițiativa celor Trei Mări* poate avea un rol important și în dezvoltarea unui cadru prin care pot fi gestionate provocările transnaționale.

CONTEXTUL ÎN CARE ESTE ORGANIZAT SUMMITUL DE LA BUCUREȘTI

Războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei determină o consolidare a unității europene și transatlantice, dar evidențiază, totodată, și diferențele dintre statele membre în politica externă privind Ucraina și vecinătatea estică a UE (de exemplu, cazul Ungariei și deteriorarea relațiilor Budapesta-Varșovia și chiar al grupului Vișegrad). În cadrul summitului *I3M* de la Riga, din anul 2022, Ucraina a primit statutul de partener al platformei, președintele Volodimir Zelenski susținând că țara poate să se alăture inițiativelor din sectorul energiei și al infrastructurii. În mod similar, statele reunite în cadrul *I3M* au precizat în declarația comună, adoptată în urma summitului, că vor sprijini reconstrucția Ucrainei și eforturile de aderare la UE, dar și participarea Kievului în proiectele de infrastructură ale *Inițiativei*.

Astfel, forumul poate funcționa ca o contrapondere la influența statelor autoritare în vecinătatea estică a UE (și inclusiv în interiorul UE), dar și ca accelerator al integrării europene a statelor aspirante din spațiul ex-sovietic și din Balcanii de Vest. În ultimii ani, statele membre au luat diferite decizii pentru a se îndepărta de influența statelor autoritare precum Rusia. Astfel, Polonia reduce dependența de gazul rusesc, iar țările baltice au oprit complet importul gazelor din Rusia. În plus, *I3M* poate reprezenta o contrapondere și pentru proiectele inițiate de China în regiune, precum Platforma *17+1*, ajunsă astăzi la *14+1*, după retragerea țărilor baltice, dar și a *Inițiativei Belt and Road*.

Totuși, una dintre provocările cele mai mari pentru *I3M* reprezintă eforturile de a instituționaliza platforma ca organizație internațională, precum și eforturile pentru obținerea unei finanțări mai consistente din partea statelor membre, țărilor și organizațiilor internaționale partenere și a mediului privat. Până în iunie 2022, puțin peste 1,3 miliarde de euro au fost strânși, obiectivul fiind cel de a se ajunge la 3-5 miliarde de euro, dar suma rămâne mult sub nevoile regiunii pentru dezvoltare.⁴

Investițiile pentru infrastructură necesită peste 500 de miliarde de euro pentru a putea îmbunătăți și reduce decalajul față de Vestul UE.⁵ În urma summitului *I3M* de la Riga, Corporația SUA pentru Finanțarea Dezvoltării Internaționale (DFC) a anunțat că

³ „Three Seas Initiative – Joint Declaration of the Seventh Three Seas Summit”, Three Seas, <https://3seas.eu/about/joint-declaration-of-the-seventh-three-seas-initiative-summit>, accesat la 27 aprilie 2023.

⁴ „DFC and the Three Seas Initiative Investment Fund Agree to Term Sheet for up to \$300 Million in Financing”, US International Development Finance Corporation (DFC), <https://www.dfc.gov/media/press-releases/dfc-and-three-seas-initiative-investment-fund-agree-term-sheet-300-million>, accesat la 27 aprilie 2023.

⁵ „Reports – Three Seas Initiative Investment Fund”, Three Seas Initiative Investment Fund, <https://3siif.eu/potential/>, accesat la 27 aprilie 2023.

va furniza 300 de milioane de dolari pentru a finanța Fondul de Investiții al I3M, după ce, inițial, Washingtonul promisese 1 miliard de dolari. Fondul a fost lansat în anul 2019 și încearcă să atragă sprijin financiar din partea statelor membre, a statelor observatoare și a sectorului privat. Conform site-ului I3M, jumătate dintre proiectele propuse țin de sectorul transporturilor, mai mult de o treime țin de sectorul energiei și doar 14% sunt în sectorul digital.

Principalele proiecte propuse în domeniul transporturilor sunt dezvoltarea unei autostrăzi pe axa nord-sud în regiune (*Via Carpatia*), construirea coridorului rutier și feroviar Baltic-Adriatic și a traseului feroviar *Rail2Sea*, cel din urmă având ca obiectiv conectarea porturilor Gdansk (Polonia) și Constanța (România).

I3M pune accent asupra dezvoltării căilor feroviare, în special ca parte a rețelei de transport Trans-European (*TEN-T*), proiect inițiat de UE. Pe lângă aspectele sociale și economice, consolidarea infrastructurii este esențială pentru creșterea prezenței militare a NATO în regiune și pentru a facilita mobilitatea militară, aspecte devenite mai mult decât relevante în urma acțiunilor Rusiei în regiune.

În domeniul energetic, cele mai notabile sunt inițiativele pentru dezvoltarea infrastructurii pentru gaz natural lichefiat (GNL), cu gazoducte și terminale maritime în Polonia și Croația, sau sprijinirea conectării altor state la gazoductul Trans-Adriatic dintre Grecia și Italia, precum și exploatarea și transportul gazelor naturale din rezervele românești din Marea Neagră.

PRINCIPALELE AȘTEPTĂRI ȘI PERSPECTIVE

Momentan, *Inițiativa celor Trei Mări* reprezintă o platformă informală de state, dar există și perspectiva ca aceasta să devină, cu timpul, o organizație internațională. Pași importanți în direcția instituționalizării I3M și a creșterii relevanței platformei au fost făcuți în ultimii ani, precum formarea Forumului Parlamentar în anul 2021 și a Forumului Societății Civile în 2022. În plus, I3M are nevoie să atragă parteneri din spațiul transatlantic și al democrațiilor liberale, cum ar fi Franța, Germania, Regatul Unit, Statele Unite, Japonia, Coreea de Sud sau Australia. Totuși, chiar dacă nu va deveni organizație internațională în scurt timp, *Inițiativa* poate fi comparată cu alte platforme similare, precum grupul Vișegrad, Consiliul Nordic sau cu formatul București 9 – poate avea rolul de a apropia relațiile dintre statele participante, de a crește convergența politicilor externe ale statelor și de a solidifica integrarea europeană, dar și de a dezvolta și promova o politică comună a statelor din estul UE în anumite privințe.

Inițiativa celor Trei Mări are nevoie de accelerarea dezvoltării infrastructurii energetice și de transport pe axa nord-sud. Trebuie să contribuie la consolidarea securității în regiunea Mării Negre și la sprijinirea Ucrainei, Republicii Moldova și Georgiei în parcursul lor privind aderarea la UE. I3M are deci nevoie și de o instituționalizare concretă, creșterea contribuțiilor financiare ale statelor participante și o comunicare mai eficientă pentru a putea fi popularizat în regiune.

Platforma ar putea avea un rol mai semnificativ și pentru gestionarea și ameliorarea efectelor schimbărilor climatice. În ciuda asumării unor angajamente cu privire la tranziția verde și la promovarea energiei regenerabile, relativ puține dintre proiectele

Inițiativei din domeniul energetic au în vedere aceste aspecte, majoritatea acestora vizând gazele naturale. Așadar, accentul ar trebui să fie pus mai mult pe energia verde – una dintre inițiative ar putea urmări dezvoltarea infrastructurii pentru producerea și transportul de hidrogen, existând inițiative între Germania și Ucraina care ar putea fi extinse către țările *I3M*.

În domeniul digital, accentul pe dezvoltarea comerțului și investițiilor online, pe accelerarea inovării și pe dezvoltarea infrastructurii de comunicații și de transfer de date trebuie dublat de inițiative care să aibă în vedere consolidarea securității cibernetice în statele membre, mai ales ținând cont de activitățile malițioase în spațiul cibernetic ale Rusiei și alte actori statali sau nonstatali. În acest sens, *I3M* a propus un plan pentru o Autostradă Digitală a celor Trei Mări, având ca obiectiv conectarea regiunii prin o infrastructură de comunicații, fibră optică și rețele 5G, dar și dezvoltarea unei infrastructuri digitale reziliente în fața amenințărilor cibernetice.

Așadar, summitul de la București ar putea aborda chestiunea securității regionale, securității energetice, tranziția către energie verde și cooperarea economică cu Statele Unite. Totodată, va fi abordată și chestiunea consolidării parteneriatelor cu statele din vecinătatea estică, pentru a le sprijini procesele de integrare europeană.

Forumul societății civile al *I3M* din 2022 a cerut integrarea Ucrainei, Republicii Moldova și a Georgiei cu un statut clar în cadrul *Inițiativei*, precum cel de asociat sau de observator. În acest context, summitul din septembrie ar putea conduce la o apropiere și mai mare de *I3M* a celor trei state, dar și la consolidarea parteneriatelor cu Germania, Statele Unite, Grecia sau Macedonia de Nord. În plus, ar putea fi remarcată și o apropiere mai mare a Japoniei, Emiratelor Arabe Unite sau Singapore de proiectele *Inițiativei*.

România consideră *I3M* atât o instituție economică importantă, cât și un instrument de securitate cu potențial ridicat în regiune. Conform afirmațiilor făcute de ministrul de externe, Bogdan Aurescu, în marja Conferinței de Securitate de la München din 2023, pentru România sunt foarte importante proiectele *Rail2Sea* și *Via Carpathia*⁶. Ministrul a adăugat că obiectivul Bucureștiului este de a consolida *I3M* ca platformă politică și de a crește capacitatea de a atrage investiții pentru dezvoltarea și securitatea regiunii, precizând că inițiativele și investițiile trebuie integrate într-un cadru european și euroatlantic printr-o aliniere între inițiativele *I3M* și cele ale UE.

Din cauza războiului Rusiei împotriva Ucrainei, chestiunile legate de securitate vor fi din nou în centrul atenției participanților la summit, iar proiectele privind infrastructura energetică, digitală sau de transport sunt, deja, în strânsă legătură cu aspectele de securitate. Regiunea *I3M* a devenit esențială pentru sprijinirea Ucrainei în fața războiului lansat de Rusia, atât prin furnizarea de ajutoare militare Ucrainei, transferarea trupelor și echipamentelor militare NATO pentru a consolida flancul de est al alianței, cât și pentru fluxul de refugiați care a venit dinspre Ucraina și pentru exporturile ucrainene de cereale și alimente.

⁶ „Aurescu a subliniat, la München, importanța acordată de România Inițiativei celor 3 Mări; un nou summit - în septembrie, la București”, Agerpres, 18 februarie 2023, <https://www.agerpres.ro/politic/2023/02/18/aurescu-a-subliniat-la-munchen-importanta-acordata-de-romania-initiativei-celor-3-mari-un-nou-summit-in-septembrie-la-bucuresti-1062423>, accesat la 27 aprilie 2023.

MISIUNEA CONSULTATIVĂ A UNIUNII EUROPENE PENTRU UCRAINA (EUAM-UCRAINA)*

Anamaria Veronica Fuduli (Șandor)

Ca diplomat român, am ales în luna octombrie 2022 să candidez pentru o funcție la Misiunea Consultativă a Uniunii Europene pentru Ucraina (EUAM-Ucraina). Mi-am dorit să contribui nemijlocit la eforturile țării mele și ale comunității internaționale – dar, în mod special, la cele europene – de a sprijini, prin consiliere strategică și sprijin practic, reforma sectorului de securitate civilă din această țară greu încercată de violența războiului neprovocat și ilegal al Rusiei. În susținerea candidaturii mele, m-am bazat pe experiența anterioară din cadrul Ministerului Afacerilor Externe (MAE), unde am contribuit la pregătirea și exercițiul Președinției Române a Consiliului UE, inclusiv în ce privește dosarele ce țin de relația UE – Ucraina, dar și la consolidarea segmentului de strategie în domeniul resurselor umane ale MAE. În urma interviului, am obținut decizia favorabilă privind selecția, precum și sprijinul ferm al instituției în care am lucrat în ultimii 15 ani pentru a mă detașa la Kiev și a-mi desfășura activitatea în calitate de șef al Unității Dezvoltarea Reformei Resurselor Umane. „Ai curaj!”, îmi spuneau colegii și prietenii. „E o responsabilitate – le-am răspuns – și nu pot refuza ocazia de a pune umărul acolo unde este nevoie, atunci când este nevoie.”

Mandatul Misiunii, stabilit prin Decizie a Consiliului UE, în anul 2014, este acela de a sprijini Ucraina în angajamentul său de a-și reforma sectorul de securitate civilă, prin consilierea autorităților ucrainene în elaborarea unor strategii noi și implementarea coerentă și comprehensivă a reformelor. Obiectivul este ca implementarea lor să aibă drept rezultat asigurarea unor servicii de securitate legitime, care respectă statul de drept și inspiră încredere cetățenilor, în deplină conformitate cu drepturile și libertățile fundamentale ale omului. În acest scop, în prezent, EUAM-Ucraina are ca priorități: consolidarea capacității instituțiilor ucrainene de a investiga și a urmări infracțiunile internaționale, securitatea statului și cea națională, justiția penală, combaterea criminalității organizate și transfrontaliere, siguranța comunității și organizarea poliției-nească. Aceste priorități sunt consolidate din perspectivă transversală în domeniile drepturilor omului, egalității de gen și al drepturilor minorităților, transformării și inovării digitale, combaterii corupției și al garantării bunei guvernante.

Având în vedere evenimentele din 2022, respectiv războiul neprovocat și ilegal al Federației Ruse, precum și dobândirea de către Ucraina a statutului de stat candidat pentru apartenența la Uniunea Europeană, prioritățile și structura Misiunii au fost

* Prezentul material reprezintă viziunea și opinia autorului și nu poate fi considerat în nicio circumstanță poziția oficială a Ministerului român al Afacerilor Externe sau a EUAM – Ucraina.

adaptate față de mandatul inițial, acordat în 2014, în prezent având componența menționată mai sus. Deopotrivă, consider că acest context este deosebit de relevant din perspectiva relațiilor dintre Uniunea Europeană și Ucraina, respectiv a manierei în care Uniunea poate modela viitorul Ucrainei, dar și a modului în care Ucraina poate influența prioritățile și felul de a fi în cadrul Uniunii Europene. Aceasta deoarece apreciez că respectivele evenimente au influențat viața de zi cu zi a oamenilor de rând – atât a ucrainenilor, cât și a celor din Uniune, precum și noțiunea de patriotism sau importanța apartenenței la comunitatea euroatlantică.

La nivel practic, domeniul de acțiune al Misiunii se concretizează în activități precum: consilierea autorităților ucrainene în pregătirea unor documente esențiale, precum *Strategia comprehensivă pentru reformarea organelor de aplicare a legii ca parte a sistemului de apărare și securitate a Ucrainei pentru perioada 2023-2027* (Strategia Comprehensivă pentru Reformă), a cărui adoptare și implementare reprezintă însăși rațiunea de a fi a EUAM-Ucraina. Se adaugă sprijinirea creării „culoarelor de solidaritate” cu statele vecine, inclusiv cu România, pentru a facilita tranzitul mărfurilor înspre și dinspre Ucraina și monitorizarea implementării Programului de Combateră a Corupției în perioada 2023-2025. Totodată, personalul Misiunii derulează activități practice de pregătire profesională în domenii specifice, precum combaterea crimei organizate sau investigarea și urmărirea crimelor de război, creșterea rezilienței și a profesionalismului personalului care lucrează în instituțiile din domeniul securității civile, prin traininguri specifice pe aspecte ce țin de gestionarea evenimentelor critice, sănătate mentală și prim-ajutor în plan psihologic.

La debutul agresiunii, personalul Misiunii a fost evacuat în Republica Moldova și apoi în Polonia, activitatea fiind reluată la Kiev, din septembrie 2022. În tot acest interval de timp, Misiunea a continuat să fie activă de la distanță. Cu ocazia reîntoarcerii pe teren, o parte din personal a ales să își încheie misiunea, din cauza riscurilor de securitate, deși zona Kievului nu mai face parte din linia de front, ci din ceea ce numim „teritoriile eliberate”.

Mi-am început activitatea la sfârșitul lunii ianuarie 2023, cu entuziasm și optimism, crezând sincer în șansa ucrainenilor de a avansa cu reformele, în pofida provocărilor cauzate de agresiunea rusă. Am vrut și vreau, în continuare, să fiu acolo unde contribuția mea poate face diferența. Sunt adesea întrebată dacă nu îmi este frică. Răspunsul meu se referă la faptul că am încredere în procedurile ce vizează asigurarea securității personalului EUAM-Ucraina și sunt sigură că ele vor funcționa și în cazul activării situației care ar impune evacuarea.

Ca mod de viață, acesta pare, din multe puncte de vedere, unul normal, cu excepția restricției de a circula pe străzi în afara intervalului orar 24.00-5.00, necesitatea de a intra în adăpost cu ocazia alertelor aeriene și evitarea plimbărilor în zone neasfaltate, din motive de securitate și de evitare a minelor antipersonal. În rest, serviciile de toate tipurile funcționează normal și viața, pentru ucrainenii și pentru personalul internațional desfășurat aici, merge mai departe. Aceasta a și fost surpriza pe care am descoperit-o la fața locului. Localnicii par a fi trecut de șocul atacului, au înțeles în ce situație se află, s-au adaptat la noile reguli și circumstanțe și contribuie fiecare, prin propriile eforturi,

la rezistența țării lor. Chipurile de pe stradă nu sunt întotdeauna vesele, dar sunt demne. Îmi aduc aminte primul training la care am participat ca reprezentant al EUAM-Ucraina. Am avut un sentiment de umilință în fața reprezentanților instituțiilor de securitate civilă, care își pierduseră colegi sau membri ai familiei pe front și erau totuși prezenți și interesați să afle cum pot contribui la reforma sistemului din care fac parte.

Interlocutorii din partea autorităților ucrainene sunt recunoscători pentru sprijinul primit și pentru prezența noastră în Ucraina, cred sincer în șansa Victoriei, cei mai mulți par a nu se mai speria de zgomotul alertelor aeriene care pornește oricând, în mijlocul zilei sau în miezul nopții și durează, uneori, ore în șir. Acestea sunt aspecte la ordinea zilei și... a nopții. Mândria de a ține piept dușmanului de la Est, respectul pentru Eroii și pentru Cei curajoși care se sacrifică pe front fac parte însă din limbajul lor curent și reprezintă aspecte ce îi motivează să meargă mai departe, cu fruntea sus.

Pe de altă parte, din experiența mea, noi, cei din EUAM-Ucraina și ceilalți parteneri europeni sau internaționali, încercăm să fim atenți la nevoile locale și la modul în care acestea evoluează, ne coordonăm în mod constant, astfel încât acțiunea de sprijin să fie coerentă. Totodată, ne străduim să ascultăm activ, iar limbajul și atitudinea noastră să fie empatică, să îi încurajăm, dar să nu facem promisiuni nerealiste, astfel încât să nu fim, ulterior, în poziția de a-i dezamăgi.

Dacă sprijinul material și de consolidare instituțională în vederea creșterii rezilienței în contextul războiului este acordat în funcție de disponibilitățile și mandatele partenerilor europeni și internaționali, între care se include și EUAM-Ucraina, din punctul meu de vedere, noțiunea de „condiționalitate” rămâne de actualitate și nu și-a pierdut din consistență în ceea ce privește urmărirea progreselor necesare pentru verificarea îndeplinirii criteriilor pentru deschiderea negocierilor de aderare la UE. Din acest punct de vedere, cred că este foarte clar că o decizie pozitivă în acest sens nu va avea loc decât pe bază de merit, respectiv în urma constatării că autoritățile pot dovedi rezultate concrete în sensul reformelor solicitate.

Astfel, experiența mea ca membru al Misiunii împletește, de o manieră fără precedent, în plan personal și profesional, o serie de abordări diferite: cea multilaterală – având în vedere că fac parte din echipa UE pe teren – cu cea bilaterală – lucrând în mod constant cu partenerii ucraineni; zona diplomatică – a relațiilor cu parteneri străini, inclusiv negocierilor interne pentru identificarea exactă a priorităților Misiunii față de cei dintâi – cu cea tehnică – privind oferirea de sprijin concret pentru ameliorarea unor aspecte specifice: legislație, proceduri, know-how și bune practici în domeniul securității civile. Toate acestea, în contextul actual de război desfășurat concomitent cu demersurile de reformă. Astfel, nu pot decât să fiu entuziasmată să îmi fie încredințată oportunitatea de a-mi testa din plin capacitatea din toate aceste unghiuri, inclusiv în calitate de coordonator la nivelul Misiunii, pentru oferirea consilierii EUAM – Ucraina în elaborarea *Planului de Acțiune al Strategiei Comprehensive pentru Reformă*.

Așadar, în ansamblu, experiența îmi oferă oportunitatea de învățare și adaptare, atât ca profesionist, ca femeie-diplomat, cât și ca simplu cetățean – om cu frici și responsabilități, mamă, fiică și soră. Aprofundez, în fiecare zi, proceduri și perspective noi, fie că țin de activitatea curentă, fie că se referă la asigurarea securității personale, în contextul războiului. Descopăr noi moduri de a privi lucruri precum pacea și liniștea, pe care, anterior, le consideram garantate și aflu, nemijlocit, în ce se concretizează demnitatea și patriotismul. Totodată, aprofundez normalitatea faptului că, în ciuda contextului unei violențe nejustificate, te poți aduna și îți poți face treaba într-o manieră responsabilă și fără victimizare.

Astfel, apreciez că exercițiul UE de a sprijini eforturile Ucrainei în reforma sectorului de securitate civilă, în contextul războiului neprovocat și ilegal al Rusiei, ar putea avea un efect profund, mai întâi asupra Ucrainei, prin evoluția instituțiilor și a societății, prin adaptarea rapidă la circumstanțe și împrumutarea modelului european. Totodată, apreciez că efectul ar putea fi identificat și la nivelul Uniunii Europene și al cetățenilor europeni, deoarece aceștia din urmă experimentează solidaritatea cu poporul ucrainean, pot învăța prin exemple concrete ce reprezintă reziliența și demnitatea în viața de zi cu zi și se pot familiariza cu amenințarea și consecințele pe care le poate reprezenta/produce un sistem autocrat, abuziv și care încalcă normele de drept internațional. Nu în ultimul rând, apreciez că experiența prezenței europene în plan local și sprijinul constant demonstrat sunt în măsură să consolideze gradul de cunoaștere și încredere reciprocă, astfel încât, la momentul aderării Ucrainei la UE, fiecare dintre cele două părți să fie pregătită pentru funcționarea în parametrii adecvați, în noul format.

ACADEMIA DIPLOMATICĂ EUROPEANĂ – VIITORUL STABILITĂȚII REGIONALE

Mihai Constantinescu

„Europa este o grădină, iar restul lumii o junglă.” Fraza aceasta m-a tot urmărit de când sunt în Bruxelles. Am încercat să-i găsec tâlcul, alteori am privit-o detașat și cinic. Nici Josep Borrell nu părea întru totul relaxat când a rostit-o. Era 13 octombrie 2022, deschiderea oficială a Academiei Diplomatice Europene (*European Diplomatic Academy*, EUDA). Borrell primise anterior un discurs șablon, genul acela de alocuțiune pe care StratCom-ul o ține la naftalină și înlocuiește doar numele evenimentului și locația. Însă, ceva radical s-a schimbat în biroul Înaltului Reprezentant, subit s-a decis schimbarea frazelor reci cu metafore ce aveau să fie preluate în buclă de mass-media globală.

Politicianul catalan pășește alături de Federica Mogherini, fostă Înalt Reprezentant al Uniunii Europene, în aula Colegiului Europei din Bruges, sub privirile curioase a celor câteva zeci de tineri diplomați europeni. Își intră rapid în rol, cunoaște bine scena, iar coregrafia era deja stabilită. Se așează la pupitru în fața unui panou uriaș pe care-i apăreau numele și înșiruirea interminabilă de funcții: „Josep Borrell Fontelles – Înalt Reprezentant al Uniunii Europene pentru Politică Externă și Securitate și Vicepreședinte al Comisiei Europene.”

„Grădina nu poate fi protejată prin ziduri înalte, căci jungla poate depăși orice obstacol, indiferent cât de mari ar fi zidurile. Grădinarii trebuie să iasă în junglă și să stopeze avansul acesteia”, afirma Borrell, spre stupefacția celor care îi pregătiseră discursul, dar nu și această comparație stângace. Nu puțini au fost cei care l-au criticat de viziuni colonialiste, rasiste sau eurocentrice. Însă Borrell s-a încăpățânat să-și mențină declarația, în ciuda presiunii crescânde, lăsând un gust amar în Europa și la nivel internațional.

Într-adevăr, Europa este o grădină, fiind zona cu cei mai înalți indici ai dezvoltării, atât în plan politic, cât și economic, cultural sau social. Acest statut nu ar fi fost atins fără campaniile de spoliere duse de europeni pe alte continente veacuri întregi. Însă, la fel de adevărat este că Uniunea Europeană trebuie să rămână un apărător fervent al drepturilor fundamentale prin diversificarea și dezvoltarea relațiilor cu o gamă cât mai largă de actori.

Afirmațiile lui Borrell au cu atât mai mult sens în contextul actual, fiind devoalate într-un moment simbolic al politicii externe europene. Născocit prin literatura de specialitate a anilor 2000, proiectul unei Academii Diplomatice Europene a prins contur recent. Celor care au lucrat îndeaproape la punerea pe picioare a academiei le place să spună că Borrell este inima, în timp ce europarlamentarul Nacho Sanchez-Amor creierul. Cumva au dreptate. În momentul preluării mandatului de Înalt Reprezentant, Josep Borrell a fost privit cu neîncredere la nivelul statelor membre, cât și în cadrul

instituțiilor UE. În viziunea multora, un politician aflat la final de carieră, fără anvergură europeană și adesea cu poziții publice îndoielnice, nu poate fi considerat o variantă viabilă pentru conducerea strategiei de afirmare globală a UE. În acest context ostil, lui Borrell i-a surâs ideea creării unei Academii Diplomatice Europene, un instrument pe care să-l lase drept moștenire principală a mandatului scadent în 2024.

Nevoia Înaltului Reprezentant UE de a-și îmbuna criticii printr-un proiect major s-a suprapus cu viziunea strategică a lui Sanchez-Amor. Politician aflat la o primă aventură în Parlamentul European (PE), membru influent al Comitetului pentru Afaceri Externe al PE, Nacho Sanchez-Amor a fost cel care a venit cu viziunea, dar și cu modul de implementare a viitoarei academii.

În data de 13 octombrie 2022, la aproape 6 luni de la decizia Parlamentului European de a finanța proiectul pilot al Academiei Diplomatice Europene, într-un cadru relativ restrâns, era prezentat în detaliu formatul acestui proiect. Timp de nouă luni (septembrie 2022 – mai 2023), 40 de tineri diplomați și oficiali UE au trecut printr-un proces unic de pregătire și formare profesională.

Cazați în centrul Europei, în pitorescul Bruges, participanții au trecut printr-o gamă largă de exerciții și activități, prin intermediul cărora să-și dezvolte cunoașterea aprofundată, precum și un set adițional de aptitudini, în domeniul studiilor europene. Curricula programului a avut un design special, creat și implementat de Colegiul Europei, prelegerile standard fiind asezonate cu simulări și întâlniri la nivel înalt cu decidenții din Bruxelles.

Astfel, trecând printr-un proces riguros orientat spre practica diplomatică, absolvenții primei ediții a academiei sunt capabili să faciliteze atât relația statelor membre cu instituțiile Uniunii Europene, cât și să promoveze interesele și valorile comune în raport cu părțile terțe.

Pare un plan ambițios, un mecanism care se vrea o punte unică pentru diplomațiile naționale și relațiile acestora cu instituțiile europene. Însă, pe lângă logica aparent „idealistică” a proiectului, discutăm despre un demers extrem de pragmatic. Statele membre au înțeles rapid că academia este un bun prilej prin care să-și reducă cheltuielile alocate pregătirii diplomaților. Pe acest atu se bazează implicit Serviciul European de Acțiune Externă (SEAE), oferind ministerelor de externe, la finalul lunilor de pregătire, un grup compact de diplomați instruiți și pregătiți să preia oricând posturi în reprezentanțele permanente din Bruxelles. În plus, academia oferă contextul unei socializări unice. La finalul programului, cei 40 de participanți vor fi dezvoltat o rețea vastă de relații, gata să fie utilizată în viitoarele discuții diplomatice.

Dar miza merge dincolo de granițele naționale și comunitare. În cele câteva luni petrecute alături de echipa SEAE, direct responsabilă de gestionarea Academiei Diplomatice Europene, am început să atribuim alte sensuri „grădinarilor” și „junglei”. Prima ediție a academiei s-a adresat implicit statelor din Vecinătatea Estică și Balcanii de Vest. Albania, Macedonia, Muntenegru, Turcia, Georgia și Ucraina au răspuns afirmativ invitației SEAE de a trimite tineri diplomați la pregătire în Bruxelles. Astfel, afirmațiile

lui Borrell încep să fie nuanțabile. Discutăm despre o Academie Diplomatică Europeană, finanțată din bugetul Parlamentului European, care include și diplomați din afara Uniunii Europene. Încorporând statele din imediată vecinătate într-un program definitoriu pentru viitorul politicii externe și de securitate a UE, transmite un mesaj clar: ameliorarea crizelor regionale se poate face doar prin cooperare extinsă, iar diplomații trebuie să rămână un factor central în determinarea relațiilor bilaterale și multilaterale. Pacea și stabilitatea s-ar putea construi pornind de la relații stabilite prin acest program chiar și în regiuni precum zona Mării Negre, unde conflictele înghețate și invazia rusească din Ucraina au acum efecte distructive.

Într-adevăr, deși încă la stadiul de proiect pilot, dar cu șanse reale de a fi transformată într-un organism de sine stătător în arhitectura UE, Academia Diplomatică Europeană are capacitatea să devină un pilon al securității regionale, cu precădere în zona Mării Negre. Mărturia acestor viitoare dezvoltări rezidă în modul de concepere și dezvoltare al EUDA. Dorința decidenților UE de a consolida un *esprit de corps* dincolo de viziunea tradițională a academiilor și institutelor diplomatice naționale este transpusă în realitate printr-un set omogen de practici educaționale.

În primul rând discutăm despre complexitatea curriculei implementate în cadrul academiei. Colegiul Europei, instituția desemnată prin licitație să găzduiască prima etapă a programului pilot, a elaborat un plan pe trei secțiuni principale: cunoaștere, aptitudini și atitudini. Cele trei paliere se întrepătrund și au drept element central viziunea și misiunea Uniunii Europe la nivel regional și global.

Secțiunea dedicată cunoașterii, în mod poate surprinzător, reprezintă un procent redus din întregul program, aproximativ 20%. Categoria în sine a fost divizată în arii tematice, menite să îi familiarizeze pe cursanți cu principalele ramificații și domenii de acțiune pe care Bruxelles-ul le consideră nucleul politicii sale în raport cu statele membre și entitățile terțe. Cele 10 teme principale au fost tratate pe larg în cadrul programului, fiindu-le alocate între 2 și 4 săptămâni pentru aprofundarea fiecărei dimensiuni. În plus, lectorii și instructorii au fost aleși preponderent din rândul practicienilor instituțiilor UE, plus membri marcantți ai mediului academic european. Cele 10 arii tematice au vizat aspectele de ordin economic, social, politic, cultural, securitar și diplomatic, fiind adaptate pe studii de caz și zone geografice specifice. Scopul principal al secțiunii „cunoaștere” a fost familiarizarea tinerilor diplomați cu practicile utilizate de Uniunea Europeană la nivel comunitar și internațional, fiind facilitată astfel adaptarea cursanților la viitoarele posturi și activități diplomatice.

Însă, cunoașterea se poate dovedi un atu limitat în lipsa dezvoltării unor aptitudini concrete prin care să fie pusă în valoare. Prin urmare, secțiunea aptitudinilor reprezintă esența curriculei pregătite de Colegiul Europei. În cadrul programului de formare, cursanții au fost implicați într-un modul extins de simulări. Gestionarea situațiilor de criză în contextul misiunilor diplomatice, dialogul cu mass-media sau organizarea unui Consiliu al Afacerilor Externe sunt doar câteva dintre exercițiile la care cursanții au fost nevoiți să se adapteze. Oferind scenarii variate, dar și studii de caz pliate pe potențialele

posturi pe care cursanții le vor prelua la finalul EUDA, secțiunea „aptitudini” a oferit cadrul ideal dezvoltării unor reflexe vitale, atât în situații sensibile, cât și în derularea activității diplomatice de zi cu zi. De asemenea, au fost incluse numeroase exerciții de scriere academică (*policy*) și redactare a documentelor diplomatice.

Elementul inedit al curriculei a fost determinat de dorința organizatorilor de a dezvolta un grup cu personalitate. Secțiunea destinată „aptitudinii” a vizat stimularea gândirii critice și creativității într-un mediu divers. Pe parcursul programului, la finalul fiecărei săptămâni, a fost organizată o sesiune de *debriefing* în prezenta actualului rector al Colegiului Europei, Federica Mogherini. Acest tip de activități le-a permis participanților să se exprime liber, într-un spațiu sigur, întărind capacitatea individuală de relaționare transparentă cu ceilalți membri ai grupului și, implicit, coeziunea întregii echipe. Metoda utilizată a avut efectul scontat, cursanții dezvoltând o atitudine îndrăzneată în cadrul activităților propuse, adăugând un plus de dinamism întregului program.

Activitățile suplimentare propuse studenților indică în mod clar ambiția SEAE de a transforma EUDA într-un instrument generator de securitate la nivelul regiunii extinse a vecinătății estice. În momentul organizării licitației pentru organizarea primei faze a academiei, SEAE menționa clar că instituția câștigătoare trebuie să ofere acces rapid la zona decizională din Bruxelles. Prin urmare, Colegiul Europei cu sediul în Bruges a avut un avantaj indiscutabil. Cu toate acestea, prima săptămână a academiei, dedicată dezvoltării coeziunii echipei, a avut loc în Natolin, campusul polonez al colegiului. În acea perioadă, sfârșit de august 2022, Polonia se afla în centrul grupului de state est-europene care pleda pentru o atitudine asertivă a UE și NATO în raport cu acțiunile sângeroase ale Kremlinului în Ucraina. Decizia de a-i trimite în Polonia pe cei 40 de participanți a avut un substrat politic evident – prima generație europeană de diplomați va fi o parte activă în cadrul eforturilor de gestionare a situațiilor de criză din proximitatea granițelor Uniunii Europene.

După cum afirmă o parte din cursanți, prima săptămână în Natolin a fost cel puțin surprinzătoare: „Când am fost selectați de ministerele de externe pentru a participa la prima ediție a Academiei Diplomatice Europe, nu știam la ce să ne așteptăm. Era un proiect inedit, iar puținele informații primite nu ne confereau prea multe răspunsuri. Am aflat că prima săptămână se va desfășura în Natolin și va cuprinde, în general, exerciții de cunoaștere. Nu s-a spus că în program vor fi incluse și câteva vizite pe teren. Așadar, pe la mijlocul săptămânii, la șase dimineața, ne aștepta un autobuz în fața căminului. Buimaci de somn, am fost transportați în afara Varșoviei. Așa am întreprins două vizite copleșitoare, una la granița Poloniei cu Ucraina, iar cealaltă la granița cu Belarus.” Acestea sunt doar câteva dintre impresiile expuse de participanți în cadrul Ceremoniei de Absolvire, organizată pe data de 9 mai 2023 la sediul SEAE. Nu doar Joe Biden, Ursula von der Leyen sau alți lideri globali au fost prezenți în proximitatea războiului din Ucraina, ci și prima generație a Academiei Diplomatice Europene.

Semnalul transmis de SEAE a fost recepționat rapid de tinerii diplomați. Vecinătatea UE trebuie apărată și tratată cu aceeași seriozitate și atenție precum interiorul Uniunii. Iar acest lucru l-am putut observa în cadrul ceremoniei de absolvire a EUDA. În toila ultimelor retușuri pentru organizarea evenimentului, primesc un mesaj din partea Colegiului Europei. Cei 40 de diplomați au decis să intervină în desfășurătorul pregătit de SEAE, propunând-o pe reprezenta Georgiei din cadrul EUDA să ia cuvântul la ceremonia de absolvire în calitate de reprezentant al grupului de cursanți. Deși în aparență un gest mărunț, atitudinea proactivă a primei generații de absolvenți EUDA demonstrează un grad ridicat de empatie, precum și disponibilitatea grupului de a integra în orice context partenerii, vecinii și potențialii membri cu drepturi depline ai Uniunii Europene.

Deși nu este enumerată printre aspectele principale când se discută despre consolidarea securității în proximitatea estică a Uniunii Europe, EUDA oferă toate premisele unui succes european în materie de diplomatie preventivă. Vorbim despre viitoare serii întregi de diplomați, beneficiari ai unor cursuri complexe de pregătire și, poate cel mai important, parte a unui corp diplomatic european format în campusurile marilor universități ale Europei. Efectele benefice ale acestor ani de pregătire vor fi vizibile pe termen mediu, când, în situații de criză, SEAE speră ca în fruntea diplomațiilor naționale și a celei europene se va afla un grup de colegi și prieteni care au împărțit același spațiu academic la un moment dat, aflați peste ani în postura de a colabora și rezolva probleme stringente, de această dată în afara camerelor de simulare oferite de Colegiul European.

Iar primii muguri ai succesului apar mai curând decât se aștepta SEAE. Din cei 40 de tineri diplomați, un procent semnificativ a rămas în Bruxelles, în cadrul reprezentanțelor permanente și al ambasadelor, iar o parte dintre cei întorși în centrale au preluat posturi din departamente ce se ocupă fie de afaceri europene, fie de vecinătatea estică. În plus, pregătirile pentru a doua etapă a EUDA, cu începere din septembrie 2023, relevă un interes crescând al statelor membre în ceea ce privește trimiterea tinerilor diplomați la stagiile de pregătire ale EUDA. Spre deosebire de prima ediție, toate cele 27 de state membre ale UE au răspuns pozitiv la invitația SEAE și vor trimite cel puțin un reprezentant.

Din punct de vedere al formatului, echipa SEAE a luat notă de doleanțele ministerelor de externe pentru ediția a doua, pregătind un proiect îmbunătățit. Pentru a evita crearea unor crize de personal în interiorul diplomațiilor naționale, SEAE a decis să împartă EUDA în două semestre distincte, cu două promoții diferite de cursanți (septembrie-ianuarie/ februarie-iunie). În plus, participanții vor avea ocazia să se familiarizeze în mod direct cu munca SEAE, printr-un stagiul de practică în Bruxelles ce va dura aproximativ patru săptămâni. În schimb, consorțiul ce va implementa ediția a doua a academiei va fi în continuare condus de Colegiul Europei, acesta oferind o compoziție ideală de prestigiu academic, facilități și conectivitate.

Așadar, avem motive suficiente să privim cu optimism la viitorul diplomației europene, unul care se prefigurează a fi esențial în eforturile comune de a menține un standard ridicat de securitate în vecinătatea granițelor UE. Decizia celor 27 de state

membre să externalizeze, fie și parțial, o parte a pregătirii diplomatice, este un semnal puternic dat întregului proiect european. Construind o generație de diplomați abili, gata să jongleze cu o varietate însemnată de dosare, atât naționale, cât și europene, programul ne oferă speranțe că statele membre au înțeles profunzimea conceptului integrat de politică externă și de securitate comună. Interesele globale și regionale ale Uniunii Europene trebuie privite ca o extensie a ambițiilor naționale, fără de care niciun stat european nu-și poate atinge adevăratul potențial pe scena internațională.

MAREA BRITANIE ȘI ACORDUL SECRET DIN 18 MARTIE 1915 CU RUSIA PRIVIND CONSTANTINOPOLUL ȘI STRĂMTORILE BOSFOR ȘI DARDANELE

Valentin-Ioan Fușcan

Abstract: In the spring of 1915, Great Britain and France concluded with Russia a secret agreement regarding the Constantinople and the Dardanelles straits. The object of this secret agreement was Russia's control over the straits after the war. This article is focused mainly on the political and military evaluations of the London cabinet which led to the conclusion that such an event won't contravene to the long term interests of the British Empire.

1. INTRODUCERE

Deținătoare a unor întinse posesiuni în Asia, Marea Britanie a fost interesată, mult timp, în menținerea integrității Imperiului Otoman, ca o barieră împotriva unei posibile expansiuni ruse¹. Funcția primordială a Imperiului Otoman era, în viziunea diplomației britanice, aceea de a servi ca sursă de materii prime și piață de desfacere pentru o țară care avea primatul revoluției industriale. Treptat, dinamica relațiilor dintre Marile Puteri în spațiul balcanic și la gurile Dunării de Jos a determinat o modificare esențială a importanței atribuite Imperiului Otoman de către guvernele de la Londra, ca instrument al protejării intereselor britanice. Închegarea statelor moderne în Peninsula Balcanică și rezistența acestora în fața presiunilor exercitate de Rusia au convins diplomația britanică de faptul că problema integrității Imperiului Otoman nu mai era un obiectiv esențial al politicii externe a Marii Britanii. „Criza bulgară” din 1886, provocată de proclamarea uniunii Bulgariei cu Rumelia de Est și opoziția Rusiei față de această acțiune, a avut drept consecințe reevaluarea strategiei britanice în estul Europei. Cabinetul londonez a apreciat că statele balcanice, mai degrabă decât Imperiul Otoman, pot deveni principalul instrument de stăvilire a ambițiilor Rusiei în această zonă a Europei².

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, strategia britanică în estul Europei a cunoscut o „răsturnare” spectaculoasă. Principala preocupare a Marii Britanii a devenit cea a problemei superiorității navale și a capacității flotei britanice de a organiza operațiuni navale pe scară largă și debarcarea cu succes a trupelor în Strămtori, în eventualitatea unei acțiuni rusești pentru impunerea dominației asupra Constantinopolului. Alianța franco-rusă din 4 ianuarie 1894 pune în pericol supremația

¹ A se vedea R. J. Crampton, *The Hollow Detente. Anglo-German Relations in the Balkans, 1911-1914*, George Prior Publishers, London, 1979, p. 12.

² *Ibidem*, p. 13.

navală britanică în Marea Mediterană³. Colaborarea dintre Franța și Rusia implica nu doar necesitatea neutralizării flotei ruse în Marea Neagră, ci și a celei franceze din Mediterana, cu baza la Toulon. Concluziile desprinse de amiralitatea britanică au relevat imposibilitatea contracarării unei acțiuni comune a Franței și Rusiei și, implicit, dificultatea asigurării securității Constantinopolului⁴. Aceste elemente au contribuit la abandonarea preocupării tradiționale pentru strâmtoarele Bosfor și Dardanele, cu atât mai mult cu cât integritatea Imperiului Otoman părea să nu fie amenințată în mod real. De altfel, acordul austro-rus din 1897 era, în viziunea diplomației britanice, o garanție la adresa statu-quoului în Peninsula Balcanică, recunoscut ca reprezentând o necesitate și de către împărații Austro-Ungariei și Rusiei⁵.

La începutul secolului al XX-lea, politica externă a Marii Britanii a cunoscut o nouă reorientare. Treptat, cabinetul de la Londra a perceput tendințele hegemonice ale Germaniei ca pe o amenințare serioasă la adresa securității intereselor britanice în plan internațional. Acest lucru a făcut posibilă apropierea anglo-franceză, prin eliminarea problemelor litigioase dintre cele două țări, în special acelea cu privire la problema Egiptului și a Canalului Suez, reglementate prin acordul de la Londra din 8 aprilie 1904, cunoscut sub numele de „Antanta Cordială”⁶. Aceleași temeri ale diplomației britanice față de Germania au stat la baza reconsiderării atitudinii față de Rusia și semnarea, la 31 august 1907, la Sankt-Petersburg, a acordului anglo-rus care reprezenta, astfel, încheierea Triplei Înțelegeri între Marea Britanie, Franța și Rusia⁷.

În anii care au precedat declanșarea Primului Război Mondial, Londra a fost preocupată de accelerarea de către Germania a organizării unei flote puternice, ceea ce constituia o amenințare la adresa poziției maritime a Imperiului Britanic⁸. În timpul războaielor balcanice, întrucât interesele britanice nu erau în mod fundamental afectate, guvernul de la Londra și-a oferit medierea în vederea încheierii unei înțelegeri între statele din Balcani. Însă, după cum se știe, negocierile dintre foștii beligeranți, mediate de diplomația românească, au dus la semnarea unei păci (fără amestecul niciunei mari puteri), a cărei valabilitate, în ceea ce privește trasarea frontierelor, n-a fost pusă în discuție multă vreme. Fără îndoială, această premieră în reglarea situației în Balcani doar de către statele din zonă a afectat într-un grad înalt orgolii și interese ale marilor puteri chiar în ajunul primei conflagrații mondiale.

După izbucnirea Primului Război Mondial, Cabinetul londonez s-a văzut obligat să reevalueze interesele britanice la gurile Dunării și în Balcani. Apropierea Turciei de Puterile Centrale a determinat o schimbare radicală în poziția Londrei. Pentru a elimina prezența germană din spațiul otoman și pentru a-și asigura controlul asupra unor zone

³ M. B. Cooper, „British Policy in the Balkans”, 1908-9, în *The Historical Journal*, vol. 7, nr. 2 (1964), p. 259.

⁴ R. J. Crampton, *op. cit.*, p. 13.

⁵ J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, Presse Universitaire de France, Paris, 1964, p. 137.

⁶ Nicolae Ciachir, Gheorghe Berca, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 420.

⁷ J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 139.

⁸ Sir Edward Grey, Vicomte de Fallodon, *Memoires*, Payot, Paris, 1927, p. 234.

de mare însemnătate economică și strategică pentru Imperiul Britanic, stăpânite de turci, guvernul său s-a angajat într-o vastă acțiune în vederea împărțirii Imperiului Otoman. Guvernul londonez era preocupat să își asigure preponderența în spațiul care cuprindea atât segmente ale comunicațiilor maritime, cât și piața pentru produsele industriei britanice. În același timp, Marea Britanie era interesată ca resursele umane și materiale ale statelor balcanice să nu poată fi utilizate de Germania, care ar fi beneficiat astfel de un important avantaj în războiul de uzură cu Puterile Antantei. În această perioadă, diplomația britanică a acționat pe mai multe direcții, încercând să determine realizarea unui bloc balcanic unit. Aceste eforturi s-au lovit însă de interesele diferite ale Bulgariei, Greciei, României și Serbiei, imposibil de reconciliat fără acceptarea unor compromisuri care presupuneau, în primul rând, concesiile teritoriale pe care niciunul dintre aceste state nu era dispus să le accepte.

În studiul său privind problema Dunării și a strâmtorilor Bosfor și Dardanele, Fl. Al. Mironescu a scos în evidență interesul constant al Marii Britanii în sud-estul Europei, manifestat în problemele Mării Negre⁹. Ca mare putere maritimă, interesele Marii Britanii în bazinul Mării Negre se înscriu în cadrul mai larg al politicii externe britanice, având drept principii esențiale asigurarea securității comunicațiilor maritime imperiale și a *Commonwealth*-ului. Aceasta a reprezentat, de altfel, rațiunea principală care a stat la baza preocupării Angliei față de problema expansiunii Rusiei la gurile Dunării și în Balcani¹⁰. Interesată, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în comerțul cu grâne la gurile Dunării, Anglia a susținut în mod activ libertatea navigației pe Dunăre. Imperiul Rus reprezenta, în viziunea diplomației britanice, un potențial pericol la adresa libertății navigației pe Dunăre și a strâmtorilor Bosfor și Dardanele¹¹. La rândul său, libertatea Mării Negre se înscria, în concepția navală britanică, în principiul general al libertății mărilor¹².

2. MAREA BRITANIE, RUSIA ȘI PROBLEMA STRĂMTORILOR – CONSIDERAȚII GENERALE

Încă din perioada războiului Crimeei (1853-1856), unul dintre principalele obiective ale diplomației engleze a fost acela de a nu permite Rusiei să ocupe Constantinopolul și Strâmtorile¹³. În timpul Primului Război Mondial, preocupată de riscul deteriorării raporturilor cu aliatul de la Răsărit ca urmare a operațiunilor navale de ocupare a strâmtorii Dardanele de Marea Britanie și Franța, diplomația britanică și-a îndreptat eforturile în direcția menajării intereselor ruse. Consecințele asupra poziției navale a Marii Britanii în Marea Mediterană față de eventuala ocupare a Constantinopolului și a strâmtorilor Bosfor și Dardanele de către Rusia au făcut obiectul discuțiilor din cadrul Comitetului Imperial de Apărare cu mult înaintea declanșării Primului Război Mondial și ele vor sta, în bună măsură, la baza strategiei britanice în problema strâmtorilor.

⁹ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, vol. 130, Fl. Al. Mironescu, *Dunărea și Strâmtorile*, p. 26-29.

¹⁰ *Ibidem*, p. 26.

¹¹ *Ibidem*, p. 27.

¹² *Ibidem*, p. 28.

¹³ Sir Edward Grey, *op. cit.*, p. 474. A se vedea și Gregory Paget, „The November 1914 Straits Agreement and the Dardanelles-Gallipoli Campaign”, în *Australian Journal of Politics & History*, vol. 33, nr. 3, decembrie 1987, p. 253.

De altfel, în perioada 1895-1914, concepția tradițională a politicii externe a Marii Britanii, care se opunea ocupării de către Rusia a Constantinopolului și a strâmtorilor Bosfor și Dardanele, a cunoscut o reconsiderare esențială, diplomația britanică admitând chiar posibilitatea acceptării pretențiilor ruse în această direcție¹⁴.

La 14 februarie 1903, Arthur Balfour a întocmit un raport deosebit de interesant cu privire la concluziile dezbaterilor din Comitetul Imperial de Apărare din 11 februarie privind relațiile cu Rusia în problema Constantinopolului. Analizând dacă balanța de puteri în Mediterana ar avea de suferit în cazul în care Rusia ar obține, prin ocuparea Constantinopolului, liberă ieșire pentru flota sa din Marea Neagră, prin strămoarea Dardanele, închisă însă celoralte puteri, comitetul a apreciat că Rusia ar obține anumite avantaje navale, fără ca acest lucru să poată însă modifica în mod fundamental poziția strategică a flotei britanice din Marea Mediterană¹⁵.

Totodată, directorul serviciilor secrete navale britanice – prințul Louis de Battenberg – a întocmit un memorandum privind problemele enunțate mai sus. Acesta era de părere că Rusia nu va ocupa Constantinopolul și nu va forța strâmtorile fără a-și asigura, mai întâi, alianța Franței. Pentru a întreprinde însă operațiuni majore în Marea Mediterană, flota rusă din Marea Neagră ar fi trebuit să distruge flota britanică. În concluzie, o ocupație rusă la Constantinopol nu ar fi avut mari semnificații pentru interesele britanice, atâta timp cât, în mod evident, flota navală a Marii Britanii își menținea poziția preponderentă¹⁶.

Concluziile ședinței Comitetului Imperial de Apărare din anul 1903, readuse în discuție de către Maurice Hankey, secretar al Comitetului Imperial al Apărării și al Cabinetului de Război, la 11 martie 1915, au fost studiate de Sir Arthur Knyvet Wilson, amiralul flotei. Acesta considera că, spre deosebire de perioada în care a fost adoptată de către Comitetul Imperial de Apărare opinia că o ocupare de către Rusia a Constantinopolului nu ar altera în mod esențial poziția strategică a Marii Britanii în Mediterana, realitățile strategice s-au modificat. El a atras atenția că o Rusie ostilă în posesia Constantinopolului ar putea face aproape imposibile comunicațiile cu Egiptul și India prin Marea Mediterană. Totodată, exista pericolul ca o forță puternică de submarine stabilită în strămoarea Dardanele să intercepteze și să distruge navele care ar fi încercat să traverseze între Creta și coasta Africii, în drum spre Alexandria sau Canalul Suez. De asemenea, flota britanică ar fi întâmpinat dificultăți în aprovizionarea cu combustibil, iar eventuale întăriri pentru apărarea Egiptului nu ar fi putut fi trimise decât prin Marea Roșie¹⁷.

¹⁴ C. Jay Smith, Jr., „Great Britain and the 1914-1915 Straits Agreement with Russia: The British Promise of November 1914”, în *The American Historical Review*, vol. 70, nr. 4 (iulie, 1965), p. 1015-1016.

¹⁵ The National Archives, Kew, CAB 24/1, Dept. Records of the Cabinet Office, Series War Cabinet and Cabinet, Piece Papers nos. 1-46, *Russia and Constantinople*, 11 martie 1915, f. 34, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*, f. 36, p. 5-6.

¹⁷ *Ibidem*; A.K. Wilson, *Russia and Constantinople*, 15 martie 1915, f. 58, p. 2.

3. NEGOCIERILE MARII BRITANII ȘI FRANȚEI CU RUSIA PRIVIND CONTROLUL STRĂMTORILOR ȘI ACORDUL SECRET DIN 18 MARTIE 1915

Primii pași în direcția unui acord cu privire la Constantinopol și strâmători au debutat la numai câteva luni de la declanșarea Primului Război Mondial. În noiembrie 1914, Sir Edward Grey și regele George al V-lea au promis Rusiei că Marea Britanie va sprijini, la sfârșitul războiului, vechile sale aspirații cu privire la fosta capitală a Imperiului Bizantin și strâmătorile Bosfor și Dardanele. Ministrul britanic de externe l-a informat verbal, la 9 noiembrie 1914, pe ambasadorul rus la Londra, contele Benckendorff, că soarta Constantinopolului și a strâmătorilor Bosfor și Dardanele va fi rezolvată „în conformitate cu interesele Rusiei”¹⁸. Declarația ministrului de externe britanic a fost urmată, la 13 noiembrie 1914, de cea a regelui George al V-lea, care a avut o întrevedere personală cu ambasadorul Rusiei la Londra. Cu acest prilej, monarhul britanic și-a manifestat susținerea față de pretențiile ruse de a obține Constantinopolul¹⁹.

Pentru a elimina orice neînțelegeri cu privire la intențiile Rusiei în problema Strâmătorilor și a Constantinopolului și dorind să ajungă la o înțelegere oficială cu aliații săi, parafată într-un document legal, ministrul rus de externe, Serghei Dimitrievici Sazonov, a înaintat, la 4 martie 1915, un memorandum ambasadorilor Franței și Marii Britanii la Petrograd, Maurice Paléologue și Sir George Buchanan. Memorandumul făcea cunoscută dorința Rusiei ca problema Constantinopolului și a strâmătorilor să fie reglată definitiv în sensul aspirațiilor sale tradiționale. Rusia dorea recunoașterea, din partea Marii Britanii și a Franței, a dreptului ei de a ocupa Constantinopolul, malul stâng al Bosforului, Marea Marmara și strâmtoarea Dardanele, precum și Tracia de sud până la linia Enos-Media. De asemenea, Rusia dorea încorporarea la imperiul său a malului asiatic cuprins între Bosfor, râul Sakharia și un punct care urma să fie stabilit în golful Ismid. În schimbul acestor concesiuni, Imperiul Rus se angaja să țină cont de interesele speciale ale Franței și Marii Britanii în regiune²⁰.

Temerile ruse cu privire la acțiunea aliaților săi vestici în Dardanele au fost surprinse de atașatul militar al Japoniei în Rusia, Odahiri. Acesta a raportat, la 3 martie 1915, discuțiile din Duma pe această temă, care exprimau convingerea că operațiunile împotriva strâmătorii Dardanele au drept scop ascuns împiedicarea Rusiei de a intra în posesia Constantinopolului²¹. Dorind să menajeze susceptibilitățile ruse, Sir George Buchanan a fost însărcinat de Sir Edward Grey să declare ministrului de externe rus că operațiunile navale din Dardanele nu au drept scop ocuparea Constantinopolului în detrimentul Imperiului Rus. Marea Britanie considera că, pentru obținerea succesului complet al operațiunilor, susținerea militară a Greciei în Peninsula Gallipoli este

¹⁸ Apud Robert J. Kerner, „Russia, the Straits, and Constantinople, 1914–15”, în *The Journal of Modern History*, vol. 1, nr. 3 (septembrie, 1929), p. 407. A se vedea și David Trudinger, „The Bear in the Room: Gallipoli, Russia and the First World War”, în *War in History*, 2022, vol. 29 (1), p. 138.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ CAB 24/9, Papers nos. 301-400, f. 277, p. 1.

²¹ *Documents diplomatiques secrets russes. 1914-1917*, Payot, Paris, 1928, p. 251-252.

esențială. Diplomația britanică intenționa ca, în schimbul intervenției sale, să ofere Greciei orașul Smyrna (Izmir), situat în zona centrală și strategică a malului egean al Anatoliei²².

În Grecia, perspectiva intrării armatei sale în Constantinopol a determinat entuziasmul opiniei publice, care a susținut intervenția alături de aliați. Se aprecia că grecii nu pot asista impasibili la cucerirea Constantinopolului, „leagăn al elenismului”, și că aceasta nu se poate realiza fără concursul Atenei²³. Guvernul condus de Venizelos era și el favorabil unei astfel de acțiuni. În februarie, Venizelos a oferit Marii Britanii promisiunea de a participa cu un corp de armată la ocuparea Peninsulei Gallipoli, intrând, astfel, în război împotriva Turciei.

Consiliul de Coroană din 4 martie 1915 a dezbătut problema participării Greciei la operațiunile împotriva Turciei. Deși Statul Major grec a prezentat unele obiecții, regele Constantin a susținut această propunere. O acțiune a Greciei era condiționată însă de garanțiile pe care ar fi trebuit să le primească împotriva unui atac eventual al Bulgariei²⁴. Regele Constantin, inițial favorabil intrării în acțiune împotriva Turciei, s-a opus însă abandonării de către Grecia a poziției de neutralitate²⁵. Opoziția regelui Constantin a determinat demisia lui Venizelos, fiind înlocuit de cabinetul Dimitrios Gounaris, progerman²⁶. Primul gest al noului guvern a fost de a publica o declarație politică, la 10 martie 1915. Comunicatul guvernului de-abia constituit a proclamat continuarea neutralității Greciei. Guvernul își asuma respectarea obligațiilor de alianță pe care le avea în acel moment, cu condiția evitării compromiterii integrității sale teritoriale²⁷.

De altfel, nici diplomația rusă nu a agreat propunerea britanică referitoare la implicarea Greciei în operațiunile militare din Dardanele²⁸. Ministrul de externe al Franței, Théophile Delcassé, a susținut pe lângă ambasadorul rus la Paris, A.P. Izvolsky, considerațiile politico-militare care impuneau participarea Greciei alături de Antanta și, de asemenea, a Italiei, asigurându-l pe acesta că Rusia, Franța și Marea Britanie vor avea primul cuvânt în reglarea definitivă a chestiunii strâmtorilor²⁹.

Ministrul de externe rus, Sazonov, a declarat ambasadorului Marii Britanii la Petrograd, Sir George Buchanan, că intrarea în război a Italiei, însoțită de cooperarea sa navală și militară, și-a pierdut cea mai mare parte din valoarea sa strategică. Mai mult, ministrul de externe al Rusiei aprecia că alăturarea Italiei la Antanta ar conduce la complicarea

²² *Ibidem*, p. 253-254.

²³ *Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 2(5)/1913, f. 67, telegrama nr. 258 din 18 februarie/3 martie 1915, Atena, Filodor către Emanoil Porumbaru.

²⁴ *Ibidem*, f. 82, telegrama nr. 466 din 19 februarie/4 martie 1915, Sofia, Derussi către Emanoil Porumbaru.

²⁵ Yuri Danilov, *La Russie dans la guerre mondiale (1914-1917)*, Payot, Paris, 1927, p. 400; Michael Llewellyn Smith, „Venizelos' Diplomacy, 1910-23: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement”, în *Eleftherios Venizelos. The Trials of Statesmanship* (edited by Paschalis M. Kitromilides), Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh, 2006, p. 155.

²⁶ Constantin Iordan, *Venizelos și România*, Editura Omonia, București, 2004, p. 49; C.J. Lowe, „The failure of British Diplomacy in the Balkans, 1914-1916”, în *Canadian Journal of History / Annales canadiennes d'histoire*, 4:1, martie, 1969, p. 83.

²⁷ *The Greek White Book. Diplomatic Documents. 1913-1917*, Oxford University Press, American Branch, New York, 1918, p. 57, comunicatul cabinetului Gounaris către presă din 25 februarie/10 martie 1915.

²⁸ Sir Edward Grey, *op. cit.*, p. 473-474.

²⁹ *Documents diplomatiques...*, ed. cit., p. 255.

viitoarelor negocieri de pace³⁰. Marea Britanie și Franța au susținut participarea Italiei, considerând punctul de vedere rus ca fiind exagerat. Într-o telegramă din 4 martie 1915 către Sir Francis Bertie, ambasadorul Marii Britanii la Paris, Sir Edward Grey, a apreciat că alăturarea Italiei și a statelor balcanice la Antanta ar contribui la posibila încheiere, cât mai rapid, a războiului și la colapsul rezistenței Puterilor Centrale³¹.

La 8 martie 1915, ambasadorul Franței la Petrograd a fost mandatat să declare ministrului rus de externe că Rusia se poate baza pe „bunavoința” guvernului francez în problema Constantinopolului și a strâmtorilor. Această chestiune – precum și cea generală a Orientului – urmau să facă obiectul unor reglementări definitive cu prilejul încheierii tratatului de pace de către cele trei puteri aliate³².

În privința diplomației britanice, aceasta a fost surprinsă de dimensiunea pretențiilor ruse, considerând că ele depășesc cu mult pretențiile mai vechi ale ministrului rus de externe³³. Cabinetul britanic s-a întrunit pentru a analiza memorandumul rus la 10 martie 1915. Atmosfera din War Council a fost dominată de informația transmisă de Sir Edward Grey, potrivit căreia, în cazul respingerii revendicărilor Rusiei, aceasta din urmă ar putea încheia o pace separată cu Germania³⁴. Discuțiile s-au concentrat în jurul problemei viitorului securității Imperiului Britanic după încheierea războiului. După înfrângerea Germaniei, Franța și Rusia urmau să devină principalele amenințări la adresa securității Marii Britanii și a poziției acesteia ca mare putere atât pe continentul european, cât și în lume. Pentru a preîntâmpina riscurile care ar fi rezultat din ocuparea Constantinopolului de către Rusia, amiralitatea și War Office au propus stabilirea unei baze navale la Alexandretta, punctul terminus probabil al rețelei de cale ferată care pleca din Bagdad spre Marea Mediterană. În cazul unui conflict militar, trupele britanice puteau fi trimise cu ușurință pe calea ferată din Alexandretta spre India și Mesopotamia³⁵. La rândul său, Lloyd George a propus ca alternativă Palestina, neacordând o valoare deosebită Alexandrettei³⁶.

După deliberările War Council, guvernul britanic a răspuns pozitiv solicitărilor Rusiei, expuse în memorandumul înaintat cu câteva zile înainte de Sazonov. Astfel, Sir George Buchanan a înmănat, la 12 martie 1915, în numele guvernului său, ministrului rus de externe o declarație care reprezenta „o răsturnare totală a politicii tradiționale” britanice³⁷. Guvernul londonez a asigurat Rusia că dacă războiul se va încheia cu victoria aliaților și dacă aspirațiile Marii Britanii și Franței cu privire la Imperiul Otoman, precum și în alte regiuni, se vor realiza așa cum erau ele expuse în memorandumul rus, Guvernul Majestății Sale își va da acordul asupra cerințelor Rusiei³⁸.

³⁰ Sir Edward Grey, *op. cit.*, p. 498-499 (telegramă din 3 martie 1915, Petrograd, Sir George Buchanan către Sir Edward Grey).

³¹ *Ibidem*, p. 499.

³² *Documents diplomatiques...*, ed. cit., p. 256.

³³ CAB 24/9, Papers nos. 301-400, f. 277, p. 1.

³⁴ A.L. MacFie, „The Straits Question in the First World War, 1914-18”, în *Middle Eastern Studies*, vol. 19, nr. 1, ianuarie, 1983, p. 58.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ CAB 24/9, Papers nos. 301-400, f. 277, p. 1.

³⁸ *Documents diplomatiques...*, ed. cit., p. 257.

Acordul Marii Britanii era însă unul condiționat. În opinia guvernului britanic, Constantinopolul avea o deosebită importanță pentru comerțul în Europa de Sud-Est și Asia Mică. Tocmai de aceea dorea să se asigure că acesta va rămâne un port liber pentru tranzitul mărfurilor spre și dinspre alte teritorii decât cele ruse. Pentru facilitarea schimburilor comerciale cu aceste regiuni, Marea Britanie solicita libertatea comerțului pentru navele care traversau prin strâmtoarele Dardanele și Bosfor³⁹.

Apreciind că principala beneficiară a rezultatelor operațiunilor din strâmtoarea Dardanele, în cazul unei victorii, este Rusia, diplomația britanică îi solicita acesteia să nu creeze dificultăți în cazul în care o altă putere și-ar fi oferit, în termeni rezonabili, concursul. În mod evident, acest punct avea în vedere, în primul rând, oferta Greciei de cooperare alături de aliați pentru cucerirea Constantinopolului, dar și negocierile cu Italia privind intrarea sa în război, ceea ce trezise suspiciunile ruse. Pentru Marea Britanie, flota Greciei era de „o valoare inestimabilă”, în condițiile în care amiralitatea engleză i-a transmis amiralului Carden că nu are niciun crucișător disponibil⁴⁰.

Conștient că acordul Marilor Puteri cu privire la intrarea Constantinopolului în stăpânirea Rusiei va atrage reacțiile negative ale statelor din Balcani, cabinetul de la Londra îndemna guvernul rus să întreprindă toate eforturile în vederea aplanării aprehensiunilor Bulgariei și României. Totodată, era necesar ca diplomația rusă să prezinte guvernelor acestor țări perspectiva atractivă a cooperării lor cu Antanta⁴¹. De asemenea, Sir Edward Grey a subliniat în memorandumul transmis guvernului rus că era necesară analizarea întregii probleme a viitoarelor interese ale Franței și Marii Britanii în Turcia asiatică. Guvernul britanic dorea ca, după încheierea războiului, locurile sfinte ale musulmanilor și Arabia să rămână sub dominație musulmană independentă. În ceea ce privește Persia, guvernul britanic cerea revizuirea acordului anglo-rus din 1907, în sensul „recunoașterii prezentei sferei neutre ca sferă britanică”⁴². Până în momentul în care aliații erau în măsură să ofere statelor din Balcani și, în special, Bulgariei și României, unele asigurări satisfăcătoare privind perspectivele acestora în cazul alăturării la Antanta și definirea poziției generale referitoare la teritoriile din vecinătatea frontierelor acestor țări, în posesia cărora doreau să intre, Sir Edward Grey sublinia că era de dorit păstrarea secretă a înțelegerii la care au ajuns guvernele celor trei țări aliate⁴³.

Termenii acordului, înaintați de cabinetul britanic (la care ne-am referit mai sus), au fost aduși la cunoștință împăratului rus, Nicolae al II-lea, de către ambasadorul britanic la Petrograd, Sir George Buchanan. În timpul audienței sale la împărat, au fost luate în discuție și pretențiile teritoriale ale Italiei în Dalmația și Marea Adriatică⁴⁴. Negocierile dintre aliați și Italia au fost îngreunate de faptul că pretențiile italiene intrau în conflict direct cu acelea ale Serbiei. Aceasta din urmă era susținută de marele Duce Nicolae,

³⁹ CAB 24/9, Papers nos. 301-400, f. 277, p. 2.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 2.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*; Frank Alfred Golder, *Documents of Russian History 1914-1917*, New York, 1927, p. 62.

⁴⁴ Sir George Buchanan, *My mission to Russia and Other Diplomatic Memories*, vol. I, London, New York, Toronto and Melbourne, Cassel and Company Limited, 1923, p. 227-228.

care se opunea acceptării cererilor guvernului italian. De altfel, unele cercuri din Rusia nu vedeau cu ochi buni obținerea de către Italia a unei poziții puternice în Marea Adriatică, ceea ce ar fi putut reprezenta un pericol pentru Serbia. Importantele concesii făcute de Marea Britanie și Franța în problema Constantinopolului și a strâmtorilor l-au determinat pe Sazonov să renunțe la obiecțiile sale.

În urma depășirii tuturor obiecțiilor apărute în cursul negocierilor dintre cele trei puteri ale Antantei, a fost încheiat acordul secret din 18 martie 1915, al cărui cel mai important punct era acela privind încuviințarea, de către guvernele Marii Britanii și Franței, ca, în cazul unei victorii a Antantei, Rusia să intre în posesia strâmtorilor și a Constantinopolului. Dezintegrarea Imperiului Rus din anii 1917-1918 și retragerea Rusiei bolșevice din război⁴⁵ vor împiedica însă materializarea unui acord care, dacă ar fi devenit realitate, ar fi avut implicații majore pentru geopolitica bazinului Mării Negre, dar și a zonelor învecinate. Consecințele pentru relațiile internaționale ale controlului Rusiei asupra strâmtorilor au fost surprinse cu luciditate de ambasadorul american în Italia, Thomas Nelson Page. În ciuda caracterului secret al acordului, ambasadorul american era la curent, cel puțin indirect, cu discuțiile dintre guvernele Marii Britanii, Franței și Rusia privind problema strâmtorilor.

Într-o telegramă transmisă secretarului de stat Robert Lansing, ambasadorul american scria: „În timp ce se spune că Rusiei i s-a promis posesia Constantinopolului și a Dardanelor și, fără îndoială, aștepta cu nerăbdare acest lucru și, în timp ce se crede că Franța și-a dat acceptul asupra acestui plan, atât cât am putut afla, niciuna din celelalte Puteri, fie dintre Aliți, fie din Mediterana de est, nu văd cu ochi buni o astfel de înțelegere [...]46.” Thomas Nelson Page considera că „cea mai probabilă soluție pentru întreaga chestiune ar fi aceea ca, în cele din urmă, Constantinopolul să fie lăsat Porții (otomane - n.n.) cu un modest hinterland și orașul și Strâmtorile să fie neutralizate și puse sub protecția Puterilor; altfel, se va dovedi, aproape sigur [...], un măr al discordiei și nimeni nu știe ce dificultăți se vor ivi la încheierea marelui război actual⁴⁷”.

⁴⁵ Guvernul bolșevic a publicat în *Izvestia* acordurile secrete încheiate de Imperiul Rus cu Marea Britanie și Franța. Ambasadorul american la Petrograd, David R. Francis, s-a grăbit, de altfel, să trimită la Washington o copie a acestora, la 5 decembrie 1917. A se vedea *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1917, Supplement 2, The World War*, vol. I, „The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, Petrograd, December 5, 1917 [Received December 27]”, p. 493.

⁴⁶ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Lansing Papers, 1914-1920*, vol. I, Document 676, „The Ambassador in Italy (Page) to the Secretary of State, Rome, August 21, 1915”, p. 724.

⁴⁷ *Ibidem*. Poziția Statelor Unite ale Americii, exprimată prin vocea reprezentanților săi diplomați, avea să rămână în mod constant în favoarea libertății navigației în strâmtori și după război. Într-o telegramă a secretarului de stat Charles Evans Hughes către ambasadorul Statelor Unite ale Americii în Franța, Myron T. Herrick, din 27 octombrie 1922, acesta acorda o importanță deosebită chestiunii, considerând că guvernul american avea nevoie „să obțină asigurări efective că strâmtorile vor fi deschise pe timp de pace atât pentru navele comerciale, cât și pentru navele de război să se deplaseze spre Constantinopol și prin Marea Neagră”. Cu privire la Marea Neagră, secretarul de stat al SUA era de părere că: „Această mare este o rută comercială și nu ar trebui să fie sub controlul exclusiv al Turciei și al Rusiei.” A se vedea *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1923*, vol. II, Document 730, secretarul de stat către ambasadorul în Franța (Herrick), Washington, 27 octombrie, 1922, p. 888. Despre poziția Statelor Unite ale Americii cu privire la Bosfor și Dardanele începând cu 1914 a se vedea Harry N. Howard, „The United States and Turkey: American Policy in the Straits Question (1914-1963)”, în *Balkan Studies*, vol. 4, 1963, Institute for Balkan Studies, Salonic, Grecia, p. 225-250.

4. CONCLUZII

Acordul din 18 martie 1915 cu privire la Constantinopol și strâmători a reprezentat, așa cum a demonstrat istoricul britanic A.J.P. Taylor, unul dintre cele mai importante tratate secrete încheiate de către aliați în timpul Primului Războiului Mondial⁴⁸. Renunțarea de către Marea Britanie la opoziția tradițională față de posesia strâmțorilor de către Rusia se explică, în opinia istoricului american William Renzi, prin prisma mai multor factori⁴⁹. Astfel, interesele britanice nu cereau continuarea acestei vechi politici. Așa cum am arătat deja mai sus, la 11 martie 1915, Maurice Hankey a readus în actualitate raportul din 11 februarie 1903, încheiat cu ocazia întrunirii Comitetului Imperial al Apărării.

În baza analizei consecințelor unei eventuale stabiliri a Rusiei la Constantinopol și intrarea, pe cale de consecință, în stăpânirea strâmțorilor Dardanele și Bosfor, comitetul căzuse de acord că acest eveniment nu era de natură să afecteze în mod esențial poziția strategică a Marii Britanii în Marea Mediterană. Temerile diplomației britanice, ca și ale celei franceze, față de posibilitatea încheierii de către Rusia a unei păci separate cu Germania, în cazul refuzării consimțirii pretențiilor rusești asupra Constantinopolului și a strâmțorilor, au jucat și ele un rol important. Contribuția armatei ruse la efortul de război al aliaților era apreciată de Sir Edward Grey ca fiind indispensabilă sustragerii de la o înfrângere pe frontul de Vest pe durata celor doi ani de solidaritate dintre Marea Britanie, Franța și Rusia⁵⁰.

De asemenea, cedarea strâmțorilor către Rusia era considerată de diplomația britanică ca fiind cea mai bună garanție împotriva unei Germanii care, după război, și-ar fi refăcut forțele și ar fi reluat politica *Drang nach Osten*. Recent, istoricul H.E. Goemans a apreciat că acordul Marii Britanii ca Rusia să ocupe Constantinopolul și strâmțorile după război reprezintă o diminuare a țelurilor politicii britanice. În opinia sa, slăbirea puterii Imperiului Otoman ar fi făcut dificilă contrabalansarea Rusiei, care avea interese proprii în Persia. O influență mai mare a Rusiei în Persia ar fi putut amenința interesele imperiale britanice în India. Totodată, controlul Rusiei asupra strâmțorilor ar fi avut consecințe importante asupra balanței puterilor în Marea Mediterană⁵¹.

⁴⁸ A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe. 1848-1918*, At the Clarendon Press, Oxford, 1954, p. 542.

⁴⁹ William A. Renzi, „Great Britain, Russia, and the Straits, 1914-1915”, în *The Journal of Modern History*, vol. 42, nr. 1, (martie, 1970), p. 17-19.

⁵⁰ Sir Edward Grey, *op. cit.*, p. 474.

⁵¹ H.E. Goemans, *War and Punishment: The Causes of War Termination and the First World War*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2000, p. 191.

CAPCANA LUI TUCIDIDE. MAI POT EVITA STATELE UNITE ȘI CHINA RĂZBOIUL?

Anil Sigdel

Cartea lui Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* (ediția în limba română: *Capcana lui Tucidide: Mai pot evita Statele Unite și China războiul?*) extrage lecții convingătoare din istoria competiției strategice dintre puterile mari, „puteri conducătoare” pe arena internațională, și cele emergente. Autorul analizează dacă actuala competiție purtată între SUA și China poate conduce la război și avertizează decidenții de pericolul generat de momentul în care o putere emergentă intră în competiție cu una conducătoare. În prezent, China (o putere emergentă) și SUA (o putere conducătoare) par că se îndreaptă inert în Capcana lui Tucidide. Este inevitabil războiul dintre acestea? Autorul găsește un răspuns în istoria rivalităților, amintind constant cititorilor că decidenții și consilierii ar trebui să cunoască istoria și că oricine nu cunoaște istoria are șanse mari să o repete.

Pe lângă explorarea teoriei privind Capcana lui Tucidide, cazurile istorice relevante și recomandările propuse, Graham Allison se ocupă de patru teme majore în cartea lui: 1) Creșterea economică spectaculoasă a Chinei și viziunea lui Xi Jinping; 2) Politica de apărare a Chinei și cultura chineză – sau confucianistă – față de civilizația occidentală; 3) SUA ca o putere emergentă în trecut; 4) Politicile SUA și punctele slabe ale acestora față de China și față de actuala competiție maritimă din Asia, dintre SUA și China.

CAPCANA LUI TUCIDIDE

Tucidide a scris despre războiul peloponesiac din secolul V î.Hr. Allison consideră că, pe lângă alte explicații legate de războiul dintre cele două orașe-state grecești, Atena și Sparta, Tucidide reușește să ajungă la cheștiunea fundamentală în contextul aceluși conflict. Atunci când o putere emergentă amenință o putere conducătoare, este produs un „stres structural”, iar acel stres face ca războaiele să devină regula, și nu excepția. Allison explică faptul că există un „sindrom al puterii emergente” și un „sindrom al puterii conducătoare”: o putere emergentă, care își îmbunătățește concepția privind propriul statut și propriile interese, și o putere conducătoare, care are o teamă de declin și o percepție de insecuritate. Aceste „sindroame” ale ambelor părți pot conduce la o condiție care face ca războiul să devină mult mai probabil.

Seturile de date și cazurile în care au avut loc războaie

Allison continuă analiza, explicând evoluția și cauzele războiului dintre Atena și Sparta, iar apoi trece la analiza setului de date. Acesta presupune 16 studii de caz

asupra unor competiții dintre o putere emergentă și una conducătoare, dintre care 12 au condus la război. Allison analizează războaiele dintre Japonia și SUA, Germania și Franța (sec. 19), Anglia și Olanda (sec. 17), Austria Habsburgică și Franța (sec. 16) și Japonia vs. Rusia și China (sec. 19-20). În viziunea lui Allison, toate cele cinci cazuri relevă un tipar recurent – războiul nu a fost inevitabil, dar condițiile și factorii prezenți favorizau războiul. Chiar dacă inițial părea că deciziile actorilor implicați au fost „iraționale”, o analiză mai aprofundată demonstrează că acestea nu au fost așa. Aceeași explicație este oferită și pentru cazul Germania vs. Marea Britanie, Londra percepând ascensiunea germană drept o amenințare existențială, ceea ce a atras Marea Britanie în Balcani fără să aibă acolo interese vitale (în timpul Primului Război Mondial).

ASCENSIUNEA CHINEI

Graham Allison analizează apoi ascensiunea Chinei, punând accentul pe creșterea economică foarte rapidă, spectaculoasă și fără precedent a țării. În prezent, China se transformă într-un competitor militar, politic și economic formidabil pentru SUA. Așadar, Allison argumentează că „întrebarea definitorie” despre ordinea mondială este dacă China și SUA pot să evite Capcana lui Tucidide. În studiul său, majoritatea cazurilor de competiție strategică – 12 din 16 cazuri în ultimii 500 de ani – s-au încheiat în război. Doar patru cazuri din setul de date nu s-au finalizat într-un război deoarece părțile au făcut „modificări dureroase în atitudinile și acțiunile” acestora (p. xvii).

Allison precizează că SUA și China pot evada Capcana lui Tucidide doar dacă vor accepta două adevăruri grele. În primul rând, „pe traiectoria actuală, războiul dintre SUA și China în următoarele decenii nu este doar posibil, ci chiar mult mai probabil decât este recunoscut în prezent” (p. xvii). În al doilea rând, „războiul nu este inevitabil” – dar, avertizează autorul, competiția SUA-China este similară cu aceea dintre Germania și Imperiul Britanic, care a precedat Primul Război Mondial.

Autorul pune în perspectivă ascensiunea economică a Chinei – la jumătatea anilor 2010, China creștea, prin creștere economică, o Grece la 16 săptămâni și un Israel la fiecare 25 de săptămâni. Comparativ, atunci când americanii i-au depășit pe britanici între 1860 și 1913, creșterea economică era de 4% pe an; în schimb, cea a Chinei a fost de 10% pe an.

Graham Allison îl citează pe fostul prim-ministru al Republicii Singapore, Lee Kuan Yew, care îl descria pe Xi Jinping drept „un om grăbit” și argumenta că China „s-ar prăbuși” dacă ar deveni democratică (p. 220). Allison îl descrie pe Xi drept un Trump al Chinei, care vrea să „facă China puternică din nou”, idee care include și „reunificarea cu Taiwanul”. Mai departe, autorul pune în discuție relațiile dintre China și Occident din perspectiva teoriei lui Samuel Huntington privind falia dintre societățile occidentale și confucianiste. În finalul secțiunii, Allison discută mai multe cazuri istorice de război în care China a fost implicată: războiul lui Mao împotriva americanilor în peninsula coreeană și atacurile preventive împotriva sovieticilor pentru dispute minore la frontieră. În aceste cazuri, China și-a manifestat doctrina

„apărării active”, arătând lumii că nu este intimidată nici măcar de superputeri nucleare. Totuși, în timpul crizei din strâmtoarea Taiwan din 1996, demonstrația de putere a Beijingului pentru a intimida taiwanezii s-a dovedit a fi greșită, chiar dacă americanii au ajuns să perceapă predispoziția Chinei pentru agresiune.

RĂZBOIUL NU ESTE INEVITABIL

În capitolul 9, Graham Allison descrie „12 indicii pentru pace”, explicând că cele patru studii de caz în care nu s-a ajuns la război oferă indicii importante pentru lideri. Autorul descrie primul caz de la finalul secolului al 15-lea, când Spania provoacă supremația maritimă a Portugaliei, cazul Marii Britanii versus SUA, Uniunea Sovietică versus SUA și emergența Germaniei post-Război Rece în Europa. Autorul atribuie pacea unor compromisuri majore făcute de ambele părți. Astfel, primul indiciu este că o autoritate înaltă poate ameliora tensiunile fără a ajunge la un război – în cazul Spaniei și Portugaliei, ambele au acceptat arbitrajul Vaticanului în alocarea teritoriilor din Emisfera Vestică.

Al doilea indiciu este că, atunci când puterile emergente sunt integrate într-o structură economică și politică mai largă, comportamentul beligerant se va schimba, așa cum este cazul Germaniei versus Marea Britanie și Franța. Dorința Franței de a permite ca Germania să crească în cadrul unei structuri europene mai largi de interdependență a funcționat, Germania devenind o putere economică fără să devină una militară.

Al treilea indiciu este că liderii inteligenți pot să facă alegeri inteligente. Aceștia își cunosc nevoile, putând face schimbări și apoi să treacă mai departe. Spre exemplu, de teama unui război cu americanii, britanicii au făcut un pas înapoi. Motivele au inclus constrângeri bugetare, lipsa unor opțiuni de aliați în emisferă pentru a contrabalansa SUA, probleme în Africa de Sud și existența unor vecini mult mai amenințători – Germania și Rusia.

Indiciile 4 și 5 provin tot din lecțiile extrase din cazul Marii Britanii versus SUA. Allison descrie aici doi factori: un proces prompt de luare a deciziilor și culturi comune. Autorul argumentează că, ținând cont de faptul că atât americanii, cât și britanicii împărtășeau aceeași limbă și aceeași cultură, ascensiunea americanilor nu reprezenta o amenințare pentru modul de viață britanic, deschizând calea pentru soluții pașnice.

Arme nucleare

În final, ultimele trei indicii fac referire la concepte legate de armele nucleare, în special de MAD – *Mutually Assured Destruction* (Distrușgere Reciprocă Asigurată). Având experiența Războiului Rece cu URSS-ul, SUA știe că un „război cald” nu este justificabil între puteri nucleare, același lucru fiind conștientizat și de China. Astfel, Allison introduce conceptul MAD în sfera economică – MAED (Distrușgere Economică Reciprocă Asigurată). Atâta vreme cât ambele părți ar suferi pierderi economice masive în cazul unui război, statele sunt mai puțin înclinate să aleagă războiul. Așadar, ținând cont de relațiile comerciale semnificative dintre China și SUA, un război ar

putea duce la un scenariu MAED. În final, Allison propune o revizuire a alianțelor Statelor Unite în Asia și pune accentul pe importanța performanțelor interne pentru competiția internațională, oferind exemplul URSS-ului, a cărei economie controlată nu a putut concura cu sistemul deschis al SUA.

RECOMANDĂRI DE POLITICI

În partea privind recomandările de politici, Graham Allison propune o serie de „principii și opțiuni strategice” pentru a evita Capcana lui Tucidide și Cel de-Al Treilea Război Mondial:

Orice strategie trebuie să plece de la realitățile structurale: Allison amintește că Richard Nixon, spre finalul vieții, a spus că este posibil să fi creat un „Frankenstein” în China. După anumite estimări, economia Chinei va ajunge de trei ori cât cea a SUA până în 2040, ceea ce va provoca o schimbare semnificativă în mediul internațional, schimbare care va forța SUA să își pună o serie de întrebări dificile. Pot americanii să trăiască și să prospere într-o lume în care SUA nu mai face regulile jocului? Dar Washingtonul, în loc să obțină o diagnoză, preferă să ia doar rețete.

Studierea aplicată a istoriei: Allison recomandă formarea unui Consiliu de Consilieri Istorici la Casa Albă. Consiliul ar putea oferi răspunsuri pentru cele „trei întrebări cheie” privind China: A mai existat vreo competiție în istorie care să arate precum cea dintre SUA și China?; Cum au ajuns aici SUA și China?; Cum văd alți actori această chestiune? Eforturile trebuie să se bazeze pe studiarea aprofundată a istoriei și informarea decidenților, nu doar pe găsirea unor analogii interesante și ajungerea la concluzii, așa cum se întâmplă, de obicei, la Washington.

Mai departe, în ultimul capitol, Allison descrie rolul avut de Kennedy în evitarea unui război nuclear între SUA și Uniunea Sovietică în timpul Crizei Rachetelor din Cuba și recomandă „patru idei de bază” pentru liderii de astăzi:

Clarificarea intereselor vitale ale SUA: interesele fundamentale ale Statelor Unite sunt conservarea libertății și valorilor și evitarea unui război nuclear cu China, nu apărarea revendicărilor Vietnamului și Filipinelor în Marea Chinei de Sud. Geopolitica ar trebui să reprezinte prioritățile naționale. De ce trebuie SUA să mențină supremația în Pacificul de Vest?

Înțelegerea a ceea ce China încearcă să facă: Allison argumentează că americanii, inclusiv oficialii din Departamentul de Stat, înțeleg deseori greșit interesele vitale ale Chinei, ceea ce face dificilă soluționarea problemelor. Autorul recomandă ca SUA să înceteze să îi mai spună Chinei ce să facă și ce să nu facă, ci să încerce să obțină predictibilitate și stabilitate în relație, nu neapărat o prietenie.

Formarea unei strategii: Washingtonul nu are o strategie coerentă. Președintele Clinton a comparat politica externă din vremea lui cu un tip de jazz, o improvizație. Președintele Obama a mers chiar mai departe, afirmând că nu a avut nevoie de George Kennan, arhitectul politicii de îngrădire împotriva sovieticilor. SUA are nevoie de o strategie globală și de perspicacitate intelectuală pentru a menține status-quo-ul de după Cel de-Al Doilea Război Mondial.

Provocările interne trebuie să devină centrale: atât China, cât și SUA se confruntă cu o serie de provocări interne serioase – nici democrația și nici autocrația nu sunt suficiente pentru a gestiona chestiunile legate de guvernare. SUA este divizată. Sistemul politic chinez devine învechit în lumea smartphone-ului. Dacă liderii chiar vor prioritiza problemele reale, ambele părți vor ajunge la concluzia că dominația geopolitică a Asiei nu este cea mai urgentă provocare. Ambele state pot să își securizeze interesele vitale fără să recurgă la război, Allison închizând capitolul cu un vers din Shakespeare: „Destinul nostru nu este scris în stele, ci în noi înșine.”

CONCLUZII

Cartea lui Graham Allison a atras atenția atât Casei Albe, cât și Biroului Politic al Partidului Comunist Chinez, în timp ce tensiunile crescânde dintre SUA și China au rezonat cu argumentele lui. Totuși, nu ar fi pe deplin corect ca originalitatea acestei idei să fie atribuită lui Allison. Donald Kagan, unul dintre cei mai importanți cercetători americani asupra războiului peloponesiac, a conturat încă de acum trei decenii explicația lui Tucidide conform căreia statele intră în război din „frică, interese proprii și onoare”. În mod similar, cartea lui Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri*, încă este discutată activ la trei decenii după apariție, chiar dacă predicția lui privind declinul Americii nu s-a menținut. Chiar și pentru Allison, tendința către un „declin american” nu s-a menținut în contextul abilității Americii de a se adapta la noi provocări.

În plus, faptul că setul de date al lui Allison are un număr redus de cazuri pentru a susține afirmații substanțiale a fost criticat de alți cercetători. Autorul aplică lentila lui Tucidide pe cele 16 cazuri istorice, ceea ce minimizează alți factori ai războaielor respective și lentile teoretice care ar putea explica și acele condiții, dar și altele.

În mod similar, în cazul Marii Britanii vs. Statele Unite, creșterea masivă a capabilităților americane a reușit să forțeze britanicii să dea înapoi fără luptă în emisfera vestică. Autorul nu explică cum capabilitățile rivalului afectează teoria lui Tucidide. Contrar afirmației lui Allison, conform căreia deciziile dureroase luate de ambele părți contribuie la pace, doar britanicii au trebuit să schimbe ceva, în timp ce americanii au luat emisfera. Oare fac chinezii ceea ce americanii au făcut britanicilor? Chinezii au reușit deja să militarizeze insulele și spațiul maritim din Marea Chinei de Sud și să pretindă suveranitatea Chinei mai departe de acel spațiu, iar acest lucru nu a declanșat niciun război.

Graham Allison, un cercetător al școlii realiste, examinează critic politicile Washington-ului, susținând că acestea pun SUA și China pe un drum care va conduce la ciocnirea celor două. Totuși, autorul minimizează rolul valorilor și normelor în efortul lui de a justifica poziția chineză. Allison propune ambelor puteri câteva întrebări îngrijorătoare. Ar trebui SUA să fie un simplu spectator în fața eforturilor Chinei de a domina Asia sau chiar de a anexa Taiwanul ori de a face Marea Chinei de Sud un lac chinezesc? Este înțelept pentru Partidul Comunist Chinez să provoace SUA să

declanșeze un război în Asia? Punerea acestor întrebări critice, într-un context critic, și accentul pus pe lecțiile din istorie sunt cele mai importante contribuții ale cărții lui.

Allison nu este un sinolog. Totuși, fiind un cercetător eminent, cu decenii de experiență academică, care a lucrat în guvernul SUA în administrațiile Reagan și Clinton, el prezintă perspective foarte valoroase asupra competiției geostrategice dintre SUA și China în acest moment critic. Citind această carte, studenții, decidenții publici și profesioniștii își vor aprofunda semnificativ cunoștințele pe acest subiect.

DIN ACTIVITATEA IDR

În primul semestru al acestui an, Institutul Diplomatic Român și-a continuat activitatea pe cele două paliere principale – cercetarea și formarea profesională – în cadrul Direcției Furnizare de Expertiză și al Direcției de Formare Profesională, Contabilitate și Logistică.

I. Cercetătorii Direcției Furnizare de Expertiză (DFE) au realizat volume, studii de analiză, prezentări științifice, membrii DFE participând la o serie de conferințe, colocvii și simpozioane în țară și în străinătate. Au organizat dezbateri, mese rotunde, lansări de carte și au primit vizita unor invitați speciali, evenimente pe care le amintim aici, în ordine cronologică.

Publicații

- revista *România occidentală*, vol. II/2022 (editor: Dragoș C. Mateescu; redactorșef: Delia Voicu)
- capitolul intitulat „Turcia spre centenar. Autoritarism și anomie în secolul XXI”, autor Dragoș C. Mateescu, în volumul *Turcia la Centenar – Quo Vadis?*, coord. Ioana Constantin-Berceanu și Matei Blănaru, Editura ISPRI, București, 2023
- *Campania de educare „Gândirea lui Xi Jinping asupra socialismului cu caracteristici chineze pentru noua eră”, analiză de Sînziana Dumitrescu*
- au fost editate toate textele de comunicare publică ale IDR, inclusiv comunicarea publică online. În perioada aprilie-mai, s-a lucrat la versiunea în limba engleză a site-ului IDR.

Evenimente:

- **20 ianuarie.** Masa rotundă cu tema „Recursul la istorie în politica externă și în diplomație”. Participanți: Silvana Rachieru (istoric, Universitatea din București, fost director al ICR Istanbul), Ruxandra Ivan (politolog, Universitatea din București, consilier în MAE), Victor Boștinaru (fost deputat în Parlamentul României și în Parlamentul European, președinte al Western Balkan Forum), Doru Costea (avocat, expert în drept internațional)
- **3 februarie.** Dezbateră și lansarea cărții: *Challenges of modern Israel: Socio-political reality, academic perspectives*. Coordonatori: Liviu Rotman, Eugenia Mihalcea, Daniel Gheorghe. Vorbitori: Liliana Popescu-Bîrlan, Livia Szasz, Madeea Axinciuc, Cristian Pîrvulescu, Liviu Rotman
- **6 februarie.** Vizita ambasadorului Turkmenistanului, ES Annamammet Annayev
- **7 februarie.** Vizita ambasadoarei Republicii Georgia, ES Tamar Beruchashvili

- **9 februarie.** Vizita vicepreședintelui Institutului Cultural Român, Attila Iuliu Weinberger

- **10 februarie.** Vizita președintelui Institutului Național de Administrație, Alexandru-Mihai Ghigi

- **20 februarie.** Vizita ambasadorului Armeniei, ES Sergey Minasyan

- **22 februarie.** Vizita ambasadorului Spaniei, ES José Antonio Hernández Pérez-Solórzano

- **23 februarie.** Masa rotundă cu tema „Un an de război în Ucraina – impactul asupra României”. Vorbitori: Dragoș Mateescu, director DFE, IDR (moderator); Iulian Fota, secretar de stat pentru afaceri strategice, MAE; Luciana Alexandra Ghica, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București; Roxana Dorobanțu-Voicu, Facultatea de Relații Internaționale, ASE

- **1 martie.** Liliana Popescu-Bîrlan, director general al IDR, a fost invitată în cadrul mesei rotunde de lansare a volumului *Turcia la Centenar – Quo Vadis?*, lucrare coordonată de Ioana Constantin-Berceanu și Matei Blănaru, la Editura ISPRI.

- **9 martie.** DFE a pregătit documentația și Memorandumul de înțelegere prin care s-a instituționalizat colaborarea dintre Institutul Diplomatic Român și Institutul pentru Dezvoltare și Diplomatie de la Universitatea ADA din Baku, din subordinea MAE din Azerbaidjan. Memorandumul a fost semnat la Baku de către directorii celor două instituții.

- **10 martie.** Conferință IDR, în parteneriat cu Friedrich Ebert Stiftung, pe tema „Zeitenwende one year after. Understanding Germany's new foreign policy outlines”. Invitat: Peer Teschendorf, expert al European Foreign and Security Policy, Friedrich-Ebert-Stiftung Berlin, în dialog cu Alina Inayeh, consilier al președintelui fundației George Marshall

- **11 aprilie.** Vizita ambasadorului Republicii Socialiste Vietnam, ES Do Duc Thanh

- **12 aprilie.** Conferință IDR, în parteneriat cu Friedrich Ebert Stiftung, cu tema „Cheltuielile de apărare în Europa. Ce rol își asumă Germania și ce model de leadership poate oferi?”. Invitat: Wolfgang Hellmich – membru al Bundestagului (Comisia pentru Apărare) și al Adunării Parlamentare NATO, în dialog cu Claudiu Degeratu – expert de politică externă și securitate

- **20 aprilie.** *Ziua Porților Deschise la IDR*, eveniment la care 23 de tineri prieteni ai institutului au fost primiți de către directorul Direcției pentru Furnizare Expertiză, Dragoș C. Mateescu, împreună cu colegele Sînziana Dumitrescu (coordonator), Rebeca Bașuț și Anca Mirea. Oaspeții au ascultat o prelegere despre rolul IDR și despre oportunitățile profesionale pe care acesta le oferă, urmată de un tur care a inclus biblioteca IDR, unde au fost prezentate cele mai valoroase volume, precum și proiectele în care institutul este angajat.

- **24 și 27 aprilie.** Ileana Racheru (director, Direcția pentru Formare Profesională, Contabilitate și Logistică) și Dragoș C. Mateescu (director, Direcția pentru Furnizare Expertiză), au răspuns invitației conducerii Școlii nr. 12 Herăstrău de a le vorbi elevilor din clasa a VIII-a despre mediu, istorie și cultură în spațiul ex-sovietic, respectiv în Anatolia și Orientul Mijlociu. Activitatea a avut loc cadrul programului Săptămâna Verde.

- **4 mai.** Vizita ambasadorului Lituaniei, ES Donatas Augulis

- **23 mai.** Dragoș C. Mateescu a făcut o prezentare intitulată „Countries in the Balkan region, Turkey and the Eastern Mediterranean: Energy politics and regional interactions”, în cadrul unei mese rotunde organizate cu ocazia discuțiilor bilaterale dintre *Middle East Political and Economic Institute* (România) și Centrul de Studii Strategice al Forțelor Armate din cadrul Academiei de Înalte Studii Militare de la Cairo.

- **martie – iulie 2023.** Mihai Constantinescu, cercetător în cadrul DFE, efectuează un stagiul de pregătire în cadrul Serviciului European de Acțiune Externă, Academia Diplomatică Europeană, Bruxelles, Belgia.

- **ianuarie – iunie.** Întâlniri cu: ambasadorul Doru Costea, Flavius Caba, director MEPEI, Cristian Diaconescu, fost ministru al afacerilor externe și al justiției, jurnaliștii Marian Voicu, Mihaela Crăciun, Ioana Dumitrescu (TVR), Ovidiu Nahoi (RFI), Cătălin Gomboș (Radio România), Horia Sârghi (Veridica) etc.

- **ianuarie – iunie.** Liliana Popescu-Bîrlan, Ileana Racheru și Dragoș C. Mateescu au fost invitați la o serie de interviuri în cadrul unor emisiuni de știri și analiză politică (TVR1, TVR Info, TVR Moldova, B1 TV, Digi24, TV Moldova; Radio România Actualități, Radio România Cultural, RFI România, Radio Moldova și altele) și au predat cursuri în cadrul programelor de formare profesională organizate de IDR.

II. În cadrul **Direcției Formare profesională, Contabilitate și Logistică** (DFPCL) au fost organizate următoarele cursuri:

- *Limbi Străine@IDR’ – Secțiunea Limbi Oficiale ale ONU: arabă* (10 decembrie 2022 – 29 mai 2023);

- *Comunicare, protocol și etichetă în diplomație* (30 ianuarie – 2 martie 2023);

- *„Leadership” în diplomație și guvernare* (26 aprilie – 28 iunie);

- *Program de pregătire diplomatică de bază pentru noii membri ai Corpului Diplomatic și Consular al României* (8 mai – 27 octombrie 2023).

AUTORII

➤ **Liliana Popescu-Bîrlan** este director general al Institutului Diplomatic Român și profesor universitar la Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București, unde conduce doctorate în domeniul științelor politice. Are titlul de doctor (Ph.D.) în teorie politică obținut la Universitatea din Manchester, UK (1996). A fost consilier al ministrului afacerilor externe, director (Direcția de Planificare Politică, 1998 – 1999) și prorector SNSPA (2012 – 2022). Publicațiile sale includ cărțile: *Construcția Uniunii Europene* (București: Editura C.H. Beck, 2009); *Individual Freedom and Political Manipulation* (București: Politeia-SNSPA, 2003). A cofondat revista în limba engleză *The Romanian Journal of Society and Politics* (2001). A fost ambasadoare a publicației *Foreign Policy Romania*. Liliana Popescu-Bîrlan a studiat în ultimii 17 ani vecinătatea estică a Uniunii Europene, spațiul postsovietic și a publicat articole privind Rusia, Ucraina, Republica Moldova. Ultimul articol de profil publicat vizează parteneriatul Rusia – China (RJEA, decembrie 2021). Are o istorie de pionierat și de implicare în domeniul campaniilor civice în sprijinul drepturilor femeilor și al grupurilor minoritare din societate. I s-a conferit titlul de *Ambassador of Knowledge* de către Romanian Diversity Chamber of Commerce.

➤ **Ileana Racheru** este director al Direcției Formare Profesională, Contabilitate și Logistică în cadrul Institutului Diplomatic Român. Este doctor în științe politice al Universității din București (UB), absolventă a Facultății de Științe Politice și a unui program de master în relații internaționale (UB). Este expert în spațiul ex-sovietic. A lucrat ca jurnalist de politică externă la revista 22 și a oferit consultanță politică. Majoritatea studiilor publicate în volume și reviste de specialitate au la bază interviuri și vizite de documentare realizate în Republica Moldova, Georgia, Armenia, Azerbaidjan sau Federația Rusă. Este autoarea volumului *Politica externă a Republicii Moldova. De la independență la președinția lui Vladimir Voronin*, Editura Monitorului Oficial, București, 2020.

➤ **Claudiu Degeratu** este expert independent în relații internaționale, studii europene și apărare. Deține titlul de doctor al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și este profesor asociat la Facultatea de Istorie, Universitatea din București, unde predă cursuri de analiză conflictelor internaționale și tehnici diplomatice de negociere în situații de criză. Are o experiență de 13 ani în domeniul politicii de apărare și a deținut diferite funcții de conducere în cadrul Ministerului Apărării Naționale.

➤ **Valentin Quintus Nicolescu** este doctor în științe politice al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București și cadru didactic

asociat al aceleiași instituții. A publicat articole și capitole de carte în domenii precum ideologii politice, teorie politică, teoria relațiilor internaționale.

➤ **George Vișan** este consilier de cabinet la cabinetul secretarului de stat pentru afaceri strategice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al României. Înainte de a ocupa această poziție, a fost consilier în cadrul Institutului Diplomatic Român și coordonator al programului de securitate dedicat Mării Negre al *think tank*-ului independent Romania Energy Center. A publicat în limba engleză și română rapoarte și articole dedicate evoluțiilor de securitate din Marea Neagră. Este contributor pe teme de politici de apărare al publicației americane *Eurasia Daily Monitor* editate de Jamestown Foundation. A contribuit, în anul 2019, la publicația *The Military Balance* editată de International Institute for Strategic Studies de la Londra. A publicat în Ucraina și Portugalia sau a fost preluat de reviste de specialitate și publicații din aceste țări. În România, este contributor al *Revistei 22* și al *Foreign Policy România*. Este absolvent al Facultății de Științe Politice a Universității București și are un master în Relații internaționale la aceeași instituție de învățământ.

➤ **Lucian Dumitrescu** este cercetător științific la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române. Este doctor în sociologie și doctor în filosofie al Universității București și a efectuat un stagiul de specializare postdoctorală în teorii ale securității interne și internaționale la Universitatea Națională de Apărare „Carol I”. De mai bine de un deceniu, predă cursuri la Masterul de Studii de Securitate și Analiza Informațiilor organizat de Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București. Ultima carte publicată se intitulează *Narațiuni strategice. Securizare și legitimitate în relațiile internaționale*. A publicat articole în reviste internaționale precum *Southeast European and Black Sea Studies*; *Sage Open*; *Romanian Journal of Economic Forecasting*. În prezent, pregătește o lucrare de mare strategie comparată despre Statele Unite, China și Uniunea Europeană. Este preocupat de cercetarea interparadigmatică și multidimensională în domeniile relații internaționale și studii de securitate. Domenii de interes: marea strategie comparată, subculturi și narațiuni strategice, corelația dezvoltare instituțională – dezvoltare economică, macrosociologie, sociologie istorică.

➤ **Alexandru-Ionuț Drăguliu** este doctor în științe politice al Universității din București și cercetător la Institutul Diplomatic Român. Aree de expertiză: democrație și procese de democratizare; bună guvernare; regimuri politice autoritare și totalitare; doctrine, ideologii și mișcări politice contemporane; România în context internațional. Studiile publicate pentru Institutul Diplomatic Român și în reviste academice vizează aspecte de istorie politică

și relații externe ale României în secolele XX–XXI, ideologiile totalitare de dreapta, populismul contemporan în Europa, democrația în Europa după 1990, sistemul politic al Uniunii Europene. **Publicații recente:** volumul *Instrumente ale democrației directe în Uniunea Europeană*, Editura Eikon, București, 2022.

➤ **Farid Shafiyev** este absolvent al Universității de Stat din Baku, Azerbaidjan. A obținut o diplomă MA în administrație publică la Școala de Guvernanță Kennedy, din cadrul Universității Harvard, și este doctor în istorie la Universitatea Carleton. Farid Shafiyev este președinte al Centrului pentru Analiza Relațiilor Internaționale (CAIR) și lector la Universitatea ADA, Baku, Ministerul Afacerilor Externe din Azerbaidjan. După o carieră în cadrul Academiei Naționale de Științe a Azerbaidjanului, Farid Shafiyev a intrat în ministerul azer de externe în 1996, unde a lucrat în cadrul departamentelor pentru probleme politico-militare, respectiv, Națiunile Unite. Dr. Shafiyev a ocupat și o poziție în cadrul Misiunii Permanente a Azerbaidjanului la Națiunile Unite. În anul 2009, a fost numit ambasador al țării sale în Canada, iar în 2014 a fost numit ambasadorul Azerbaidjanului în Republica Cehia. Este autor al mai multor lucrări, printre care *Resettling the Borderlands: State Relocations and Ethnic Conflict in the South Caucasus*.

➤ **Vasif Huseynov** este director de departament în cadrul CAIR la Universitatea ADA din Baku. Cercetările sale se concentrează asupra relațiilor Azerbaidjanului cu Uniunea Europeană și a aspectelor de securitate în Caucazul de Sud. Licențiat în relații internaționale la Academia de Administrație Publică din Baku, dr. Huseynov are un MA în economie politică globală la Universitatea Kassel (Germania) și un doctorat în științe politice la Universitatea din Göttingen (Germania). Este autor, printre altele, al volumului *Geopolitical Rivalries in the "Common Neighborhood": Russia's Conflict with the West, Soft Power, and Neoclassical Realism* (2019).

➤ **Shahmar Hajiyev** este specialist în cadrul CAIR, Baku. Cercetările sale sunt în domeniul securității energetice și al transporturilor. A participat la programul STRATFOR de dezvoltare a analizei afacerilor și a fost consultant pentru Banca Asiatică de Dezvoltare (ADB). Shahmar Hajiyev este vicepreședinte al Agenției Publice de Cooperare Azerbaidjan-China. A publicat numeroase lucrări pe teme de cercetare și a obținut un titlu de MA în studii de politică și economie internațională la Universitatea Carol din Praga.

➤ **Claudiu Codreanu** este cercetător la Institutul Diplomatic Român (în cadrul Direcției de Furnizare Expertiză pentru MAE) și doctor în științe politice al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative. A publicat mai multe articole academice în sfera spațiului și securității cibernetice,

ariile de interes fiind evoluțiile și politicile privind securitatea cibernetică și autoritarismul digital, democrația digitală, spațiul est-european.

➤ **Anamaria Veronica Fuduli (Șandor)** este diplomat de carieră, din anul 2008. În prezent, este detașată în cadrul EUAM-Ucraina, în calitate de șef al Unității Dezvoltarea Reformei Resurselor Umane, Departamentul de Operațiuni. Experiența doamnei Fuduli(Șandor), în calitate de diplomat, include contribuția la armonizarea tratatelor bilaterale ale României cu acquis-ul UE, pregătirea și exercițiul Președinției Române la Consiliul UE, inclusiv în cadrul Reprezentanței Permanente a României pe lângă UE și conducerea, timp de trei ani, în calitate de director general adjunct, a Departamentului Resurse Umane din MAE. Anamaria Fuduli (Șandor) este doctor în drept (titlul tezei: *Delimitarea competențelor în domeniul acțiunii externe a UE*), absolventă a programului de master *Relații externe ale UE și diplomație* din cadrul Colegiului Europei din Bruges, Belgia, și deține diploma de manager public în urma absolvirii programului *Young Professionals Scheme*, în 2007.

➤ **Mihai Constantinescu** este cercetător la Institutul Diplomatic Român – Direcția Furnizare de Expertiză, specialist în politici comparate și democratizare, aria sa de interes fiind Europa de Est și Africa Subsahariană. A studiat în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și la Central European University din Viena, unde a obținut diplomele de licență și de masterat în domeniul științelor politice.

➤ **Fușcan Valentin-Ioan** este licențiat al Facultății de Istorie, Universitatea „Ovidius” din Constanța, și al programului postuniversitar de master, cu specializarea „Dunărea-Marea Neagră, axă a istoriei și civilizației europene în perioadele modernă și contemporană”. Absolvent al École Doctorale Francophone en Sciences Sociales. Europe Centrale et Orientale. Autor al volumului *Albionul în căutare de aliați. Interesele politico-militare ale Marii Britanii la gurile Dunării și în Balcani în anii Primului Război Mondial*, București, Editura Militară, 2014, și al altor studii și articole privind diplomația britanică în perioada 1914-1918.

➤ **Anil Sigdel** este profesor asociat în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București. Este autorul volumului *India in the Era of China's Belt and Road Initiative: How Modi Responds to Xi (India în era inițiativei chineze a Drumului Mătăsii: Cum îi răspunde Modi lui Xi)*. Studiile sale au fost publicate în reviste ca: *Foreign Policy, People's Daily, South China Morning Post, TRT World, Observer Research Foundation* și multe altele. Are titlul de doctor în relații internaționale la Universitatea din Viena, Austria, și deține un masterat în studii internaționale, obținut la Școala Diplomatică din Madrid, Spania.

Legendă coperta 4:

Fragment din Discursul lui Nicolae Titulescu
la ședința de deschidere a Conferinței de la
Montreux, 22 iunie 1936

„Tot ce are vreo legătură cu Marea Neagră interesează țara mea în gradul cel mai înalt, pentru că prin Marea Neagră și prin strâmători trece singura noastră ieșire spre marea liberă...

Eu voi spune că strâmtoarele sunt însăși inima Turciei, dar ele sunt, în același timp, și plămânii României.”

Nicolae TITULESCU

